

37.013
17-18.

М.М. Наринцева

БҮҖЛАЖАК ҰҚИТУВЧИЛАРДА АУТОПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТТІКНИ ШАҚІЛАНТИРЫШ МЕТОДИКАСИ

(Методология)

34. 013
7-18

М.М. Парпиева

**БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА
АУТОПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИКНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ МЕТОДИКАСИ
(5112100 - “Технологик таълим” таълим
йўнашши мисолида)**

(Монография)

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI O'LY TALIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

“КАМОЛЮТ” нашриёти
Чирчиқ – 2023

УЎҚ: 37.013
КБК: 74.03(2)
П 18

Парпиева Малика Моминовна, Бўлажак ўқитувчиларда аўтопедагогик компетентлиқни шакллантириш методикаси (5112100 - "Технологик таълим" таълим йўналиши мисолида). // [Матн]: монография / М.М.Парпиева - Бухоро: "БУХОРО ДЕТЕРМИНАНТИ" МЧЖнинг Камолот нашриёти, 2023. - 160 б.

Маъмур монографияда муаллифнинг бўлажак ўқитувчиларда аўтопедагогик компетентлиқни шакллантириш мўлқимосининг илмий-методик асосларини яратиш, замонавий педагогик ёндашувлар асосида таълим жараёнига акмеологияларни жорий қилиш методикасини тақомиллаштириш, инновацион таълим муҳити шароитида талабаларда касбий кўникмаларни шакллантиришнинг дидактик таъминотини ишлаб чиқариш зарурати ҳақидаги қарашлар келтирилган. Шунингдек, бўлажак ўқитувчиларда аўтопедагогик компетентлиқни шакллантириш методикаси (5112100 - "Технологик таълим" таълим йўналиши мисолида)га доир тақлиф ва таълиқлар ишлаб чиқилган.

Монография олий таълим муассасаларида фаоллиги оғиб бораётган профессор-ўқитувчилар ҳамда талабалар учун мўлжалланган.

Тақризчилар:

Г.О.Эрназарова – Чирчиқ давлат педагогика университети профессори, педагогика фанлари доктори (DSc);

М.Ф.Ҳакимова – Тошкент давлат иқтисодий университети профессори, педагогика фанлари доктори.

ISBN: 978-9910-9683-9-6

Ушбу монография Чирчиқ давлат педагогика университети Илмий кенгашининг 2023 йил 15-май 8-сонли йиғилишида наизга таъсис этилган.

© "КАМОЛОТ" нашриёти
© М.М. Парпиева

КИРИШ

Жахон таълим тизими таракқиётда бўлажак мутахассисларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш, уларда креатив, ностандарт, мустикал ва фаол ижодий фикрлаш қобилиятини таркиб топтириш ва индивидуал касбий шакллантириш даражасини оширишга эътибор кўчаймоқда. Иқтисодий қамқорлик ва ривожланиш таъкилотининг PIRLS халқаро таъкилотларида "Бозор иқтисодиётга даъқатли, мактаб учун эмас, ҳаёт учун ўқийдиган ўқувчиларни тарбиялаш" таълим мазмунига кўйилаётган замонавий талабалар сифатида қараймоқда. Бўлажак мутахассисларни касбий ва шахсий компетентлигини қарор топтириш, уларни касбий фаоллиятта тийёрлаш технологияларини ривожлантириш, касбий етуқликка эришиш жараёнини тақомиллаштиришнинг амалий механизминини тақомиллаштириш долзарб аҳамият касб этмоқда.

Дунёда инновацион таълим муҳити шароитида бўлажак мутахассисларда касбий компетентлиқни шакллантиришнинг илмий-назарий асосларини яратишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хусусан, сўнгги йилларда бўлажак ўқитувчиларда касбий компетентлиқни қарор топтириш механизмларини яратиш, уларни аўтопедагогик компетентлик асосида касбий ривожлантириш, таълимда фанлараро интеграцияни таъминлаш, педагогик технологияларни таълим жараёнида муваффақиятли қўллаш, замонавий педагогик ёндашувларни амалиётга таъбиқ этиш борисидати фундаментад таъкилотлар ва амалий лойиҳаларга бўлган зарурат ортмоқда.

Республикаимиз педагогик ОТМда таълим жараёнини компетентлиаий ёндашув асосида таъкил қилиш ва "2030 йилга келиб PISA халқаро микёсда ўқувчиларни баҳолаш дастури рейтингни бўйича жахоннинг биринчи 30 та илғор мамлакатни қаторига қиришга эришиш"¹ халқ таълими тизимини стратегик ривожлантиришнинг асосий йўналишларидан бири сифатида белгиланган. Бу эса бўлажак ўқитувчиларни касбий фаоллиятга таъёрлаш жараёнининг мазмунини илмий-амалий ва

¹ Ўзбекистон Республикасини Президентининг "Ўзбекистон Республикасида Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини таъкиллаш тўғрисида"ги 5712-сон фармони // Қонун ҳужжатлари йиғинида таъкил қилинган, 29.04.2019 й.

методик жиҳатдан тақомиллаштириш, хусусан, талабаларда аутопедагогик компетенцияни шакллантириш, уларнинг илмий-касбӣй дунёқарашини ривожлантириш бўйича илмий тадқиқот ишлари олиб боришни тақозо қилади. Олий педагогик таълим олдидати мазкур тизимли муаммолар бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик компетенцияни шакллантириш орқали касбӣй лойиҳалаштириш фаолиятига тайёрлаш, ўқув фаолияти самарадорлигини ошириш, дидактик таъомиллар методикасини тақомиллаштириш ҳамда илмий хорижий тажрибаларни олий таълим тизимига татбиқ этиш каби йўналишлардаги илмий тадқиқотларнинг долзарб аҳамиятини белгилайди.

Монография Ўзбекистон Республикасининг Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиqlаш тўғрисида”, 2020 йил 29 октябрдаги ПФ-6097-сон “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиqlаш тўғрисида”ги фармонлари, 2017 йил 20 апрелдаги, ПК-2909-сон “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2018 йил 5 июндаги ПК-3775-сон “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг камровли ислохотларда фаол иштирокчини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”, 2020 йил 27 февралдаги ПК-4623-сон “Педагогик таълим соҳасини янада тақомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорлари ҳамда мазкур соҳага тааллуқли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда мазкур монография муайян даражада хизмат қилади.

Республикада ўқитувчиларнинг касбӣй компетенцияларини ривожлантириш, педагогик таълимга компетенциявий ёндашуви таъбиқ қилиш, замонавий педагогик ёндашувлар асосида таълим жараёнларини таъбиқ қилиш масалалари маҳаллий олимлар: С.С. Бабаджанов, О.Ғ. Давлатов, Я.У. Исмаилов, Ш.Н. Муслимов, А.Х. Махмудов, Ф.Т. Раббимова, Ю.Э. Раҳимова, К.Д. Рискулова, Х.Ш. Қадиров, О.А. Қўйсенов, А.Ғ. Эминов каби олимлар томонидан илмий асосда тадқиқ этилган.

Муштакил давлатлар ҳамдўстлиги (МДХ) мамлакатларида компетенциянинг илмий-назарий асослари М.В. Болина, Д.В. Голубин, Г.А. Демакова, Е.Ю. Зиминова, Е.П. Кузнецова, С.В. Курашева, А.А. Базинова, аутопедагогик компетенциянинг ўрнига хос хусусиятлари ва уни тақомиллаштириш муаммолари Н.Ю. Масов, О.М. Шиян, Р.М. Юсупова, А.И. Ахлукова, Ю.В. Варданян, Г.С. Валикова, Р.Х. Гильмеева, О.А. Козырева, Г.А. Крюкова, Н.Д. Москвитина, А.В. Райков, Е.А. Садовская, Н.М. Слаутина, П.П. Тереховларнинг тадқиқотларида ёритилган.

Хорижий олимлардан К.О. Вауер, В.Д. Вастан, W. Helsper, G. Durr, S. Blom, M. Rogalla, D.S. Rycken, L. H. Salganik, S. Reif, L. Riquau, M. Wagner, V. Koster, J.J. Dengertik каби олимларнинг ишларида бўлажак ўқитувчиларнинг методик тайёрлиги мезоаспи, M. Schatz, I. Schittleser, P. Forthuber, G. Rahr, A. Pascha, A. Seel, S. Gifford, D. Hutchinson, L. A. Sundberg ва бошқаларнинг илмий изланишларида бўлажак ўқитувчиларнинг касбӣй ва аутопедагогик компетенциясини тақомиллаштириш муаммоси замонавий педагогик ёндашувлар, хусусан, компетенциявий ёндашув асосида тадқиқ қилинган.

Бўлажак ўқитувчиларнинг аутопедагогик компетенциясини шакллантириш муаммосининг илмий-методик асосларини яратиш, замонавий педагогик ёндашувлар асосида таълим жараёнига педагогик таълим жараёнига жорий қилиш методикасини тақомиллаштириш, инновацион таълим муҳити шароитида талабаларда касбӣй кўникмаларни шакллантиришнинг дидактик таъминотини шакллантириш зарурати мазкур монография мавзусининг долзарб аҳамиятини белгилаб берилади.

Монографиянинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

- бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик компетенцияни шакллантиришнинг касбӣй фаолиятга тайёрларлик тузилмаси мотивацион, коммуникатив, ижодий ва гностик компонентлари асосида педагогик жараёнинг узвийлик, кўргазмалilik каби дидактик ва ўзаро ёрдам каби социологик муҳитида қайта алоқали муносабатда қўллаш асосида тақомиллаштирилган;

- аутопедагогик компетенциянинг жараёни, муаммолар, таъбиқий-технологик, натижавий-мезонли кўрсаткичлари, ўқув жараёни моделилаштиришнинг операцион-технологик, когнитив-дидактик, рефлексив-баҳолаш босқичлари-

да социологик ва кибернетик ўқув топириқлари ўйунлигини квалитетрик нисбатда таъминлаш асосида аниқлаштирилган;

таъбабаларни касббй фаолиятта тайёрлашнинг илмий-методик ва дидактик таъминоти акметехнологиялар ва электрон ўқув контентнинг графикал моделиларини мустақил қайта ишлаш мунсабатида қўллаш асосида тақомиллаштирилган;

технологик таълим йўналишида таъбабаларни касббй фаолиятта тайёрлаш методикаси бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантиришга йўналтирилган акмеологик модели спиралли ўқитиш жараёнида шахснинг психологиологик захираларидан фойдаланишга устуворлик берилган мухитда қўллаш асосида тақомиллаштирилган.

Монографиянинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат: бўлажак ўқитувчиларда замонавий педагогик ёндашулар асосида аутопедагогик компетентлиқни шакллантириш самардорлигини аниқлаш мезонлари ва кўрсаткичлари ишлаб чиқилган; бўлажак ўқитувчиларини инновацион касббй фаолиятта тайёрлашнинг методик таъминоти сифатида “Халқ хунарамдчилиги” фанидан ўқув дарслиги ва фаннинг электрон таълим ресурси яратилган;

бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик компетентлиқни шакллантиришга йўналтирилган педагогик жараён модели ишлаб чиқилган;

бўлажак ўқитувчиларини касббй фаолиятта тайёрлашда аутопедагогик компетентлиқни шакллантириш бўйича дастурий таъминот ва методик тавсиялар мажмуаси ишлаб чиқилган.

Монография натижаларининг илмий аҳамияти инновацион фаолиятнинг назарий, амалий, методик, дидактик, технологик кўрсаткичлари, даражалари ва баҳолаш мезонлари ўрганилгани билан изоҳланади.

Монография натижаларининг амалий аҳамияти “Халқ хунарамдчилиги” фанидан дарслик, ўқув қўлланмалар, ўқув дастурларини ишлаб чиқишда бўлажак ўқитувчиларни касббй фаолиятта тайёрлашда аутопедагогик компетентлиқни шакллантиришнинг методик таъминоти, электрон таълим ресурсидан фойдаланиш мумкинлиги билан белгиланади.

Монографиянинг назарий ва амалий натижаларининг ишробилиси 7 та республика ва 3 та халқаро илмий-амалий конференцияларда муҳокамадан ўтказилган.

Монография бўйича жами 19 та илмий иш, 1 та дарслик, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси томонидан докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия қилинган илмий ишларда 8 та илмий мақола, шундан 5 таси республика ва 3 таси қоржикий журналларда нашр этилган.

Монография кириш, уч бооб, ҳулоса, 120 саҳифа матн, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат.

1 БОЕ. БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА АУТОПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ИЛМий-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1-§. Бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашда аутопедагогик компетентликни шакллантиришнинг жорий

ХОЛАТИ ТАХЛИЛИ

“Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси”да таълим тизими олдида “Юсак билimli ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш, олий таълим муассасаларида компетентли илмий педагогик кадрлар захирасини яратиш” [4] вазифаси қўйилган бўлиб, ушбу вазифаларнинг ижросини таъминлаш мақсадида соҳада тизимли ишлар олиб боришмоқда. Бугунги кунда олий таълим тизимида бўлажак мутахассисларнинг касбий компетентлигини оширишга катта эътибор қаратилмоқда. Тез суръатларда ўзгараётган жамият талаблари замонавий мутахассислардан юқори касбий компетентликини, қўлланмаган ҳаётий вазиятларга касбий жиҳатдан тез ва осон мослашишни, соҳада юз бераётган ўзгаришлар ва тез янгиланаётган талабларни зудлик билан тушуниш ва англашни талаб этмоқда. Шу жиҳатдан, тадқиқот мавзусидан келиб чиққан ҳолда “компетентия”, “компетентлик” ва “аутопедагогик компетентлик” тушунарларининг мазмун-моҳиятини чуқурроқ таҳлил қилиш тадқиқотнинг вазифаларидан бири сифатида қаралиши мақсадга мувофиқ.

“Компетентлик” мутахассиснинг маълумоти, қўникмаси, қўйилишти ва тажрибасини ўз ичига олувчи кенг қамровли тушунчадир. Бошқача айтганда, мутахассиснинг маълум бир иш турини бажариш қўйилишти компетентия тушунчаси билан ифодаланadi. Аслида, “компетентия” ва “компетентлик” тушунчалари ўзаро боғлиқ бўлса-да, муайян фарқли жиҳатларга ҳам эга. **Компетентия** билимларнинг умумийлиги ва уларнинг одамларда мавжудлигини аниқлаш, **компетентлик** билимларни иш жараёнида қўллай олиш даражасига нисбатан ишлатилади. Компетентия даражаси мутахассисдан билимларини доимо бойитиб боришни, янги ахборотларни ўрганишни, муҳим ижтимоий талабларни англай олишни, янги маълумотларни излаб топиш, уларни қайта ишлаш ва ўз фаолиятида қўллай билишни

тимоий этиди. Инглизча “competence” тушунчаси луғавий жиҳатдан бевосита “қўйилиш” маъносини ифодалайди. Мазмунан эса “фаолиятда назарий билимлардан самарали фойдаланиш, юқори даражадаги касбий малака, маҳорат ва иқтидорни намоён эти олиш” [145]ни ёритишга хизмат қилади.

С.И.Ожегов ва И.Ю.Шведовларнинг луғатларига қўра “competencia” лотинча сўз бўлиб, ўзбек тилидаги луғавий маъноси “инсон яхши биладиган”, “тажрибага эга бўлган” каби маъноларни англатади [145]. Демак, бирор бир соҳада “компетентли” дея эътироф этилган инсон шу соҳа ҳақида асосли фикр юритиш ва унда самарали фаолият олиб бориш учун мос билим ва қўйилишга эга бўлмоғи лозим.

М.Х.Усмонов [48,146], Н.А.Муслимов [48,143,146,155], Н.А.Сластенин [22,93,107], Л.С.Подымова [107], Н.М.Слаутина [108], Е.Д.Тенютина [110], П.П.Терехов[111]ларнинг тадқиқотларида “компетентия”, “компетентлик”, “қасбий компетентлик” каби тушунарлар педагогик нуқтаи назардан таҳлил қилинган.

Касбий компетентлик – мутахассис томонидан қасбий фаолиятни амалга ошириш учун зарур бўлган билим, қўникма ва қўниклар (кейинги ўринларда БҚМ тарзида қўлланилади)нинг қўйилишни ва уларни амалда юқори даражада қўллай олиниши бўлиб, унинг мазмунни қўйидаги шакллар билан тўлдирилади:

1. **Ижтимоий компетентлик** – ижтимоий муносабатларда фаоллик

қўйилиш қўникма ва малакасида этилик, қасбий фаолиятда субъектлар билан мулоқотга қирпиша олиш.

2. **Махсус компетентлик** – қасбий-педагогик фаолиятни таъмин этишга тайёрланиш, қасбий-педагогик вазифаларни амалда хал қилиш, фаолият натижаларини реал баҳолаш, БҚМни янги ривожлантириб бориш бўлиб, унинг негизда психологик, методик, информацион, креатив, инновацион ва коммуникатив компетентлик шакллари назарда тутилади. Тадқиқот доирасида кўпқатр компетентлик шакллариининг мазмунни аниқлаштирилди. Улар қўйидагилар:

– **психологик компетентлик** – педагогик жараёнда соғлом психологик муҳитни ярата олиш, талабалар ва таълим жараёниининг бошқа иштирокчилари билан ижобий мулоқотни

ташқил этиш, турли салбий психологик эйдидиларни ўз вақтида аниқлай ва бартараф эта олиш;

- **методик компетентлик** – педагогик жараёни методик жиҳатдан оқилона ташқил этиш, таълим ёки тарбиявий фаолият шаклларини тўғри белгилаш, метод ва воситаларни мақсадга мувофиқ танлай олиш, методларни самарали қўлай олиш, воситаларни муваффақиятли қўллаш;

- **информацион компетентлик** – ахборот муҳитида зарур, муҳим, керакли, фойдали маълумотларни излаш, йиғиш, саралаш, қайта ишлаш ва улардан мақсадли, ўринли, самарали фойдаланиш;

- **креатив компетентлик** – педагогик фаолиятта нисбатан танқидий ва ижодий ёндашиш, ўзининг ижодкорлик малакаларига эгаллигини намойиш эта олиш;

- **инновацион компетентлик** – педагогик жараёни такомиллаштириш, таълим сифатини яхшилаш, тарбия жараёнининг самарадорлигини оширишга доир янги ғояларни илгари суриш, уларни амалиётга муваффақиятли татбиқ этиш;

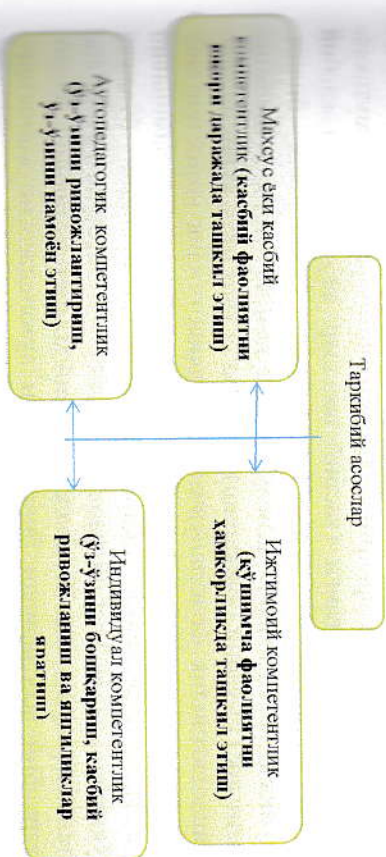
- **коммуникатив компетентлик** – таълим жараёнининг бarchа иштирокчилари, жумладан, талабалар билан самимий мулоқотда бўлиш, уларни тинглай бўлиш, уларга ижобий таъсир кўрсата олиш.

3. Шахсий компетентлик – изчил равишда касбий ўсишга эришиш, малака даражасини ошириб бориш, касбий фаолиятда ўз ички имкониятларини намойн қилиш.

4. Технологик компетентлик – касбий-педагогик БКМни бойитадиган илгор технологияларни ўзлаштириш, замонавий восита, техника ва технологиялардан фойдалана олиш.

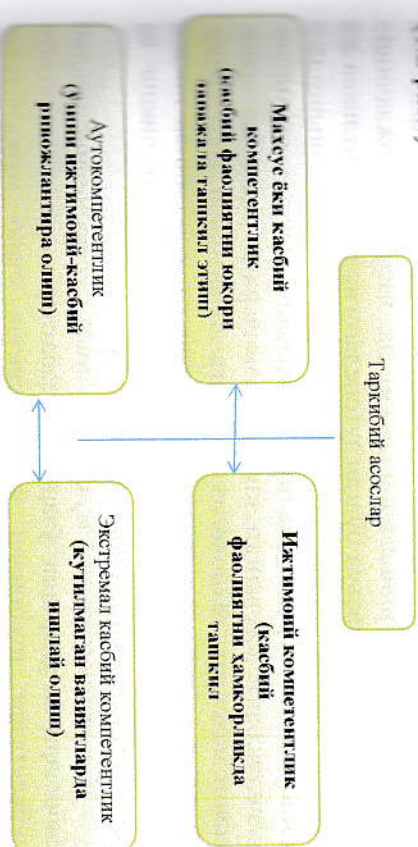
5. Экстремал компетентлик – фавқулодда вазиятлар (табiiй офатлар, технологик жараён ишдан чиққан)да, педагогик низолар юзата келганда оқилона қарор қабул қилиш, тўғри ҳаракатланиш малакасига эгаллик.

А.К.Маркова ўз тадқиқотларида педагогнинг касбий компетентлиги қуйидаги таркибий асослардан иборат эканлиги кўрсатилган (1.1-расм):

1.1-расм. Педагогик компетентлиқнинг муҳим таркибий асослари (А.К.Маркова)

Б.Назарованинг фикрига кўра педагог учун хос касбий компетентлик негизини қуйидаги таркибий асослар ташқил этади (1.2-расм):

1.2-расм. Педагогик компетентлиқнинг муҳим таркибий асослари (Б.Назарова)

В.А.Адольт [11], Г.Н.Богомолова [18], О.А.Була-
венко [21]ларнинг фикрича, касбий компетентликка мутахас-
сислик компетентлиги (касбий амаллар ва келажакда касбий
ривожланишни мустақил бажаришни таъминловчи билим,
қўникма ва малакалар), коммуникатив компетентлик, аутокомпе-
тентлик (ўз-ўзини бошқариш, ёзма ва оғзаки нутқ қўникмалари,
ташқилог'чилик ва изланувчанлик-тадқиқотчилик компетентлик-
лари ҳам киритилиши керак. Жамиятдаги ўзгаришлар, замонавий
таълим тизимининг юқори даражада янгилалиши бўлажак
ўқитувчиларни касбий фаолитга тайёрлаш жараёнига ўзига хос
 талаблар қўймоқда. Жумладан, касбий компетентликнинг асосий
 таркибий асосларидан бири бўлган аутопедагогик компетент-
 ликни шакллантириш муҳим.

Замонавий таълимни ислох қилиш шароитида ўқитувчи
 шахси таълим жараёнини ташкил этишда катта рол ўйнайди,
 шунинг учун кўпроқ тадқиқотчилар ўқитувчининг ижодий
 индидуаллиги, ўз-ўзини такомиллаштириш ва ўз-ўзини
 ривожлантириш қобилиятига эга бўлиш муаммосига мурожаат
 қиладилар. Бўлажак ўқитувчиларда бундай қобилиятларнинг
 ривожланиши уларнинг ўқитувчи шахсининг субъективлиги, олий
 ўқув юртининг инновацион муҳитида касбий ривожланишга
 тайёрлиги учун масбул бўлган аутопедагогик компетентликка эга
 эканлигини кўрсатади [44, 49]. Бугунги кунда таълимдаги
 инновацион жараён таълим амалиётини такомиллаштириш,
 янгиликларга асосланган таълим тизимларини ривожлантириш,
 фойани маҳсулот, технология, хизматга айлантириш жараёнидир.
 Буларнинг барчаси инноватор ўқитувчидан инновацион таълим
 муҳитини ривожлантириш механизмларини ишлаб чиқиш ва
 диверсификация қилишни талаб қилади.

Инновацион таълим муҳити бу таълим жараёнининг моддий
 омиллари ва уларнинг ўзаро муносабатлари жараёнида таълим
 субъектлари томонидан ўрнатиладиган ўзаро муносабатлар
 мажмуидир. Бундай муҳит ҳар бир таълим даражасидаги ҳар бир
 талабга ўзининг асл ижодий салоҳиятини ривожлантириш
 имконини бериётганига қолмай, янада ўз-ўзини билишга, ижодий ўз-
 ўзини ривожлантиришга эҳтиёж туғдиради, инсонда ҳолисона
 ўзликни шакллантиради [144].

Таълим муассасасида инновацион таълим муҳитини
 ривожлантириш маъжуд педагогик тизимда сезиларли
 ўзгаришларни, ҳар бир интизом учун ўзига хос таълим
 технологияларини ишлаб чиқиш, ўқув мажмуаларининг тўбдан
 янги усулбўй базасини яратиш, таълимнинг янги усуллари ва
 шаклларини шакллани жорий этиш бўйича қатор ишларни
 бажаришни талаб қилади. Шундай қилиб, ўқитувчининг
 аутопедагогик компетентлигини шакллантириш инновацион
 таълим муҳитни ривожлантириш билан ҳамбараҳас боғлиқ бўлиб,
 унинг асосий интегратив мезони сифатида таълим жараёнининг
 барча субъектларини самарали шахсий ва касбий ривожланиш
 муаммоларини тизимли билан таъминлаш қобилиятини ажратиб
 кўрсатиш мумкин. Бу муаммонинг назарий ва амалий жиҳатдан
 етарли даражада ишлаб чиқилмаганлиги ушбу тадқиқот ишининг
 асосий қисmini белгиллаб беради.

Бўлажак педагогларни тайёрлашнинг янги талаблари: касбий
 фаолитга тайёрлашга шароит яратиш, тез ўзгаравчан меҳнат
 қилишни ва доимий равишда узлуқсиз янгиланадиган билимлар
 қурулиши билан боғлиқ бўлиб, бу ўз навобатида ўқитувчидан
 касбий ўзини ижтимоий касбий ривожлантиришни талаб этади.
 Ушбу талаб эса, аутопедагогик компетентлик орқали бажарилиши
 мумкин [19].

Ўқитувчининг аутопедагогик компетентлиги унинг ажратмас
 касбий ва шахсий харақтеристикаси бўлиб, ижодий салоҳиятни
 ривожлантириш ва ўз-ўзини такомиллаштириш билан унумли
 шуғулланишга тайёрлиги ва қобилиятини белгиллайди. Шунинг
 учун бўлажак ўқитувчи шахсининг касбий шаклланишида унинг
 ўз-ўзини ривожлантириш фойсини амалга ошириш натижасида
 ўқитувчининг аутопедагогик компетенциялар тизимини маълум
 даражада ривожланишига эришиш мумкин [66]. Шу сабабли
 бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолитга тайёрлашда касбий
 компетентликни шакллантириш ҳолати танлаб олинган тажриба-
 лонинг объектларида турли педагогик тадқиқот методлари орқали
 ўрганилиши ва натижалар аниқланди. Натижаларга кўра, педагог
 кадрлар тайёрловчи олий таълим муассасаларида магистратура-
 лонинг педагогика ва психология йўналишида педагогик
 компетентлик фани ўқитилди, бакалавриятда эса ушбу фан
 ўрганилмайди, педагогик маҳорат фани ўқитилди, лекин унинг

мавзулари таркибида компетентлик тушуначлари киритилмаган, талабалардан олинган сўровномаларда бу тушунча бўйича жавоблар паст кўрсаткични кўрсатди [Илова-1]. Бу эса бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик компетентликни шакллантириш даражаси ҳам худди шундай екингликтан далолат беради.

Илмий таҳлиллар аутопедагогик компетентлик касбий фаолиятга умумпедагогик тайёрларлик жараёнида шакллантирилиши лозимлигини кўрсатади. О.А. Абдуллинанинг фикрича, талабаларнинг умумпедагогик тайёрларлигига назарий ва амалий таълим яхлитлиги ҳамда тизимлигини, ўзаро алоқасини таъминлаш асосида эришилиши, тайёрларликнинг мотивацион-кадриятли ва мазмунли-жараёنли томонларнинг бирлиги сифатида қаралиши, воситалар тизимидан фойдаланилиши, аниқ педагогик шaroитлар эътиборга оlinиши, бўлажак ўқитувчиларнинг умумпедагогик тайёрларлиги принциплари бирлиги ва функцияларининг ўзаро алоқдорлиги амалга оширилиши сифатида татбиқ этилган [9].

Катор тадқиқотчилар А.А. Базикова [17], О.М. Шиян [13, 14], Р.М. Юсупова [19, 120] ва бошқалар ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини ўқитувчининг "аутопсихологик компетентлиги" ёки "аутокомпетентлик" каби тушуначалар билан ҳам атайдилар. Н.В. Кузминанинг фикрича, аутопсихологик компетентлик касбий ўз-ўзини англаш, ўз-ўзини билиш ва ўз-ўзини ривожлантириш тушуначаси билан боғлиқ [61]. Бу атамалар ўқитувчининг етарли касбий билимларга эга эканлиги, ўз касбий хусусиятлари ҳақиқати ҳолатлар ва касбий ҳамда шахсий деярликларни бартараф этиш технологияларини билишини англатади.

Таълим тизими муассасаларида ўқув-тарбия жараёнини ташкил этиш методикаси ва технологиясида юз бераётган жиддий ўзгариш ва янгиланишлар, педагогик янгилликлар, ўқитувчи фаолиятининг инновацион йўналганлиги, таълим сўёсатининг янгиланиши кабилар бўлажак ўқитувчининг ушбу янгиланишларга касбий тайёр бўлиши, шу жумладан, аутопедагогик компетентликка эга бўлишини такозо этади.

Таълим мазмунини инсонпарварлаштириш жараёндарини қучайтириш, ўқув фанларининг ҳажми, таркибининг узлуксиз ўзгариши, ўқитишнинг янги ташкилий шакллари, технологияларни доимий излашни талаб этувчи янги ўқув фанларини

келтириш каби вазиятларда таълим муҳитида педагогик билимларнинг роли ва мавқеи ортади ва педагоглар касбий инновациялар фaолиятлари. Шунингдек, ўқитувчиларнинг педагогик янгилликларни ўзлаштириш ва қўллашнинг ўзига хос мусоабатларининг ўзгариши ва ўқув-тарбия жараёни мазмунини янги тартибга солиш шарoитларида ўқитувчи нафакат янги деярликлар, дарсликларни, балки педагогик фаолиятнинг янги деярликдан ҳам фойдаланиш зарур.

Таълим муассасаларининг педагогик жамoалари, методик жамoаларининг раҳбарлари фаолиятида ўқитувчилар томонидан келтирилётган педагогик инновацияларни таҳлил қилиш ва қўллаш, уларни муваффақиятли ишлаб чиқиш ва қўллаш учун шарoитларни яратиш, умумтаълим мактабларининг бозор мусоабатларида ўтишлари, уларнинг рақобатбардошлиги касбий вазиятни яратадиган янги турдаги, жумладан, нодавлат таълим муассасаларини яратиш муҳим йўналишга айланимoқда [17].

Юқорида таҳлил этилган инновацион ўзгаришларга касбий инновациядан тайёрларликни таъминлаш учун бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик компетентлик шакллантирилиши зарур.

Мазмунки, инновацион фаолиятни амалга ошириш бошқичида рефлексия икки жараён билан бирга кечади:

1) ўқитувчи худди баҳорат бошқичига тақоран қайтади ва у ерда концепциянинг алоҳида ташкил этувчиларини кузатади;

2) иккинчи жараён ўз фаолиятига рефлексия билан, яъни инновация амалга ошириш жараёни билан боғлиқ: ўқитувчи инновациялари ва ташки шарoитлар боғлиқлигининг таҳлили содир бўлади, инновациялар, малакалар, педагогик амаллар, мазмун таълим этилади.

Ўқитувчининг инновацион фаолияти унинг хатти-ҳаракатлари ва мусоабатини белгилайди. Инновацион ҳулки асосида педагогик инновация шарoитларида амалга ошириладиган мукамаллик идеали ва қиймати ётади. Бундай ҳулки мулоқотда, ўқитишда, ўз-ўзини белгиллашда, рефлексив жараёнлар кечилиши ва бошқаларда инновация бўлиши мумкин.

Педагогик маҳоратнинг шаклланиши эса, ўзини ташки мусоабатлари ёки обрў-эътибор қозонишда инновация интилишга бўлиш мусоабатлари, касбий мусоабатлар ва ўз-ўзини амалга ошириш

мотивлари таъсирида юзата келали [132]. Ўқитувчи фаолиятида санаб ўтилган мотивлардан бирининг яққол ўстунлигида изчиллик куйидаги тарзда қарор топади:

1. Инновацияларни жорий этишнинг мўайян элементлари учун моддий мукофотлаш билан боғлиқ ташки раёбатлар. Бундай раёбатларга юқориок даражадаги, хусусан, “Йил ўқитувчиси” танловидаги иштироки учун мукофотлаш ва раёбатлантиришлар, меҳнатнинг қоникарли шароитлари ва иш тартиби, талаблар ва назоратни қамайтиришни қиритиш мўмкин. Мазкур ҳолатда ўқитувчининг иши бевосита қасбий фаолият натижалари билан боғлиқ. Мақсадга турли воситалар ёрдамида эришишда ўқитувчининг ташки мотивация билан ишлашининг ўзига хос хусусияти у расмий нўқтаи назардан зарур ва етарли иш ҳажмини бажаради. У ўз меҳнатининг ташки кўрсаткичларига йўналтирилган. Малака оширишга деярли интилмайдди, мактаб ишидан ажралган ҳолда ўқийшдан истисно ҳолда, моддий раёбатлантириш соҳасидаги йўқотишларсиз ва иш шароитларидаги сезиларли ўзгаришларсиз юз беради ва ишни ўзгартариш осон қабул қилинади.

2. Ўқитувчининг ўз-ўзини таъкидлаш мотивлари (атрофдагиларнинг ташки ижобий баҳолашлари орқали ўз-ўзини таъкидлаш). Бу ҳолатда ўқитувчи инновацияларни ўзини меҳнатига ижтимоий муносабат учун киритиш билан шугулланиши Мазкур мотивни обрў мотиви деб аташ ҳам мумкин.

3. Касбий мотив. Юқорида кўриб чиқилган икки мотив-ларнинг психологик табиати, биринчидан, ноқасбий эҳтиёжларни қондириш билан боғлиқ, иккинчидан, ўз-ўзини таъкидлаш мотиви билан боғлиқ мақсад, ўз-ўзига бахони ошириш бўлиб хизмат қилади, бу эса шахс кулай психологик ҳолатининг зарурий шарти ҳисобланади. Касбий мотив кўпроқ умумий кўринишда боғларни ўқитиш ва таъбиялаш истилати сифатида намоён бўлади.

4. Шахсий ўз-ўзини амалга ошириш мотивлари. Қатор тадқиқотчиларнинг фикрларига кўра, инсоннинг “у бўлиши мумкин бўлгандек бўлиш”га интилишидан иборат бўлган ўз-ўзини фаоллаштиришга эҳтиёж потенциал равишда барча инсонларда мавжуд бўлади, ammo барчанинг касбий фаолиятида ҳам ва айниқса, онгли равишда намоён бўлавермайди [106].

5. Креативлик (ўз янги ғояларини яратиш қobiliяти, индивидуалний фикрлаш схемасидан воз кечиb, муаммоларни вазиятларни кечкюр хал этиш ва ш.к.) мотиви. Хорижий педагогик назарияда педагогик ижод креативлик тушунычаси билан алмаштирилади. Кўpinча талкикотчилар креативлик ва инновация тушунычалари аниқланган идрок этиш ва ўзгаришларда эхтиёж аниқланганида инновация очкичлик сифатида тушуниб, уларни бирга ботлайдилар. Ўзгаришнинг педагогик-инновацион фаоллигида креативлик тушунм сифатлардан хисобланади. Миллий психологияда креативлик ижтимоий ахамиятга ижодий фаоллиқни намоён этиш қobiliятига ботлик бўлган ижодкорлик, инсоннинг ижодий инновациялари, инсон индивидуалнинг маълум алоҳида баркарор ахувидаги сифатида каралади [107].

Креативлик ривожланишига индивиднинг шахсий хусусиятлари, унинг хиссий ва мотивацион омилилари катта таъсир кўрсатади. Креатив инсонларни креатив бўлмагандардан фарқланидиган шахсий сифатлар ўз-ўзига ишонил, тажовузорлик, ўз ўлидан мамнулик, иктимой чекловларни ва бегоналар фобияси тан олмаслик хисобланади. Креативликни ўрганиш асосий фанлар тизимида кенг тақдим этилган. Ижодкорлик соҳалари ажратилган, унинг психологик механизмларини фалол ўрганиш ишлари олиб боришмоқда [72].

Индивидуал-ижодий ёндашув инновацион фаоллият моделини таъминловчи методология асосларидан бири ҳисобланади. Мазкур ёндашув В.А.Кан-Калик ишларида назарий асосланган [14]. Унинг моҳияти шундан иборатки, у шахснинг умумий ва касбий ўз-ўзини ривожлантириш механизминини ишта туширишга имкон бериши ва касбий шаклланиш жараёнида мотивацияни, унинг аниқликдорлигини назарда тутлади. Индивидуал ижодий ёндашувнинг асосий назифаси шахснинг ўз-ўзини амалга ошириш учун шартонлар яратиш, ижодий имкониятлар таъхиси ва қўллашнинг, муаллифлик ваъзйати, педагогик фаоллиятнинг таъминловчи технологиялардан ташкил топади [142].

Юқорида кўриб чиқилган аўтопедагогик компетентликнинг муайянлиги ва аҳамиятидан келиб чиққан ҳолда, бу ушунга қўнда бўладими? Ўқитувчиларни касбий фазолиятга тайёрлаганда касбий компетентликни шакллантириш ҳолати таърифа-саноов объективастепетини ўрганилди ва тахлил қилинди. Ушунинг натижасига кўра,

педагогнинг касбий маҳорати ва касбий маҳоратини шакллантиришга олимларнинг кизиқиши кенг бўлишга қарамай, бўлажак технологик таълим йўналиши ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш муммоси ҳали етарли даражада ўрганилмай қолмоқда.

Бундан ташқари, “Аутопедагогик компетентлик” тушунчасини белгилаш, унинг мазмунидаги фарқларни ўқитувчининг касбий маҳорати, ижодкорлиги ва ўзи-ўзини англаши бўйича алоҳида концепция мавжуд эмас. Умуман, бутунги кунда бўлажак ўқитувчиларда олий таълимнинг инновацион муҳити шароитида аутопедагогик компетентликни шакллантириш истикболлари илмий жамоатчилик томонидан етарли даражада тадқиқ этилмаган, унинг белги ва хусусиятлари аниқлаштирилмаган бўлиб, бу тадқиқот мавзусининг долзарблиги асосли эканлигини кўрсатади.

1.2.8. Ўқитувчиларнинг аутопедагогик компетентлиги тузilmаси ва унинг ўзига хос хусусиятлари

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Мақомазининг 2017-йил 6 апрелдаги 187-сон қарори билан тасдиқланган “Умумий ўрта таълимнинг Давлат Таълим Стандарти” да компетенция тушунчасига мавжуд билим, кўникма ва малакаларни қундалиқ фаолиятда қўллай олиш қобилияти сифатида таъриф берилади [8]. Шу жиҳатдан педагогик компетентликнинг: а) **махсус ёки касбий** компетентлик (касбий фаолиятни юқори даражада таъкил этиш); б) **ижтимоий** компетентлик (касбий фаолиятни ҳамкорликда таъкил этиш); в) **аутопедагогик** компетентлик (ўзи-ўзини ижтимоий касбий ривожлантира олиш); г) **экстремал** касбий компетентлик (қўтилмаган вазиятларда ишлай олиш) каби таркибий асослари бўлиб, олий таълим муассасаларида педагог кадрлар тайёрлаш мазмунининг принципл ўзгариши замонавий таълим парадигмалари ўзгариши билан боғлиқ ҳолда педагогик тайёрларликни таъкил этишга янгича методологик ёндашуларга мувофиқ муайян аутопедагогик компетентликни амалга ошириш талаб этилади.

Аутопедагогик компетентлик касбий компетентлик негизида шаклланади. Ўқитувчилар касбий компетентлиги борасида қўллаб-олимлар тадқиқот ишларини олиб боришган. Масалан, Б.Д.Эльков

нинг ривожлантирувчи таълимда компетентлик тушунчаларини қўллайича изоҳлайди: компетенция – нимадандир яхши қарордорлик, маълум бир шахс, муассаса ва таъкилотнинг компетентлари доираси, билимларга асосланган умумий қобилиятлари, тақрибдалари, таълим олиш асосида ўзлаштирилган нақсоний ва қадриятларидир; компетентли шахс – маълум бир инсон билан яхши таниш, шу соҳада яхши билимларга эга, ҳар дом инсонинг таъниб иш қўрайдиган, маълум вақолатларга эга бўлган инсон. Ҳисобланади, компетентлик – олинган қўйилган нафрларни бақаришда индивидуал ва ижтимоий эҳтиёжларга қаровили жавоб бера олиш; компетентли бўлиш – тегишли соҳада нисбатан тақриба ва олинган билимларни маълум нафрларда қўллашга сафарбарлик қўникмасига эга бўлиш-дор) асосий компетентликлар – қундалиқ ва касбий ҳаётида қолмақда қўйиладиган замонавий талабларни урдалашда инсон қўни дарур бўлган асосий шахсий сифтларда намоён бўлади [115].

В.П.Бездухов компетентлик тушунчасини ижтимоий-педагогик контекста очип асосида унга нисбатан кенг қўллади қолгани ифодалаб беради. Тадқиқотчи компетентлик таълим нафрини таъсирда юзата қеладиган инсоннинг хусусияти сифатида унинг фаол хусусий ҳаётий фаолияти маҳсули қолганини назарда тутди [126]. У компетентлик индивидга хос қўсонит сифатида турли шаклларда намоён бўлишини, асли қўникманинг юқори даражаси сифатида; шахсининг ўзини ифода этиш услуби сифатида (одаглари, ҳаётий фаолият услуби, қоланшлар); индивид ўзини ўзи ривожлантиришининг қоланш; қобилиятларнинг намоён бўлиш шакли, деб қоланшган [117].

Б.В.Авво [10], А.И.Ахулкова [14], В.Д.Большов ва [11] Черемушкина [19], В.А.Адольф [11]лар компетент-лик билимларни мунтазам англашга интилиш, улардан конкрет нафрларда фойдаланиш, яъни оператив ва мобил билимларни қоланш; мошашувчанлик, танкидий тафаккур, нисбатан энг қоланш ва оптималларини танлаш, нотўғриларини инкор қилиш қоланш ва самарали қарорлар қабул қилиш мақсадида мунтазам қоланшнинг туришини назарда тутадиган нисбатан оператив ва қоланш билимларни назарда тутуши тўғрисида фикр юритганлар.

Бу эса, ўз навбатида, мутахассисларнинг узлуksиз ўз билимларини ошириб боришлари кераклигини исботлайди.

Юкорида кайд этилгани каби бошқа кўпгаб муаллифлар томонидан ҳам шахс фаолиятида, таълимда компетентлигининг мухим аҳамиятта эга эканлиги, педагогнинг касбий ривожланиши ўз фаолиятини такомиллаштиришга ҳаракат қилиши лозимлиги сингари ҳозирги кунда бarchа мамлакатлар равнакида таълим ва тарбиянинг роли муҳимлиги кайд этилган. Мисол учун, Польшада ўқитувчилар касбий компетентлигини ривожлантириш масала-ларига алоҳида аҳамият қаратилган. Бу мамлакатда педагоглар касбий компетентлиги тарқиб доирасида турли вазиятларда ўзини муносиб тутиш, касбий ахлоқ оқибатлари ва унинг заруратини англаб етиш, шунингдек, ўзи амалга оширган хатти-ҳаракатлар учун масъулият, жавобгарликни хис қилишга катта эътибор қаратилган [130]. АҚШда эса, педагоглар фаолиятини касбий баҳолашга катта эътибор ва аҳамият қаратилган. Демак, бу мамлакатда педагоглар, тадбиркорлар, сиёсатчилардан иборат ўқитувчилар профессионализмни баҳолаш кенгаши яратилган. Мазкур кенгаш ўз фаолиятида турли анкеталар, сўровномалар, рейтинг баҳолаш, ўз-ўзини баҳолаш, портфолио методи, кузатиш ва бошқаларни самарали қўллаб келмоқда. Ушбу ҳаракатлар педагогларни аниқ мақсадга йўналтирилган касбий компетент-ликларини оширишга йўналтиради [135].

Ю.В.Вальновнинг таъкидлашича, Буюк Британия, Хитой, Корея ва бошқаларда ўқитувчилар касбий компетентлигини ошириш, ўқитиш сифатини яхшилашга катта эътибор қаратилмоқда. Бошқа мамлакатларда, масалан, Германия, Австрия, Канада каби давлатларда асосий йўналиш ўқитувчиларни ишга қабул қилиш жараёнида маълумоти ва малакасига бўлган талабларнинг кун сайн ошиб бориши билан характерланади. Аксарият ривожланган давлатларда педагогларнинг узлуksиз таълимга катта эътибор қаратилган ва уларга юкори талаблар қўйилган [128].

Замонавий илмий педагогик адабиётларда талабаларнинг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш муаммоси О.М.Шиян томонидан батафсил қўриб чиқилган [113, 114]. Замонавий олимларнинг тадқиқотларида В.Н.Введенский [129], В.А.Сластенин [93,94], Т.В.Зобнина [46], Е.П.Кузнецова [56] ва

бошқаларнинг ишларида “ўқитувчининг касбий маҳорати” тушуниши қўриб чиқилган. Т.А.Михайловская [69], А.В.Морозов [72], В.И.Завязинский [139], В.А.Кан-Калик [141,142]лар бўлажак мутахассислар тайёрлаш ва педагогик ижодкорликка оид долзарб масалаларни, М.Ю.Прокофьева [148], Е.В.Прозорова [97], Е.А.Сидюнская [104], И.Э.Ярмакеев [117] ларнинг илмий таълиму тарбия бўлажак ўқитувчиларни касбий тайёрлашни такомиллаштиришга бағишланган.

Бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолиятта мустақил, ижодий, шунинг тайёрлаш муаммоси ҳар доим педагогика ва психология соҳасидати тадқиқот ишларининг диққат марказида бўлган. Таълим соҳасидати сифат ўзгаришлари ва юкори самарадорлик ўқирнинг жаҳон таълим талаблари билан мослиги ва педагогнинг келгуси меҳнат фаолиятларида ўзлаштирган компетент-ликлари кай даражада амалиётта таъбиқ қилинаётганига оидлик.

Бўлажак ўқитувчи фаолиятининг асосий хусусияти мактаб ўқувчиси шахсини шакллантиришни амалга ошириш, апроф-фессини илмий билишнинг, миллий хунармандчилик малакаларини шакллантириш ва талабаларнинг турли ижтимоий муносабатларга иштироки билан боғлиқлиги ҳисобланади. Мазкур яхлит тарбияни тизимли таъкил этишда марказий ўринни ўқитувчи таълим-тарбия мазмунини таълувчиси, талаба билиш фаолияти-нинг, шахсининг ҳар томонлама ривожланиши ва шаклланиши таъминловчиси ҳисобланади.

“Аутопедагогик компетентлик” тушунчаси шаклланган инновацион фаолият жараёнида технология фани ўқитувчиси таълимининг ёш ва индивидуал хусусиятлари билан боғлиқ муаммоларни ечиши ва синфда инновациялар хусусиятини инфоделовчи мазмунни инфодалайди [66]. Мазкур тушунчани қуйи-дан белгилар бўйича тасниф қилиш унинг қўлқамровли масалаларини ўзида тўла акс эттиради:

- мазмун ва инфодаланиш шакли ҳамда фаолият турлари бўйича педагогик, бошқарув;
- киритилган ўзгаришлар хусусиятига кўра: реликал, янги, модификацион;
- киритилган ўзгаришлар микёси бўйича: локал, модулли, глобал;

- фойдаланиш микёси бўйича: бир марталик, кўп тарқалган;
- юзага келиш манбаи бўйича: ташқи, ички.

Л.В.Занков инновацияларнинг асосий хусусиятлари сифатида шахннинг юқори умумий ривожланишига, шахннинг ҳар томонлама баркамол ривожланиши (мазмунни уйғунлаштириш) учун асослар яратишга йўналтирилган юқори мақсадли ва қадриятли шароитларни асрабди. Шунингдек, педагогика назариясида илгари сурилган концептуал қоидалар ичида алоҳида хусусият сифатида қуйидагилар ажратилди:

- 1) назарий билимларнинг етакчи роли;
- 2) қийинчиликнинг юқори даражасида ўқитиш;
- 3) материални ўрганишда юқори суръатда илгариллаш;
- 4) боғанинг ўқитиш жараёнини аниқлаш;
- 5) барча боғаларнинг (қучли ва қучсиз) ривожланишларини қўзғатиш;

Аўтопедагогик компетентлик педагогик фаолиятда ўқитувчининг вазияти, ўқитувчининг индивидуал фаолият методини ўрганиш, индивидуал педагогик фаолият хусусиятларини аниқлаш, ўқитувчининг инновацион фаолиятини ўрганиш ва баҳолаш, хорижий педагогик фикрда инновацион жараёнлар таҳлили ва инновацион моделлар турларини ажратиб билан боғлиқ равишда кечади [58].

Инновацион фаолият рефлексия – шахннинг ўз изланувчилик-ижодий фаолиятини аниқлаш, креатив-кайта ўзгартириш фаолияти ва биргаликдаги ижодкорлик тузилишига эга. Шунингдек, педагогик меҳнатда ўқитувчининг индивидуаллаштириш жараёни қуйидаги турли ифодаларга эга бўлиши мумкин:

касбий хулқ ва фаолиятда ўхшамасликнинг қисман ёки эпизодик намоён бўлиши сифатида индивидуал фарқлар;

касбий фаолиятда узок вақт давомида барқарор сақланидиган индивидуал метод, касбий фаолият усуллари ва вазифаларини индивидуал умумлаштириш;

ўқитувчи шахннинг касбий фаолиятида бетақдорлиги, ўзига ҳослигининг ифодаланиши сифатида индивидуаллик, индивидуал касбий дунёқараш, кўпинча шахннинг меҳнатидати касбий турининг индивидуал варианты [103].

Аўтопедагогик компетентлик ўқитувчининг ижодий индивидуаллиги билан боғлиқ. Ижодий индивидуалликнинг асоси

қилиб самарали ўз-ўзини аниқлаш ҳисобланиб, у қуйидагиларни назарда тутди:

ўзининг бошқаларга нисбатан шахсий бетақдорлигини билан;

ўзи тўғрисидаги креатив тафаккур ва тасаввурларнинг намоён бўлиши;

индивидуал креатив хусусиятлар яхлитлиги ва уйғунлиги-нинг ички бирлиги;

шахс ўз-ўзини ривожлантириш, унинг ижодкор сифатида шаклланиш жараёни динамикилиги ва узлуксизлиги;

шахннинг ўз-ўзини таъкиллаш ва ўзининг компетентлигини билан;

ижодкорнинг ўз-ўзини амалга ошириши ва ўзининг компетентлигини шахсий ва ижтимоий аспектларда аниқлаш [120; 145].

О.М.Шивнининг таърифида кўра, “аўтопедагогик компетент-лик” тушунчаси ўқитувчининг ўз-ўзини тақомиллаштириш ва ривожлантириш, мактаб томонидан унга қўйилдиган барча талаблар мақмуни баҳара олиш қобилияти, педагогик таълимнинг аниқлаш ва педагогик фаолиятга нисбатан қиёратли муносабатда бўлиши аниқлади. Олим, аўтопедагогик компетентликини ўз-ўзини педагогик маҳоратли шахсга муайян натижа олашувчи, касбий жиҳатдан муҳим шахс сифатлари ва касбий компетентлиги асосида онгли тақомиллаштиришда муҳим нақилда эга эканлигини таъкидлайди [113].

Йўлжак ўқитувчиларда аўтопедагогик компетентликини шакллантиришда дастлабки илмий тушунчани таъбақалардаги намуна ҳиссий образлар захираси билан боғлаш зарур. Ўқитувчи фаолиятидаги ўзига ҳос хусусият у шакллантириладиган тушунчага ҳиссий билимларни қиритишга рацонал равишда қўшилган хиссий образлар йитиндисини топиши керак: шахннинг илмий манзарасини тасаввур этиш орқали илмий аўтоқарашни ривожлантириш лозим.

Йилишнинг ҳар бир босқичида, айниқса, фикрнинг бир босқичдан бошқасига ўтишида образлилик ва мантикийликнинг, образлилик ва маъхумликнинг ўзига ҳос боғлиқлиги юзага келади ва бу таъкил этиш алоҳида методларини ва ҳиссий таърибани ҳамда ўзи ўрганиладиган ўқув материалга қиритишни талаб қилади.

Аmmo билимининг барча боскичларида образли, аниқ фикрлашнинг умумий хусусиятлари мавжуд. Чунки хиссий билимлар, шакли ва мазмунини ўзгартириб, ўзининг мохиятини сақлаб қолади. Бунда ҳаётий таъаввурлар, фикрлар фаоллиги, мулоҳазалар мустақиллиги сезиларли даражада ошади.

Технологик таълим йўналиши талабаларини ўқитишнинг муҳим тамойили ўқув дастурига интератив ёндашув билан қарор топади. Технологик таълим ўқитувчисининг касбий фаолияти, таълим олувчиларнинг билиш фаолиятларини бошқариш функцияси ва уларнинг мустақил ишларини ташкил этиши билан кенгайтирилади. Педагогик олий таълим муассасаси ўқитувчиси талабаларни шахсий тажрибалари оламининг бойлигини хис қилишларига йўналтириши лозим, шунингдек, уларга кўмаклашиши, шахсий саволларини бериши ва уларга жавоб излашга ёрдамлашиши, болалар оламининг мураккаблигини хис этиши ва тушунишини ривожлантирувчи масалаларни кўйиши керак [112].

О.А.Булавенко ўқитувчилар касбий компетентлигида касбий кўникмаларни шакллантиришда талабаларнинг ўз-ўзини ривожлантиришлари натижасида эришилаётган уч муҳим босқични ажратиб кўрсатади [21]. Тадқиқотчи талабанинг ўз-ўзини ривожлантириши тушунчасини шахснинг ўз хусусий сифатларини онгли равишда ривожлантиришга қаратилган мақсадли таъсир жараёни, қобилиятларини фоллаштириш, янги билим, кўникма ва малакаларини ишга тушириши сифатида тушуниши мақсадга мувофиқ. Бу жараёнда, биринчи босқич кўникмаларни еталаш шароитида касбий ривожланишнинг таъминлидир. Иккинчи босқич таълим жараёнида кўникмаларни қайта ишлаш ва мустаҳкамлашда касбий ўз-ўзини ривожлантиришнинг содир бўлиши билан характерланади. Учинчи босқич иқтисодий талабалар шароитида касбий ўз-ўзини ривожлантиришнинг таъминлидир. Тўртинчи босқич эса тегишли талабаларга амал қилиш шароитида касбий ўз-ўзини ривожлантиришнинг таъминлидир.

Компетентлик муаммоси таянч, шахсий ва касбий шакл ва мавноларда маҳаллий олимлар томонидан кенг қўлдамда ўрганиб келинмоқда. Хусусан, ўзбек олимларидан А.Х.Махмудов бўлажак магистрларни тайёрлашнинг дидактик компетентлик таъминотини таъминлаштириш [67], К.Д.Рискулова бўлажак инглиз тили

ўқитувчилари социолитивистик компетентлигини шакллантиришнинг [102], С.С.Бабаджанов педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг медиакомпетентлигини ривожлантириш [16], Ф.Т.Раёбимова бўлажак ўқитувчиларда бадиий-эстетик компетентлигини ривожлантириш [99], А.Ғ.Эминов бўлажак ўқитувчиларнинг компьютер графикаси компетентлигини ривожлантириш методикаси [116], О.А.Кўйсенов компетентли ёндашув усулида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш технологиялари [121], О.Ғ.Давлатов талабаларда ахборот хавфсизлигини таъминлаш компетентлигини тарғибий-маданий мерос воситасида ривожлантириш [35], К.С.Рихимова тиббиёт коллежи талабаларида касбий компетентлиги шакллантириш масаласини илмий тадқиқотлар [100].

Педагог - бу юқори маданият ва маънавийлиги шахс ва технология таълими бўйича мутахассис сифатида ўз касби ва фанини, тегишли соҳага оид фан ва техникани ҳамда ишлаб чиқариш технологиясини, умумий ва касбий педагогика ҳамда руҳанозлик, умумий таълим ва тарбия ишларининг услубий қисмларини замон талабалари даражасида билиши зарур [50,54]. Аҳолилар тахлиги касбий компетентлик ва унинг турлари бўлиб кўплаб илмий изланишлар олиб борилаётгани, лекин педагогик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш бўлиб етарлича даражада илмий ишлар олиб борилмаганлигини кўрсатади. Олиб боришган педагогик илмий тадқиқот ишлари натижасида педагогик ОТМларида тайёрланаётган бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик компетентлик бутунлиги талаб даражасида эмаслиги аниқланди.

Тадқиқот доирасида олиб боришган тахлил ва ўрганишлар натижасида педагогик таълим ўқитувчиларини тайёрлашдаги мавжуд эндилик ва муаммоларни аниқлаш имконини берди. Улар қуйидагилар:

• инновацион таълим муҳитида ишлашга тайёр бўлган мутахассис учун жамиятнинг аниқ эҳтиёжи, ОТМда касбий таъбирларни шароитида шахсий ва касбий ўсиш учун ва ўз-ўзини таъминлаштириш ҳамда ўз-ўзини ривожлантириш учун бақалавр таъбирларининг таъминлидир назарий ва услубий асосларнинг таъминлиги;

- педагогик OTM инновацион мухитининг потенциал имкониятлари ва ресурслари билан уларнинг педагогик амалиётларида бақадарларни тайёрлашда қўлланиш даражасининг паслиги;

- ўқитувчи шахсига бўлган талабларнинг ўсиб бориши билан ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш жараёнини ташкил этишнинг илмий ва илмий-методик қўллаб-қувватлашнинг етарли даражада ривожланмаганлиги.

Юқорида қайд этилган муаммолар педагогик OTMнинг инновацион мухити шароитида бўлажак ўқитувчиларнинг аутопедагогик компетентлигини шакллантиришнинг назарий ва амалий асосларини ишлаб чиқишдан иборат муҳим педагогик муаммони ҳал этиш заруриятини белгилайди.

1.3.8. Бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик

компетентликни шакллантиришнинг назарий асослари

Педагогик фаолиятга тайёрлаш бўйича замонавий тадқиқот ишлари касбий фаолиятнинг мотивацион-кадриллиги, когнитив, операцион соҳаларнинг алоқадорлигини инобатга олувчи шахсий фаолиятли ёндашув асосида олиб борилиши мақсадга мувофиқ. Хорижий тадқиқотлар таҳлили мазкур ёндашув тўғри эканлигини тасдиқлайди. Хусусан, В.А.Сластенин педагогик фаолиятга касбий тайёргарликни функционал равишда қуйидаги туррхларга ажратган [93,94]:

- 1) психологик тайёрлик, яъни педагогик фаолиятга шаклланган (турли даражада) йўналганлик, мактабда ишлаш;
- 2) илмий-назарий тайёргарлик, яъни компетент педагогик фаолият учун талаб этиладиган иктимой-сиёсий, психологик, педагогик ва иктимой билимларнинг зарурий даражада мавжудлиги;
- 3) амалий тайёргарлик, яъни талаб этилган даражада шаклланган касбий кўникма ва малакаларнинг мавжудлиги;
- 4) психологик-физиологик тайёргарлик, яъни педагогик фаолият ва маълум мутахассисликни етгалаш учун мос шарт-шароитларнинг мавжудлиги, касбий аҳамиятли шахсий сифатларнинг шаклланганлиги;

5) жисмоний тайёргарлик, яъни саломатлик ҳолати ва жисмоний ривожланишнинг педагогик фаолият ва касбий ишлаш етганлиги талабларига мослиги [93, 94].

Психологик-педагогик адабиётларни ўрганиш ва таҳлил қилиш асосида бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрларининг асосий кўрсаткичлари аниқлаштирилди. Уларни қуйидаги туррхларга ажратилиш мумкин:

1. Педагогика OTM битирувчиси – ўқитувчи шахсий етганлигининг иктимой-психологик тавсифлари.

Бошлангич синф ўқитувчиси сифатларининг бундай тавсифлари унинг ахлокий-сиёсий, умуммаданлий ва психологик-педагогик тайёргарлиги билан белгиланади. Мазкур умумийлик асосида – ўқитувчининг иктимой ҳаётга, маданиятга, ўзининг етганлиги ва ўз-ўзига фуқаролик муносабати ётади (1.2-жадвал).

2. Бўлажак талабаларни ўқитиш ва тарбиялашни проффессияли амалга оширишни таъминловчи касбий-педагогик билим, кўникма ва малакалар. Бўлажак ўқитувчи синф-тарбия фаолиятининг асосий бўлимларига мос равишда касбий-педагогик билим, кўникма ва малакалар унинг ўқув ишига, педагогик жамоадаги тарбиявий ишга махсус тайёргарлиги етганлиги ташкил этади.

Ўқитувчининг аутопедагогик компетентлиги унинг касбий-педагогик йўналганлиги ва педагогик фаолиятга нисбатан аффинок муносабати билан тавсифланади. Унга кўра, ўқитувчида аутопедагогик компетентликни шакллантириш учун қуйидаги касбий сифатлар зарур:

бошлги шахс сифатидаги қизиқиш, унинг қизиқишлари ва қувватларини ўрганиш ва тушуниш кўникмаси, педагогик қувватчанлик; муноқотчанлик (коммуникабельлик), тасаввур, педагогик қувват, таъкилий кўникмалар; етган маънавий қизиқишлар, билишга оид эҳтиёжлар, инновацион муаммоларни тушуниш; таъкилнинг умумий ишига, мактаб педагогик жамоасининг инновацион-психологик фаровон мухитига қизиқиш.

Ўқитилган фанларнинг юқори мураккаблик даражаси, уларни мукамал билиш, фикрлаш ва нутқ маданияти ўқитувчи қувватли сифатлар билан ўқув-тарбия ишларини ўтказишда,

балки талабаларнинг ҳурмати, кент фикрлаш доирасини, башоратлаш кўникмасини, боғаларни ўқитиш ва тарбиялашнинг шахсий, ўзига хос методини излашни таъминловчи шахсий сифатлар таркасида ҳам зарурдир.

Ўқитувчи изланувчан, андозлар билан қоникмайдиган шахс сифатида тавсифланади. Барча ҳолатлар учун мос ва мажбурий бўлган таълим ва тарбиянинг ягона методикаси мавжуд эмас. Хар бир ўқитувчи ўзини ўзи такомиллаштириши, унинг шахсий сифатларига жавоб берадиган ўз ёндашувларини топиши лозим. Бу ўқитувчининг касбий ва шахсий услубини белгилайди. Касбий маҳоратни эгаллаш факатгина инсон тўғрисидаги, бола тўғрисидаги билимларни чуқур, хар томонлама эгаллаш асосиди (психология, фалсафа, педагогика, социология, турли ўқув фанларини ўқитиш методикаси бўйича) ҳосил бўлиши мумкин [101,117]. Демак, бўлажак ўқитувчида аутопедагогик компетентлик ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, уларни билиш ўқитувчида инновацион йўналишлар ва технологиялар кўринишларини тушунишга, ўз касбий маҳоратини ошириб боришга, ўз устиди ишлаши ва ўзи учун шахсий индвидуал иш методини излаши учун ва аниқ ижодий педагогик фаолият майдонини аниқлаши учун имкон беради.

Ҳозирги кунда ўқитувчининг назарий-методик тайёрарлиги ва унинг аутопедагогик компетентлигига алоҳида эътибор қаратишнинг ўзига хос долзарблгини белгилловчи шарт-шароитларнинг бутун бир мажмуаси шаклланган. Булар таълим ва тарбия ҳолатининг мураккаблашуви билан боғлиқ ижтимоий шарт-шароитлардир.

Тадқиқотда бўлажак ўқитувчида аутопедагогик компетентликни самарали ривожлантириш муаммоси бўйича турли хил аҳборот манбаларини таҳлил қилиш натижасида, табиий, ижтимоий ва технологик фанлар билимларини самарали амалиёт билан ўзаро боғлиқлиги изчиллигига асосланган яхлит акмеологик тадқиқот ва ривожланиш технологиясига асосланиш лозимлиги аниқланди.

Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш ишлари, механизмлари, шарт-шароитлари ва омиллари уларнинг амалиётни яхши билишига боғлиқ ва бу янги истиқболли ўзгаришларга йўналиш очипта

муаммоларидир. Бу ўз йўналишига мувофиқ, фанлар кесимида таълувчи шахси, бошқарув фаолиятининг субъекти ва инновационлик сифатида ажралмас ҳодиса сифатида қаралади.

Ушбу жараёнда аутопедагогик компетентлик педагогнинг янги билишни шакллантириш орқали ҳосил қилинади, бу ўқитиш нақадосини сифат жиҳатдан турли парадигмалар доирасида таърифи ва услубий жиҳатдан кўриш даражасига эришиш натижаси беради. Амалий жиҳатдан эса, касбга қизиқиш, инновацион тажрибанинг ривожланиши ва педагогик фаолиятда индвидуал ижодкорликка рағбат сифатида назарий билимларни таъриплантириш зарурияти бўлажак ўқитувчининг онгида пайдо бўлишига сибоб бўлади.

Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини таърифи ривожлантириш самарадорлиги қуйидагиларга боғлиқ, деб қароблаймиз:

- бўлажак мутахассис шахси, унинг ижодий педагогик инновационлигини очиб бериш ва шакллантириш;
- шаклланиши лозим бўлган касбий билимлар методик, таърифи, методик жиҳатдан керакли даражаларда ривожлан-тирилиши;

Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлиги таърифи ва режиссёрлик санъати даражасидаги педагогик таърифи ва технологияларнинг касбий маҳоратига боғлиқ;

- ўз ўзини тарбиялаш лозим бўлган ўқитувчининг ижтимоий ва умуминсоний сифатлари, касбий-педагогик сифатларининг ривожлантирилиши;

- бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантиришнинг дастурий-максалли акмеологик моделини таърифи чинида шахсининг психофизиологик захираларидан фойдаланишга узвий ёндашиш;

- бўлажак ўқитувчининг педагогик жараён вазифаларининг таърифи турушларини ва касбий вазифаларни бажариш алгоритм-ларини (шу жумладан қуйидаги функционал компонентлар: таърифи, дизайн, конструктив, ташкилий ва коммуникатив) таърифи ҳам қилиш.

Педагогик кузатишларда бўлажак ўқитувчида аутопедагогик компетентликни шакллантириш ва ривожлантириш борасида таърифи ва амалий ишлар сезиларли ортда қолаётганлиги, бўлуни

ўзгараётган таълим жараёнига мос кадрлар тайёрлаш муаммоси долзарб эканлиги кўринади. Шу нуктаи назардан куйидаги типотезалар доирасида объект ва субъектнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, унинг максадидан келиб чиқиб, муаммони куйидагича ҳал этиш мумкин, деб ҳисоблаймиз:

1. Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигининг таркибий қисмлари сифатида педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат муаммосининг назарий ва педагогик шарт-шароитларига нисбатан замонавий ёндашувларни таъбиқ қилиш.

2. Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини самарали ривожлантириш мезонлари, кўрсаткичлари ва даражаларини аниқлаш.

3. Бўлажак ўқитувчи аутопедагогик компетентлигининг меъёрий-прогностик модели мазмунини ва тузилишини ишлаб чиқиш.

4. Бўлажак ўқитувчининг ижтимоий-педагогик тизимида педагогик муаммоларни унумли ҳал этишнинг акмеологик алгоритмларини ишлаб чиқиш;

5. Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш модели ва унинг асосий элементлари таркибинини таъриб-а-синовдан ўтказишни амалга ошириш.

6. Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантиришнинг педагогик тизимини ишлаб чиқиш.

Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантириш омиллари ва илгари сурилган илмий ғояларга мувофиқ тадқиқот иши куйидаги босқичларда олиб бориш режасини лойиҳалаштирилди:

1. Биринчи босқичда бўлажак ўқитувчиларнинг касбий маҳорати ва компетентлигининг турли жиҳатларини аниқлаш ишлари олиб борилади ва тадқиқотнинг дастлабки параметрлари, унинг предмети, вазифалари, типотезалари, усуллари, концептуал ашпаратлари аниқланади.

2. Иккинчи босқичда бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш методикаси бўйича тадқиқот ишлари олиб борилади.

3. Учинчи босқичда бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантириш, бошқарув фаолиятини оптимallasштириш ва компетентликни ривожлантириш тамойил-

ларининг назарий-методологик асослари ишлаб чиқилади. Бунда турли билим соҳаларидати маҳаллий ва хорижий олимларнинг ғоялари, умумallasштирилади ва ҳулосалар таҳлил қилинади.

4. Тўртинчи босқичда бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш тизими ишлаб чиқилади, бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш тизимининг модели ва технологияси синовдан ўтказилади.

Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини унум-ли ривожлантиришни оптимallasштириш конуниятлари, меха-низмлари, шарт-шароитлари ва омиллари тадқиқ этилади. Тадқиқот натижалари асосида педагогика олий таълим муассасалари ўқитувчилари ва талабалари учун методик тақриф ва таъсиялар ишлаб чиқилади.

Демак, бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетент-лигини ривожлантиришнинг педагогик моҳияти ва тузилишини ўрганиш умумий таркибий қисмлар билан бирга унинг акмеологик хусусиятларини ёритиб бериш имконини беради. Бунинг муҳим ноқобий томонларини таҳлил қилиш натижалари олий таълим тизимида бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини самарали ривожлантириш учун акмеологик концепцияни ишлаб чиқиш имконини беради [74,82].

Тадқиқотнинг назарий-методологик асослари ва амалий имамияти бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантириш муаммосини ҳал этиш ёндашуви ва усули ҳақида «илит тушунча берувчи муҳим инновацион тушунчаларни ўз ичига олади. Акмеологик ёндашувнинг асосий вазифаси онгли филолият субъекти бўлмиш шахсни турли фаолият жараёнларида, муҳусан, танлаган касб-кори, ихтисослиги доирасида ўз ижодий елиохиятига тўла очиш ва амалда намойиш этишга боғлиқ бўлган билимлар, амалий кўникмалар, малакалар, технологиялар (илан таъминлаш, таништиришдан иборат.

Тадқиқот ишида технология таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини самарали ривожлантириш муаммоси бўйича турли хил ахборот манбаларини таҳлил қилиш орқали ўқитувчи ишнинг таълим ва тарбия соҳасига нисбатан ўраналдиган маҳусе билимлар ва амалий кўникмаларнинг етишмаслиги аниқланди. Тадқиқот иши методологиксига таъниб,

замонавий тушуначаларни таҳлил қилиш асосида аутопедагогик компетентликни ривожлантириш борасида акмеологик методнинг амал қилиш зарурати ва технологик таълим ўқитувчисининг педагогик амалиётда ундан фойдаланиш талаблари аниқлаш-тирилди.

Табиий, иқтимоий ва технологик фанлар билимларини самарали амалиёт билан ўзаро боғлиқлиги изчиллигига асосланган яхлит акмеологик тадқиқот ривожланиш технологиясига асосланади. Технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш ишлари, механизмлари, шарт-шароитлари ва омиллари технологик таълим ўқитувчиларини тайёрлашда амалиётни билиш ва ўзгартиришнинг янги истиқболли йўналишини очиб билан боғлиқ. Бунда фанлар кесимида технологик таълим ўқитувчиси шахс ва бошқарув феолиятининг субъекти ва индивидуаллиги ажратмас ҳолдаси сифатида қаралади.

Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантиришнинг педагогик моҳияти ва тузилишини ўрганиш, умумий таркибий қисмлар билан бирга унинг акмеологик хусусиятларини ёритиб бериш имконини беради. Бу ҳодисанинг муҳим ижобий томонларини таҳлил қилиш натижалари "Мен" образи тизимида технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини самарали ривожлантириш учун акмеологик концепцияни ишлаб чиқиш имконини беради. Унинг назарий-методологик асослари ва амалий қисми технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини унумли ривожлантириш муаммосини ҳал этиш ёндашуви ва усули ҳақида яхлит тушунча берувчи бир қанча муҳим тушуначаларни ўз ичига олади [124,137].

Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш натижасида асосий психо-физиологик ва иқтимоий детерминантларнинг аутопедагогик компетентлиги ривожланишининг бarcha таркибий ва функционал компонентларига ва улар ўртасидаги ўзаро таъсир механизм-ларига таъсирини аниқлаш ва ўрганиш мумкин бўлади. Натижада, бўлажак технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш даражасини аниқлашнинг акмеологик мезонлари ва кўрсаткичлари ишлаб

чиқиш ва амалиётга татбиқ этиш муҳим. Улардан фойдаланиш бўлажак технологик таълим ўқитувчиларида компетентлик ривожланишининг реал ҳолатини баҳолаш ва уларни шакллантириш ва ривожлантириш учун самарали бошқарув феолиятининг акмеологик белгиларини шакллантириш имконини беради.

Технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини самарали ривожлантириш концепциясининг ишлаб чиқилиши ва унинг доирасида бўлажак мутахассисларнинг аутопедагогик компетентлигини ривожлантиришнинг меъёрий-проностик модели ва педагогик тизими яратилиши педагог кадрлар тайёрлаш тизимини шакллантиришга устуворлик беради.

Бўлажак технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантириш алгоритми ва технологиясини яритиш, алгоритмда ўз-ўзини такомиллаштириш, педагогик ишфаларини амалга ошириш тартиби ва қоидаларини белгилайди.

Бўлажак ўқитувчининг ўз-ўзини бошқариши, уларда ауто-педагогик компетентликни ривожлантириш, шу жумладан, бошқарув вазифаларини амалга оширишда ўқитувчининг ҳатти-қиррақлари мажмуи ва унинг стратегияси, тактикаси ва техникасини ифода этади.

Технологик таълим ўқитувчисини касбий тайёрлаш диалек-тикаси, унинг аутопедагогик компетентлиги акмеологик ёндашув ни методни амалга оширишга асосланган долзарб назарий ва амалий муаммони ҳал этишда педагогика - акмеологияда янги илмий йўналиш яратилганидан далолат беради. Унинг ажратмас қисми технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантиришнинг ривожланган акмеологияси бўлади. Бу ўз навбатида қуйдаги ишфаларни баъжаришни талаб этади:

1. Илмий, таъсирчан педагогик чораларни амалда қўллаб, таълим муассасаларида таълим ва тарбия жараёнларини уйғун қоида ташкил этишга эришиш ҳамда таълим олувчилар шахсини илмий-марифий, ахлоқий жиҳатдан ривожлантириш.

2. Акмеологик ёндашув орқали таълим олувчиларнинг қобилияти ва истеводини аниқлаш, тарбиялаш, ҳаётда мустақил

мушоҳада килиш қобилиятларини шакллантириш, ўз-ўзини қўлайлаштира олиш қобилиятларини келажакка ишончли қарор топтириш.

3. Таълим муассасасида яратилган замонавий таълим технологиялари ҳамда таълим мазмунига инновацион имкониятлар жорий этиш, ўқув дастурларини замонавий таълим технологиялари ва меҳнат бозори талаблари асосида ишлаб чиқариш технологиясининг ривожланишига мос равишда такомиллаштириб бориш.

4. Ўқув режаларидаги турдош фанларни интеграллаш усули орқали ўқув юзламалари кўлами ва ҳажмини оптимallashtириб бериш, таълим олувчиларнинг билим, кўникма ва маънавият баҳолашнинг энг кўлай мақбул тизимини ишлаб чиқиш амалиётига татбиқ этиш.

5. Тавлим муассасаларида виртуал ўқув-лабораторияларни замонавий ахборот коммуникация технологиялари ва электрон ўқитиш имкониятларини кенгайтириш, дарслик, қўлланмаларнинг электрон турларини яратиш ҳамда улардан тавлим-тўрбада жараёнда самарали фойдаланиш.

Замонавий таълим муҳитида аутопедогогик компетенциялар нафақат мактаб талабларининг мажмуи, балки ўқитувчининг шахсий йўналиши, унинг субъективлик, стратегия ва ўқитиш услулларини, педагогик услубни танлашда, ўзи-ўзини ангадиратиш, интилиш ва педагогик фаолиятни психологик, педагогик ва ижтимоий ва бошқа шарт-шароитларни ҳисобга олган ҳолда ўзгартириш хусусиятига эга бўлиш демакдир [66,87].

Аутопедагогик компетентлик бир неча компонентлардан иборат:

- **МОТИВАЦИОН:** инновацион педагогик фаолиятининг, ка
кадриятини англаш ва ўзйда технологик таълим ўқитувчисинин
кабий маҳоратиға эға бўлиш истатининг пайдо бўлиши
субъектив, яъни ўз-ўзини фаоллаштириш ва ўз-ўзини рўй
чиқариш қобилияти;

- Ўзи-ўзини билиш ва ижодий ўзи-ўзини ривожлантиришнинг қўлдан келтирилиши, яъни ғойаларни, ҳаракатларни қабул қилиш ва яратишга тайёрлиқни педагогик муаммоларни аниқлаш, типотезалар асосида ечимли равишда топилш, типотезаларни синаш ва ўзгартириш;

- **психологик-физиологик:** ўқувчилар билан мулоқот, муаммоларини ҳал этишда мосташуъчанлик, бағрикенглик

Ушундан кийин назорат килиш кўникмаларига, педагогик

таълим дарсини унинг тузилиши ва бўлган муаммолар, хусусиятлар ва ҳолда лойиҳалаштириш ва тузатиш

Бошқариш, қобилият: ҳиссий-ихтиёрий муҳитда таълимнинг инновацион тахассис ва мутахассислик йўналишида таълимнинг халқатни баҳолаш ва унинг босқичида таълимнинг профилита ва индивидуал таълим йўналишларини таълимнинг бошқалиар.

Айни вақтда компетентлик биз томонидан субъектив баҳолаб олинган қобилияти, мустакилликка интилиш, ўз ишларини раъвоқлантириши каби шахс хусусиятларининг шаклланиши билан боғлиқ бўлади, икдорлик ва инновацион раъвоқланишнинг профессионаллитини шакллантириши билан боғлиқ бўлади.

Төрийн бод буйнха хялосалар

Инновацион тарбиянинг ислох килиш шароитида ўқитувчининг таълим беришнинг ташкил этишда катта рол ўйнайди. Ушундан кўра кўпроқ таъликочилар ўқитувчининг ижодий таълимни ўз ўзини такомиллаштириш ва ўз-ўзининг таълимнинг қобилиятига эга бўлиш муаммосига мураккаб ҳал қилиш йўлини ўқитувчиларда бундай қобилиятларнинг таълимни ўқитишнинг шахсининг субъективлиги, олий таълимни инновацион муҳитида касбий ривожланишга эришиш ва таълимда бўлган аутентикликка эга таълимни ўқитиш.

Ҳаётини бунёд қилишдаги инновацион жараён таълим тизимини такомиллаштириш, англикларга асосланган таълим тизимини ривожлантириш, ғойни маҳсулот, технология, инновацион жараённи, д.р. Буларнинг барчаси инноваторларнинг инновацион таълим муҳитини ривожлантириш ва инновацион индустрия ва диверсификация қилишни талаб қилади.

3. Инновацион таълим муҳити бу таълим жараёнининг моддий омили ва уларнинг ўзаро муносабатлари жараёнида таълим субъектлари томонидан ўрнатилган ўзаро муносабатлар мажмуидир. Бундай мухит ҳар бир таълим даражасидаги ҳар бир талабага ўзининг асл ижодий салоҳиятини ривожлантириш имконини бериётганига қолмай, янада ўз-ўзини билгишга, ижодий ўз-ўзини ривожлантиришга эҳтиёж туғдиради, инсонда ҳолисона ўзликни шакллантиради.

4. Ўқитувчи изланувчан, андозалар билан қоникмайдиган шахс сифатида тавсифланади. Барча ҳолатлар учун мос ва мажбурий бўлган таълим ва тарбиянинг ягона методикаси мавжуд эмас; ҳар бир ўқитувчи ўзини ўзи тақомиллаштириши, унинг шахсий сифатларида жавоб берадиган ўз ёндашувларини топиши лозим. Бу ўқитувчининг касбий ва шахсий услубини белгилайди.

II БОБ. ТАЛАБАЛАРДА АУТОПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ТИЗИМИ

2.1-§. Бўлажак ўқитувчиларда аутопедagogик компетенгликни шакллантиришнинг функционал модели

Мамакатимизда малакали кадрлар тайёрлаш ва таълим сифатида қўйилган талаблар ўзгараётган бир шароитда касбий аутопедagogик компетенглик, касбий маҳорат ва маданиятнинг етарли даражада эмаслиги касбий маҳоратни шакллантириш ва педагогик таълим ўқитувчисининг аутопедagogик компетенглигини ривожлантириш муаммолари бўйича тадқиқот ишини олиб боришни тақозо қилади.

Аутопедagogик компетенгликни шакллантиришнинг модел-лаштиришнинг назарий-методологик асослари, бўлажак техноло-гик таълим ўқитувчисининг шаклланиш жараёни, унинг ижодий педагогик индивидуаллиги етарли даражада ўрганилмаганлиги ҳолда кадрлар тайёрлашнинг креатив ва соҳавий ёндашувлар асосида тадқиқ этишни тақозо қилади. Шу жиҳатдан олинган илмий маълумотлар ва улар асосида ишлаб чиқилган тавсиялардан мутахассислар томонидан турли инновацион изланишлар ва шаклланишлар қилишда, педагогик таълим ўқитувчисининг аутопедagogик компетенглигини ривожлантириш муаммосини ўрганишнинг илмий-амалий асослари сифатида фойдаланиш мумкин.

Технологик таълим ўқитувчисининг аутопедagogик компе-тенглигининг метёрий-прогностик моделидан ижтимоий-педago-гик тизимда, талабалар жамоаси - талаба шахсида маҳсулдор муаммоларни ҳал қилиш алгоритмлари тизимини ишлаб чиққан ҳолда, бўлажак мутахассисларнинг аутопедagogик компетент-лигини ривожлантиришнинг оптималлаштиришга мўлжалланган ўқув қўлланмалари ва тавсияларни ишлаб чиқишда илмий-ушубий асос сифатида фойдаланиш мумкин.

Бўлажак ўқитувчиларда аутопедagogик компетенгликни шакллантириш технологиясининг таснифий белгилари сифатида мунодаришлар аниқлаб олинди:

Кўлланилиши даражаси ва тавсифи: локал даражада кўлланилиш

тавсифига эга мезотехнология.

Фалсафий асоси: 1) антропологик; 2) онтологик; 3) диалогик. **Методологик ёндашув:** инсонпарвар, алгоритмлик, амалий йўналтирилган, кадриятта йўналтирилган ёндашув.

Ривожланишнинг етаchl омилилари: 1) социоген; 2) психоген.

Тажрибани ўзлаштиришнинг илмий концепцияси: ассоциативрефлекторли + фаоллиги + ривожлантирувчи + бихевиористик.

Шахсни ривожлантириш соҳасига йўналганлиги ва тузилиши: БМО (билгим, кўникма ва малака) + ЎЗБМС (Ўз-Ўзини бошқариш механизми) + ХАС (харакатли-амалий соҳа).

Мазмунли тавсифи: касбий йўналтирилган.

Ижтимоий-педагогик фаоллиг тури: таълимий (дидактик), тарбиявий, ривожлантирувчи.

Кўлланиладиган методлари: 1) диалогли; 2) вазиятли; 3) бир-бирига тушултириш; 4) бир-бирига ўргатиш; 3) ролин-ўйинли; 6) изланишли-тадқиқотчилик.

Ташкилий шакллари: 1) индивидуал; 2) гуруҳли; 3) жупликларда ишлаш; 4) жамоавий.

Кўлланиладиган воситалари: 1) таркатма материаллар; 2) хужжатли фильмлар; 3) бадий адабиётлар; 4) мулътимедиа.

Таълим олгувчига ёндашув ва биргаликдаги ўзаро ҳаракат тавсифи: фаоллигта йўналтирилган.

Модернизацион йўналиши ва анъанавий таълим тизимининг муносабати: биргаликда ҳамкорликка асосланган фаоллигнинг кучайтириш асосидати педагогик технология.

Кўлланилиш тоифаси: мактаб ўқувчилари учун.

Технологиянинг мазмуни ўзида мотивацион – қотнатив-операцион – фаоллиг бирлиги ва ана шу бошқичларни ҳар бири, ўзига хос тарзда намоён бўлувчи мустақил ишни амалга оширини

доржалари (танишув, тушуниш, анализ ва синтез каби)ни акс эттиради.

Бўлажак технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантиришнинг педагогик тизимини ишлаб чиқишда, технологик таълим ўқитувчисининг малакасини оширишда ҳал қилувчи рол оғимомий шарт-шароитларга тегишли бўлиб, шахс фаоллигига, ўз ўзини тарбиялашга қатта эътибор қаратилади. Шу мақсадда, ўқитувчини ўз касбининг "акме" элементларини яратишга имкон берувчи асосий таркибий қисмларга (билгим, мулоқот, ўз-ўзини тарбиялаш профессионализми) эга бўлган технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигининг меъёрий-протипостик модели ишлаб чиқилди.

Технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантириш жараёнини оптималлаштириш усуллари, "мен" образи ижтимоий-педагогик тизимида педагогик муаммоларни унумли ҳал этиш алгоритмлари тақриф этилди. Шу жараёнда тадқиқотнинг тажриба-синов қисми натижаида бўлажак технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантиришнинг педагогик тизими ишлаб чиқилди.

Дойимий тайёрларқисиз фаол ижодий педагогик шаклни шаклланди қилиш мумкин эмас: ички тасаввурулар, фикрлар, ҳаракат қилишнинг оқимини ўзлаштириш, актёрлик ва режиссёрлик қилиш даражасида педагогик тафаккурни такомиллаштириш методлари ва стратегияларини ўзлаштириш муҳим аҳамиятта эга.

Ўтказилган тажриба-синов ишлари ва технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантиришнинг назарий-методологик асосларини таҳлил қилиш шуни кўрсатдики, бўлажак мутахассис шахси ўқитувчининг шаклланиш жараёнида унинг ижодий педагогик индивидуаллиги шакл берилмайди ва шаклланмайди. Касбий компетентлиқни шаклланишнинг қийинлиги шунақаки, касбий билимлар методологик, назарий ва методик жиҳатдан барча даражадада бирданига шаклланиши лозим.

Тизимли ёндашувни педагогик тажриба билан биргаликда қўллаш бўлажак технологик таълим йўналишини ўргатиш жараёнида фанлар мажмуасини билимлар тизимига бириктириш

имкониятини беради. Технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантириш педагогик тизим яратиш учун акмеологик ёндашувни ва STEAM ва бошқа инновацион технологияларни қўллаш орқали амалга оширилишини мумкинлиги педагогик тадқиқот мобайнида аниқланди.

Технологик таълим ўқитувчисининг касбий шаклланишини белгилашда ҳал қилувчи рол ижтимоий шарт-шароитларга тегишли бўлиб, шахс фаолиятига, ўз-ўзини тарбиялашга муҳим ўрин берилади. Фаол ўқитиш усулларида фойдаланиш, ўқув фаолияти суръатини жаддлаштириш, ўқув ишлари кўникмаларини ривожлантириш, компьютер ва бошқа янги техника воситаларидан фойдаланиш, бўлажак мутахассисларни тайёрлашнинг бутун даври учун ижодий вазифалар тизими омил сифатида муҳим аҳамиятга эга [75].

Технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантириш OTM ва ундан кейинги таълимда мутахассисни такомиллаштириш шароитида омилларни аниқлашга асосланган ўзига хос тузилиш, мазмун, боғиқчи ва ривожланиш даражалари билан тавсифланади.

Бўлажак технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини самарали ривожлантириш моделларини аниқлаш, тартибга солинмаган таълим жараёни психологик педагогик, умумий назарий ва умумий маданый компетентликни шакллантиришга, педагогика фани ютуқларини ва иш амалиётида энг яхши амалиётларни амалга оширишга тайёрлигига, шунингдек, касбий фаолиятда ўз-ўзини такомиллаштириш/ўз-ўзини ташкил этиш/ўз-ўзини тузатишга катта таъсир кўрсатади [78].

“Акме” ҳолати элементларини моделлаштиришда шахснинг психологик заҳираларидан фойдаланишни назарда тутиб, технологик таълим йўналишида бўлажак ўқитувчининг ўқитиш жараёнида аутопедагогик компетентликни ривожлантириш учун меъёрий-прогностик моделни ишлаб чиқиш психологик педагогик жиҳатдан асосланди. Шу тарзда, бўлажак технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини самарадорлигини ошириш имконияти касбий билимлар методик ва назарий жиҳатдан шакллантирилганда намойён бўлади. Технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетент-

лиги педагогик маҳорат ва технологияларнинг актёрлик ва режиссёрлик даражасидаги касбий маҳоратига боғлиқ. Унинг педагогик фаолиятидаги профессионализмни шахсий ва фаолиятга йиғилтирилган характерда бўлади. Бу ерда, албатта, ўқитувчининг ижтимоий ва умуминсоний фазилатларини, касбий-педагогик сифатларини ва шахсни ўз ичига олган ўз-ўзини тарбиялаш билан шуғullanувчи шахс тузилишига катта аҳамият берилади. Иккинчарин, доимий тайёрларликсиз фаол ижодий педагогик ишнинг саклаб қолиш мумкин эмас.

Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантириш моделини такомиллаштириш педагогик жараённинг фарқларининг асосий туруҳларини ечиш билан боғлиқ шарт-шароитларни ечиш ва педагогик вазифаларни унумли ҳал этиш шартларида психологик-педагогик, умумий назарий ва умумий маданый компетентликни шакллантириш ва ривожлантириш жараёни, педагогика фани ютуқлари ва энг яхши амалий таърибалар ўқитувчининг ўз-ўзини такомиллаштиришга катта таъсир кўрсатади.

Олий таълимда инновацион таълим мақсади, таълим мазмуни, таълим бериш воситалари ва мотивация, жараён иштирокчилари (таърибалар, ўқитувчилар), фаолият натижалари каби бир неча ютуқдан иборат таркибий тузилишга эга ва бўлажак технологик таълим йўналиши ни ўқитишда талаба фаолиятини ташкил этиш ни таълим жараёнини назорат қилиш каби бир-бири билан алоқадор икки ўзаро боғлиқ компонентга ажратилган [101, 108].

Олиб борилаётган илмий изланишлар, шировардида, инновацион таълим тизимида бўлажак технологик таълим мутахассисларининг аутопедагогик компетентлиги самарадорлигини ошириш ва ривожлантиришда инсон имкониятларини ўрниниш ва иш фаолиятини яхшилаш учун акмеологик ёндашувни педагогик этишга олиб келади. Технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигининг таркибий қисмлари сифатида педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат муаммосининг назарий шартлари замонавий ёндашувлар асосида таҳлил қилиш имкониятини беради ва технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигининг меъёрий-прогностик модели

мазмунни ва тўзилишни бўйича муайян илмий ҳулосаларга келиш имкониятини беради.

Бўлажак мутахассиснинг аутопедагогик компетенглигини ривожлантириш жараёнини оптималлаштириш йўллари ишлаб чиқилган ҳолда, педагогик таълим ўқитувчисининг, талабалар жамоаси-талаба шахсининг ижтимоий-педагогик тизимида касбий муаммоларни унумли ҳал этиш алгоритмлари тақриф этилди. Профессиналлик ва компетенглик бир-бирига ўхшаш бўлсада, ҳар хил маънога эга бўлган тушунарлардир. Профессиналлик деганда нафақат маълум билимлар, балки меҳнатга бўлган муносабат, ишнинг ўзига ҳос хусусиятлари, уни маҳорат билан бажариш қайилар ҳам тушунилади.

Ривожланган компетенциялар дарҳол сезилади, чуқур профессионал педагог ўз кўникмаларини ривожлантиришга ҳаракат қилади, муайян мақсад ва натижаларга эришишга интилади, ишчан қадриятлар ишлаб чиқаради ва булар, одадда, иш жараёнининг стандартига мос келади. Компетенглик эса бир ол мураккаб мазмунга эга бўлиб, нафақат билимларнинг мавжудлигини, балки шу билан бирга уларни қўллаш қобилиятини ҳам тақозо этади. Компетенглик фақат кенг қамровли баҳолаш ва қўзатиш пайтида аниқланиши мумкин.

Педагогларнинг компетенглигини баҳолаш қуйилган таркибий қисмлардан иборат бўлган тизимдир:

- педагогларнинг малака даражаси - баҳолаш учун эталонга мос мезонлар ишлатилади;

- меҳнат унумдорлиги ва иш сифати;

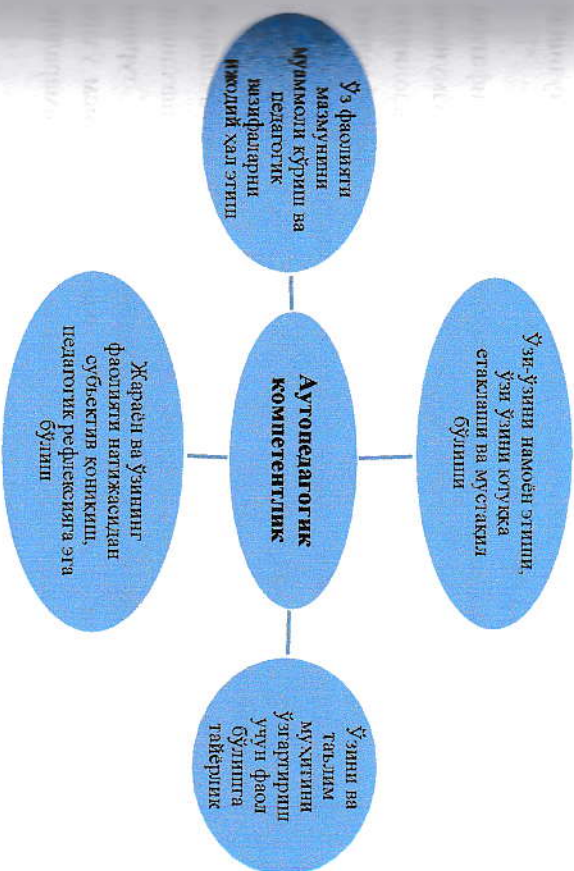
- шахсий хусусиятларнинг таълим йўналишига мувофиқлиги;

- қўшимча кўникмалар мавжудлиги;

- шахсий ўсиш ва касбий ривожланиш истаги [12,14].

Педагогларнинг компетенглигини баҳолашда хатти-ҳаракатларнинг қўрсаткичларига таяниб иш тутиш самараларидир.

О.М.Шиян таърифига қўра, аутопедагогик компетенглик ўқитувчининг мактаб томонидан унга қўйилган талаблар маъмури доирасида ўз-ўзини тақомиллаштириш ва ўз-ўзини ривожлантириш қобилияти бўлиб, унинг педагогик технологияни эгаллаш ва педагогик фаолиятга нисбатан қадриятли муносабатидир [13].

2.1-расм. Аутопедагогик компетенгликнинг таркибий қисмлари.

Аутопедагогик компетенгликнинг қуйилган таркибий қисмлари мавжуд:

1. Ўз-ўзини намоён этиши, ўз-ўзини ютуққа етаклаши ва муносиб бўлиши.

2. Ўзини ва таълим муҳитини ўзгартириш учун фаол бўлишга тайёрлик.

3. Ўз фаолияти мазмунини муммоли қўриш ва педагогик натижаларни ижодий ҳал этиш.

4. Жараён ва ўзининг фаолияти натижасидан субъектив қониқилш, педагогик рефлексияга эга бўлиш.

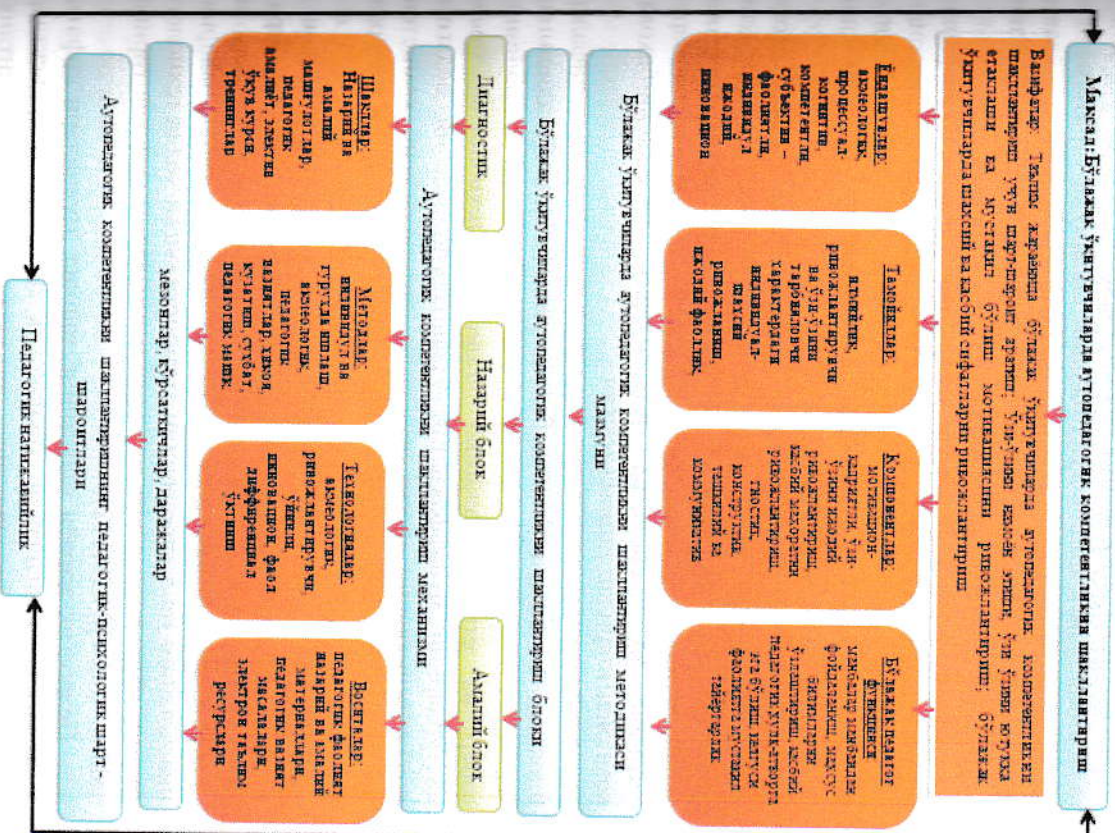
Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетенглигини оптималлаштириш конуниятлари, механизмлари, шарт-шароитлари ва омиллари тадқиқ этилди (2.1-расм). Бўлажак технология фани ўқитувчисининг аутопедагогик

компетентлигини шакллантиришнинг назарий моделини тузишда қуйидаги ёндашуларга таянилди:

1) **компетенциязий ёндашув:** таркибий қисмлар сифатида “компетентлик” ва “компетенция” тушунчалари мазмунинини муаллифлар: фаолиятга тайёрлик, фаолиятга эғалик, фаолиятга жалб этиш ўлчови, муваффақиятли, муваққил ва самарали фаолият тажрибаси; шахнинг шахсий сифатлари ва унинг қобилиятлари, интеллектуал ва қадриятли-ҳиссий хусусиятлари каби турлича таърифлайдилар;

2) **процессуал-когнитив ёндашув:** бўлажак ўқитувчиларда касбий компетентлигининг икки таркибий қисмини: шахннинг когнитив даражаси ва тафаккурнинг методик турини шакллантиришни ўз ичига олади. Бу икки таркибий қисм ўзаро боғлиқ бўлиб, улар бўлажак ўқитувчи фаолияти самарадорлигининг асосини ташкил этади;

3) **субъектив-фаолиятли ёндашув:** мазкур ёндашув доирасида фаолиятда фаол субъектив ҳолат шаклланади, бўлажак ўқитувчининг касбий йўналганлиги, ўз касбининг аҳамиятини англаши ва доимий ўз-ўзини ривожлантириш ва ўз-ўзини такомиллаштириш мотивациясининг ортishi амалга оширилади.

2.2-расм. Бўлажак ўқитувчининг аўтопедагогик компетентлигини шакллантиришнинг функционал модели

4) **индивидуал-ижодий ёндашув:** касб таълими жараёнида талабанинг ўзига индивидуал-ижодий ёндашуви стратегияси ва касбий-ижодий ўз-ўзини ривожлантириш ва бўлажак мутахассиснинг индивидуаллигини шакллантириш ва ўз-ўзини бошқариш стратегияси ва тактикаси;

5) **инновацион ёндашув:** ушбу ёндашув технология фанини ўқитишда анъанавий ёндашувлардан холи бўлиб, талабаларнинг инновацион фаолияти, уларнинг билиш ва илмий-тадқиқот фаолиятига бўлган интилиши ҳамда касбий фаолиятда ўз-ўзини англашга йўналтирилган.

Бўлажак технологик таълим ўқитувчисининг аўтопедagogик компетентлигини шакллантириш модели педагогик таълим мақсади (айни жараёнининг мақсад ва вазифалари), педагогик жараён (таълим олувчилар ўқув-касбий фаолиятининг назарий, методик ва технологик жараёнлари), натижавий-баҳолаш компонентларидан ташкил тошган.

Аўтопедagogик компетентликни шакллантириш вазифалари блокида технологик таълим бакалаврият таълим йўналишининг малака талабларида белгиланган технологик таълим мазмунининг зарур ва етарли ҳажминини эгаллаган, технологик таълим дастурларини муваффақиятли ўзлаштирган, касбий педагогик компетенцияларни пухта эгаллаган, аўтопедagogик компетентликка эга бўлган технологик таълим ўқитувчисини тайёрлаш вазифаси қўйилган.

Касбий аўтопедagogик компетентликни шакллантириш ва ривожлантириш бўлажак технологик таълим ўқитувчиларида Давлат таълим стандартларида белгиланган талаблар, иш бевузиларнинг тақрифлари, фан, техника ва технологияларнинг ривожланиш тенденцияларини эътиборга олган ҳолда технологик билим, қўникма, малака ва компетенцияларни шакллантиришнинг таксоно этиди [24,28,122].

Педагогик-жараён блокининг ташкил этувчилари сифатида қуйилганлар белгиланди: технологик тайёрларлик субъектлари, методологик ёндашувлар, аўтопедagogик компетентликни ривожлантиришга қаратилган технологик таълим муҳити (мақсад) қўйиш, изланиш, таҳлил), касбий аўтопедagogик компетентликни шакллантириш (ташқиллий, ривожлантирувчи, амалий, рефлексив, таҳлилий) босқичлари, педагогик технологияларни интеграл

лаш, интерфeол ўқитиш методлари, таълим шакллари (назарий, амалий, индивидуал), таълим воситалари (педагогик топшириқлар шимлари, компьютер воситалари, технологик деталлари ва механизмлар); бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг аўтопедagogик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантиришнинг дидактик шарт-шароитлари: компетентлик асосини шикли этувчи сифатлар (мотивацион-кадритли, когнитив, амалий фаолиятли, ижодий), ўқув-методик таъминот.

Натижавий-баҳолаш блокида бўлажак технологик таълим ўқитувчиларида аўтопедagogик компетентлигининг шаклланганлик ва ривожланганлигини баҳолаш (мотивацион-кадритли, когнитив, амалий-фаолиятли, ижодий) ва даража (юкори, ўрта, паст) мониторлари танланди.

Ўқитувчининг аўтопедagogик компетентлиги қуйидаги компонентларнинг мавжудлигини таъминлайди: *мотивацион, коммуникатив, ижодий, ғисотик ва рефлексив*.

Технологик таълим ўқитувчининг аўтопедagogик компетентлигини таъминлаш коммуникатив компоненти фанининг ўзига хос муносиблари бўлажак технологик таълим йўналишини ўқитишда коммуникатив ва ташкилотчилик қобилиятларининг ривожланишини таъминлайди.

Бўлажак ўқитувчининг аўтопедagogик компетентлигини шакллантиришнинг функционал-назарий моделини амалга оширишнинг мақсади ўқитувчининг ижодий индивидуаллигини шакллантириш, унинг ташаббускор ва махоратли, педагогик инновацион таълим муҳитида ўзини-ўзи тақомиллаштириши ва ўзини-ўзи намоён этиши қобилиятини ривожлантиришдан иборат.

Бўлажак технология таълими ўқитувчиларининг аўтопедagogик компетентлигини шакллантиришнинг назарий модели номуни 2.2-расмда келтирилган. Ўқувчиларни меҳнат ва касб номуни олиб қиришнинг ҳар хил йўллари орасида “Технология номуни” фани муҳим ўрин тутди. Унинг методикасини шакллантириш орқали фан учун моддий жиҳозни мустаҳкамлаш, мактабни ўз атрофидаги сановат ва қишлоқ муҳити соҳаси билан алоқасини мустаҳкамлаш, ижтимоий феҳли, унумли меҳнатни ташкил этиш, унинг таъбиявий номуни самардорлигини ошириш, уни таълим билан қўшиб

олиб бориш, талабаларни меҳнатга тайёрлашни яхшилаш бўйичи ишлар йўлга қўйилади.

Технология таълими дарслари мактабдаги бошқа фанлар учун умумий дидактик тамойилларни қўллашда унинг ўзига хос хусусиятлари ҳам мавжуд. Ўқувчилар билиш фаолияти билангина эмас, балки яратиш фаолияти билан ҳам шугулланадилар. Меҳнат фанлари, куруллари, жараёнлари олдий ўрганиш объекти сифатида эмас, балки ўқувчилар амалий ишларини фаоллаштирувчи кўрсатмалilik воситаси, дидактик материал, таълимнинг техник воситаси сифатида хизмат қилади [38, 44].

Бўлажак технологик таълим йўналиши ўқитувчиларининг аўтопедагогик компетентлигини шакллантириш жараёнини шахста йўналтирилган таълимда педагогик лойиҳалаш устуворлиги амалга оширилди. Педагогик лойиҳалаш шахсининг ривож билан узвий боғлиқ бўлиши керак, яъни инсонга таълимда, ўзини ривожлантиришда унинг эҳтиёжига йўналтирилган бўлиши лозим.

В.В.Сериков шахста йўналтирилган таълимни педагогик лойиҳалашнинг қуйидаги қонуниятларини қайд этган:

- шахста йўналтирилган ўқитишда шахсининг реал ҳаётини тажрибаларини ташкил этувчи "шахс ҳаётидаги воқеалар" лойиҳалаш элементи бўлиб ҳисобланади;

- лойиҳалаш таълим олувчи ва таълим берувчининг биргаликдаги фаолиятидир;

- таълим жараёнида ўзаро таъсирлашув жараёни мавжуд бўлиб, бу таълим олувчининг шахсий тажрибаси билан қарор топади [106].

Маълумки, компетентлик таълим муассасаси ўқитувчиларининг маънавий дунёқараши, психолого-педагогик ва таълиқнинг технологик салоҳияти, яъни унинг касбий имкониятларини ифодалайди. Касбий имкониятнинг эса, таълим муассасаси ўқитувчилари педагогик фаолияти жараёнининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда улар томонидан таълиқ этилаётган педагогик жараёнларнинг ҳолати ва самаралорнинг орқали аниқлаш мумкин бўлади [108, 110].

Компетентли педагог таълим-тарбия жараёнини самарали таълиқ этиш ва бошқариш йўналишида зарурий билим, кўникма ва маъкаларга эга бўлган, ёшлар психологияси ва физиологияси

нинг яхши билидиган, юксак ахлоқий ғазилатларга эга бўлган, таълим жараёнига замонавий педагогик ва ахборот технологияларини татбиқ эти оладиган, соҳа бўйича керакли маълумот ва касбий тайёрарликка эга бўлган, юксак педагогик маҳоратга эга бўлган педагог шахсини ифодалайди [126].

Касбий тайёрарликда компетентли ёндашувнинг асосий ниқсади таълим олувчиларда бутунги ахборотлашган жамиятта муваффақиятли мослашишга асос бўла оладиган асосий компетенциялар мажмуасини шакллантириш ва уларни ривожлантиришдан иборат [131]. Компетенция касбий билим ва кўникмалар ҳамда ишбилбўсқорлик, ҳамқорлик, гуруҳда ишлаш қобилияти, коммуникатив қобилиятлар, мантикий фикрлаш, ахборотни ишлаш ва ундан фойдаланиш, ўз касбий фаолиятида ахборот-коммуникация технологияларини қўллай олиш каби бир қатор ниқсаларни ўз ичига олади. Ушбу сифатлар бўлажак ўқитувчиларнинг аўтопедагогик компетентлигини ахборот технологиялари таълим муҳитида шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга [129].

Бундай мутаҳассисларнинг муҳим компетенцияларидан бири мустикал таълим олиш ва мустикал ривожланишга қобилиятлик, ўқитувчининг таълимни ахборотлаштириш шароитлариди педагогик фаолиятга тайёрарлик даражаси бўлиши, касбий масалаларни ҳал этиш учун педагогнинг ахборотлаштириш ниқталари ва ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш қобилияти унинг касбий компетентлиги компонентларидан бирига айланиши муҳим.

Бўлажак технологик таълим йўналиши ўқитувчиси аўтопедагогик компетентлигининг шаклланиши унинг ахборот-коммуникатив таълим муҳитидаги компетентлиги ва шахсининг қобилиятини таърифловчи қуйидаги хусусиятлар тизими билан узвий боғлиқ:

- ахборот муҳитида зарур, муҳим, керакли, фойдали маълумотларни излаш, йитиш, саралаш, қайта ишлаш ва улардан ниқсиди, ўринли, самарали фойдаланиш;
- объектлар ва жараёнларни, жумладан, ўзининг шахсий индивидуал фаолиятини моделлаштириш ва лойиҳалаш;
- ахборотлашган жамият аъзоларига таълим бериш, ривожлантириш ва тарбиялашга йўналтирилган таълимий масалаларни ечиш;

– ўз касбий фаолиятида таълим жараёнининг самарадорлигини оширишни таъминловчи замонавий ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш.

Бугунги кунда ахборот-коммуникация технологиялари асосида таълим фанларини ўқитиш, бўлажак ўқитувчиларни “Халқ хунармандчилиги”, “Технология таълими методикаси”, “Технология таълими практикаси”, “Халқ хунармандчилиги ва бадий лойиҳалаш” каби фанлар, яъни 5112100 Технологик таълими бакалаврият таълим йўналишига олиб кириш, ахборот маданиятини шакллантириш, талабалар психологиясини яхши билдиш, ўқитишнинг методик услубларига эга бўлиш ва ахборот-коммуникация технологияларини яхши эгаллаш талаб этилади.

Бўлажак ўқитувчининг ахборот-коммуникацион таълим муҳитидаги аутопедогогик компетентлигини шакллантиришнинг қуйидагилар асосида амалга ошириш мумкин:

1) талабанинг ўқув фаолиятини изчил равишда ривожлантириш учун компьютерни педогогик фаолият ускунаси сифатида қўллаш, талабалар учун электрон таълим ресурсларини яратиш, амалий машғулот ишланмасининг электрон вариантларини яратиш, ўқув мақсадига мувофиқ электрон воситалар яратиш, мультимедиа технологиялари ёрдамида ўқув машғулотини ташкил этиш тақдир этилади;

2) таълим таълимга оид масалани ечилишда ахборот-коммуникация технологиялари воситаларини қўллашнинг мақсада йўналтирилган бўлиши лозим;

3) ўқитишнинг фаол усул ва шакллари қўллаш асосида таълим таълим йўналиши маҳсус фанларидан амалий топшириқларни бажариш жараёни ва педогогик амалиёт даври ва касбий фаолиятида ижодий ўз-ўзини фаоллаштириш, мустақил билимларини ошириш, касбий аҳамиятли сифатларини ривожлантириш учун шароитлар яратилади;

4) бўлажак ўқитувчилар ахборот-коммуникация технологияларининг имкониятларини мустақил ўзлаштиришлари, фанларни электрон қўлланмалар ёрдамида ўрганиши, ўз-ўзини назорат ишларини мустақил бажариш орқали ташкил этиш мумкин.

Электрон-интеграллашган ўқув талабаларга тармоқ технологиялари ёрдамида ёки бошқа ахборот ташувчилар, масалан,

интерни дисклар, флеш карталар ва бошқалар ёрдамида амаллаши мумкин [29,40]. Унинг дастур имкониятлари мультимедиа технологияси асосида талабаларнинг тайёрларлик кўрсаткичларини ҳисобга олувчи, мазмун ва шаклга кўра турлича бўлган ўқув материалларини ягона интеграллашган тизимга бириктириш имконини беради.

Таълимда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш қуйидаги умумдидактик тамойилларга асосланади [52]:

- дидактик тизимнинг ўқитиш қонуниятларига мослиги: ушбу тамойил таълим олувчининг ўқув-билиш фаолиятини унинг объектив қонуниятларига

мувофиқ ҳолда ташкил этиш зарурлигини кўрсатади;

- назарий билимларнинг етакчи роли: у ахборот-коммуникация технологияларини қўллаб ўқув материалларининг етарли даражада йирик мазмунли бўлагини ўрганиш, таълим олувчи бошланғич босқичда мазмуннинг бутун назарий мазмунини қанда тасаввурга эга бўладиган, сўнгра оралик босқичда алоҳида ўқув масалалар мазмунини ўзлаштирадиган, охириги босқичда эса, бутун мазмунни ўрганиш ўзлаштиришнинг талаб этилган тартибига қадар етказадиган тартибда ташкил этиладиган дидактик жараён мақсадига мослигини кўрсатади;

- ўқитишнинг таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи функциялари бирлиги: таълимда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишда у ўқитишнинг ушбу функцияларининг жараёни, мақсади ва мазмунни жиҳатлари амалга ошириладиган электрон ахборот таълим ресурсларини лойиҳалаш босқичига қўйилади;

- мотивация: таълим олувчининг ўқитиш мақсадини эгаллашга инебатан хайрихоҳлигини қучайтиришни йодолайдиги, таълим берилиши эса, субъект фаоллик намоён бўлиш жараёни сифатида қиришни қўзда тутлади;

- муаммоликлик: ўқитувчининг ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиб муаммоли вазият яратишга йўналтирилади;

- ўқитишга индидуиал ёндашув асосида жамоавий ўқув фаолиятини бириктириш: ахборот таълим ресурслари асосида мос ўқитиш шакллари мақсади бириктиришнинг қўзда тутлади;

- мультимедиаликлик: кўргазмаларнинг анъанавий тамойилнинг ривожлантириш бўлиб, қуйидаги икки мавнода

фойдаланилади: а) тор мавнода: ахборотни тасвирлаш шакли бўйича; б) кенг мавнода ахборот мазмунининг мажмуавийлиги сифатида;

- таълим олувчининг мустақил фаолиятини фаоллаштириш; таълимда ахборот-коммуникация технологияларини қўлдан шаксли ривожлантиришга, таълим олувчининг хусусиятларини субъект сифатида аниқлашга, унинг субъектив таърибларини таъин олишга, бу таърибга максимал даражада таъинган ҳолда педагогик ўзаро ҳамкорлиқни куришга мўлжалланган;

- ўқув-ахборот базасининг таълим мазмун ва бутун дидактик тизимга мослиги.

Компютер технологиялари ёрдамида таълим жараёнини таъкил этилиши қўйидагиларга эришишга имкон беради:

- муайян соҳа бўйича талабалар билими чуқурлашади ва кенгайди;

- талабаларда мустақил билиш фаолиятига қизиқиш шакллантирилади;

- билиш жараёнининг усуллари ривожлантирилади;

- ўрнатиш қобилияти, ўз билимларини мустақил ошириш, ўн устида ишлаш ривожлантирилади [152].

Талабаларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришнинг асосий шароитлари қўйидагилардан иборат [80,153]:

1) таъкилий-бошқарувчанлик (ўқув режа, ўқув жараёни графити, дарс жадвалини тузиш, компетентлик даражасини аниқлаш мезонини ишлаб чиқиш, таълим жараёнини моддий-техник таъминлаш);

2) ўқув-услубий (машгулотлар мазмунини танлаш, турли курсларнинг интеграласи, етакти фойларни ажратиш);

3) технологик (назорат-баҳолаш, ўқитишнинг фаол шаклларини таъкил этиш, компетентликка кирувчи билимлар, турухларини аниқлаш, инновацион технологияларни қўллаш);

4) психологик-педагогик (талабаларнинг ривожланиш таъхисини амалга ошириш, ўқитишга мотивацияни рабатлантириш, компетентлиқнинг мезонини аниқлаш, талабаларни ҳамкорликда ишлашга йўллаш).

Бўлажак ўқитувчининг касбий компетентлиги тузилмаси унинг педагогик қўникмалари орқали, қўникмалар (назарий билимларга асосланган ва педагогик масалаларни ечишга

йўналтирилган билимлар) эса, бошқичма-бошқич ривожланувчи қўникатлар мажмуаси орқали аниқланади. В.А.Сластенин барча педагогик қўникмаларни қўйидаги тўртта турухга бириштирган:

- объектив педагогик фаолият, тарбиялашнинг объектив жараёнини аниқ педагогик масалаларга «ўтказиш»ни билиш;

- мантиқан яқунланган педагогик тизимни куриш ва амалга оширишни билиш (таълим-тарбия масалаларини режалаштириш, таълим жараёнининг мазмун, усуллари, таъкил этиш воситалари, шаклларини танлаш);

- педагогик фаолият натижаларини эътиборга олиш ва баҳолашни билиш, яъни таълим жараёни ва ўқитувчи фаолияти натижаларини таъкил қила олиш;

- тарбиянинг турли компонентлари ва омиллари орасида ўзаро боғланишларни ажратиш ва ўрнатишни билиш [107].

5112100 – Технологик таълим йўналиши бўйича бакалаврларнинг касбий фаолиятларига қўйидагилардан малака талаблари педагогик фаолиятда: таълим мазмунини белгилаш тамойиллари ва мезонларига риоэ этиш, ўқув материалларини танлаш ва йўналтиришга доир замонавий ёндашувларни ҳисобга олиш,

ўқув материалларини моделлаштириш; яхлит педагогик жараёнининг умумий қонуният ва тамойилларига амал қилиш, таълим-тарбия жараёнида психологик, таъкилий, психологик, педагогик, социологик ва кибернетик қонуниятларнинг ўн училигига эришиш; таълим-тарбия жараёни таркибий қисмлари (миссал, натижа, мазмун, шакл, метод ва восита)нинг ўзаро боғланишлари ва умумийлигини ҳисобга олиш; таълим-тарбия жараёнини таъкил этишнинг асосий ва ёрдамчи шаклларидан ўн умли фойдаланиш; талабаларнинг бўш вақтини самарали таъкил этиш ва ўтказиш; талабаларнинг креатив салоҳиятини таълим тизимини ахборотлантириш жараёнида шакллантириш ва ривожлантириш; таълим-тарбиянинг ҳилма-ҳил методларини, инновацион педагогик технологияларни оқилона танлай олиш, инновацион ёндашув асосида метод ва технологияларнинг миллий мантиқлигига мослигини таъминлаш қобилиятларига эга бўлиши қўниклиги малака талабларида белгилаб қўйилган [8].

Олий таълим муассасаларида бўлажак ўқитувчилар тайёрлаш жараёнининг таъкил этилиши, фанларни ўқитиш, малакавий педагогик амалиёт ҳолатини таъкил этиш шуни қўрсатадики,

аутопедагогик компетенглик, компетентли-акмеологик ёндашув асосида бўлажак технологик таълим йўналиши ўқитувчиларининг касббй методик ижодкорлигини ривожлантиришнинг такомиллаштириш имкониятлари етарлича ёритилмаган, бу жам мазкур муаммони талки этиш заруратини такозо этади. Акмеология илмий жихатдан инсонни етукликка эришишнинг тахлил қилар экан, бунда албатта унинг касббй егаллаши м мохирлик даражасига эришишини ҳам назарда тутати [59, 124].

Акмеология [грек тилидан олинган бўлиб, **акме** – юкори боокич, бирор нарсанинг юкори боокичи, шахс камолотининг энг юксик даражаси, логия-фан маъносида] – шахснинг юкори ривожланиш боокичини ўрнатувчи фандир. Махоратли касббй етаси даражасини эришиш, бу йўлда иш олиб бориш ҳам назарий ҳам амалий ахамиятга ета [137].

Илмий-техник тараққиёт талабларидан келиб чиққан ҳолда бўлажак технологик таълим йўналиши ўқитувчиларининг касббй методик ижодкорлигининг методологик ва илмий-методик асослари, тамойиллари, педагогик шарт-шароитларини аниқлаш, касббй-методик ижодкорликни ривожлантириш технологияларини инновацион ёндашув асосида ишлаб чиқиш ҳамда амалиётга татбиқ этиш зарурияти ҳозирги кун долзарбдигини белгилайди.

Юкоридагилардан келиб чиққан ҳолда фикр билдирадиган бўлсак, мутахассис касббй компетенциясининг шаклланиши ҳам процессуал, ҳам шахснинг ижодий фаолиятлари ривожланиб бориши лозим. Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг касббй-методик ижодкорлигида қуйидаги сифатлар мавжуд: касббй-методик ижодкорлик мураккаб тузилма бўлиб, мутахассиснинг фаолиятини белгилаб беради ва умуммаданий, касббй билимлар, махорат, кўникмалар, касббй-методик ижодий ёндашув, шахснинг ижтимоий йўналганлиги, умуман, касббй вазифаларни самарали ҳал этишга имкон берувчи сифатлар маржумидир.

Мазмун-мохиятига кўра, бўлажак халқ хунардандчилиги фани ўқитувчиларининг касббй компетенцияси қуйидаги билимлардан иборат: функиционал (турли фан соҳаларини ташкил этиш принциплари ҳақидаги билимлар), ҳаракат ҳақидаги амалий

билимлар (методик ва технологик) ҳамда шахснинг ўз билимларидан иборат.

Бўларнинг натижасида мутахассиснинг касббй, коммуникативлик махорати ва кўникмалари шаклланади, лойихалаш, проектилавий ва технологик вазифаларни ижодий ҳал этиш имкониятлари пайдо бўлади. Шу билан бирга компетенция етаси бўлиш ўқитувчининг ижодкор ўқитувчи сифатида ҳам қабул қилиш мумкин. Компетенция ва ижодкорлик тушунчалари бир-бири билан узвий чамбарчас боғланган ва бир-бирини тўлдириб туради. Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларининг ижодкорлик феолиятига оид билим, кўникма ва малакаларни егаллаши педагогик жараён ҳисобланади.

Педагогик жараён бу ўқитувчи томонидан ташкил этиладиган жараён бўлиб, у шахснинг маълум сифатларини шакллантириш, унга таълим-тарбия бериш вазифасини бажаради. Шу мақсадда бўлажак технологик таълим ўқитувчиси энг янги маълумотларни улаштиришга ва амалий тажрибаларни егаллашга интилади [143, 144].

Бўлажак ўқитувчининг касббй-методик ижодкорлигини шакллантиришда янги техник ечимни ишлаб чиқиш учун талаб қилинувчи энг янги ахборотлардан фойдаланиш, маълумот ва билимларни жамлаш, қайта ишлаш ва қабул қилишда замонавий ахборот технологияларини ўз касббй фаолиятида доимий қўллаш иморати натижалар беради [140].

Касббй-методик ижодкорликни ривожлантириш касббй етуклик ҳамда миллий кадриятларга бўлган ҳурмат натижасида юзага келар экан, бунда аввало, ўтмиш ажлодлар билимлари ва улар бооиб ўтган йўлга назар ташлаш керак бўлади.

Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларидан келажак инноватив ижодкорлик фаолиятига ўрнатиш учун фанга қизиқиш юзота олиш муҳим ахамият касббй етади. Бўлажак технологик таълим ўқитувчилари олдида турган вазифалардан бири ижодий билишнинг кўникмаларини егаллаш, уларга қандай кўшимча имкониятлар беришини билишлари керак. Қуйида уларнинг билимларини келтириб ўтамиз:

– жамиятдаги янги фаолият турларига, янги жамоага тез мосланиш кета олиш;

- ижодкорлик инсон ҳаётининг маъноси, унинг ўзини намоён қилиш усулига айланиши мумкин;

- ижодий ёндашув техник ва ишлаб чиқариш масалаларини ечиш жараёнида, шунингдек, оилада, жамоада, жамиятда юз бериб келувчи қарама-қаршиликларни муваффақиятли ҳал қилиш имконини беради;

- ижодкорлик фаолияти жараёнида шахсда меҳнатсеварлик, мақсадга эришишдаги қатъиятчилик, танқидни тўғри қабул қилиш олиш каби энг олийжаноб шахсий сифатлардан тарқиб топади;

- одатда, техник ижодкорлик жараёнида ақлий ва жисмоний меҳнатнинг ўзаро уйғунлашувига эришилади.

Умуман, ижодкорлик фаолиятининг инсон ҳаётида энг ёрқин намоён бўлувчи жабҳалари саналган санъат ва умумий бадний фаолият, тасаввурни ривожлантириш орқали идрок қилиш шакллари, яъни бориқлини кўриш ва фикрлай олиш каби бир-бирини тўлдирувчи қобилиятларни фаоллаштиради. Ижодкорлик инсоният ўзлигини намоён қилишнинг энг олий кўриниши бўлишга қарамадан, бутунли кунда энг кам ўрганилган соҳалардан бири саналади. Зеро, қанчалик ғайриоддий бўлмасин, бу ҳолат табиийдир. Чунки ижодкорлик жараёнининг ўта мураккаб ва тўтқич бермайдиган даражада чалқашлиги ушбу табиий-илмий талқикот методлари доирасида ўрганилиши бйрмунча мушкуллаштиради. Ижодкорлик қобилиятларини ривожлантириш муаммоси иктидор, талант ва гениаллик сифатлари билан узвий боғлиқ. Уларни тарбиялаш ва ривожлантириш билан боғлиқ масалалар бarcha даврларда инсониятни қизиқтириб келган ва бутунли кунда ҳам ўз жозибаси билан барчани ўзига жалб этиб келмоқда. Ижодкорлик турлари каторида илмий, бадний, техник, ихтирочилик ва ташиқлотчилик қабиларикайд этиш мумкин. Инсондаги ҳар қандай қобилият асосида қреативлик ётади. Унда алоҳида истеъдоднинг намоён бўлишида ҳам ижодкорликнинг алоҳида ўрни бор.

2.2-8. Талабаларда аутокомпетентлик кўникмасини шакллантириш методикаси

Илмий-техника тараккиёти, янги технологик инкилоб шифотида муваффақиятли фаолият кўрсата оладиган жамият инсонларини етиштириб бериш, бўлажак ўқитувчиларни касбга йиштиришда аутопедагогик компетентликни шакллантириш, ин илгор педагогик воситаларни қўллаш, таълимда ташаббуслорлик ва ижодкорликка кент йўл очиш, унинг энг мақбул намуналарини яратиш каби жаҳон тақрибларини ўрганиш инсонда мувофиқлир. Шу сабабли талқикот ишимизда дунё таълим тизимида янги анъана сифатида эътироф этилаётган инновацион методларидан бири ҳисобланадиган STEAM методини қўлладик. STEAM аббревиатураси таълим билан ижодкор бўлган S-science, T – technology, E–engineering, A–art, M mathematics (табиий фанлар, технология, муҳандислик санъати, исод, математика) сўзлардан ташқил топган. Булар замонвий дунёда энг кўп талаб этилаётган фанлардир.

Қўллаб фан тармоқларида қатта ютуқларга эришиш учун ушатириладиган турли соҳалардаги билимларнинг интег-риниши талаб этилади. Лекин бунга талабаларни қандай қилиб раёвирлашимиз мумкин, чунки дарсларда ҳар бир мавзунини ўқитишда фанлараро боғлиқлиқни кўриш ва уни таълим жараёнида қўллаш олиш жууда мураккабдир. Айнан шундай муаммоларни ҳал қилишда STEAM методи ёрдам беради.

Бу методика таълимни аралаш турда олиб бориш ва налланган назарий билимларни қундалиқ ҳаётда қўлай олиш муникмаларини шакллантиришга имкон беради. STEAM бу дарс на дарсдан ташқарида лойиха ва ўқув-талқикот фаолиятини амалга ошириш имкониятини бериувчи инновацион технологиядир. Ушбу метод ёрдамида фанлар алоҳида тармоқларда эмас, балки интегративлашган ҳолда, умумий боғлиқлигини кўрсатиб ўрга-тилади.

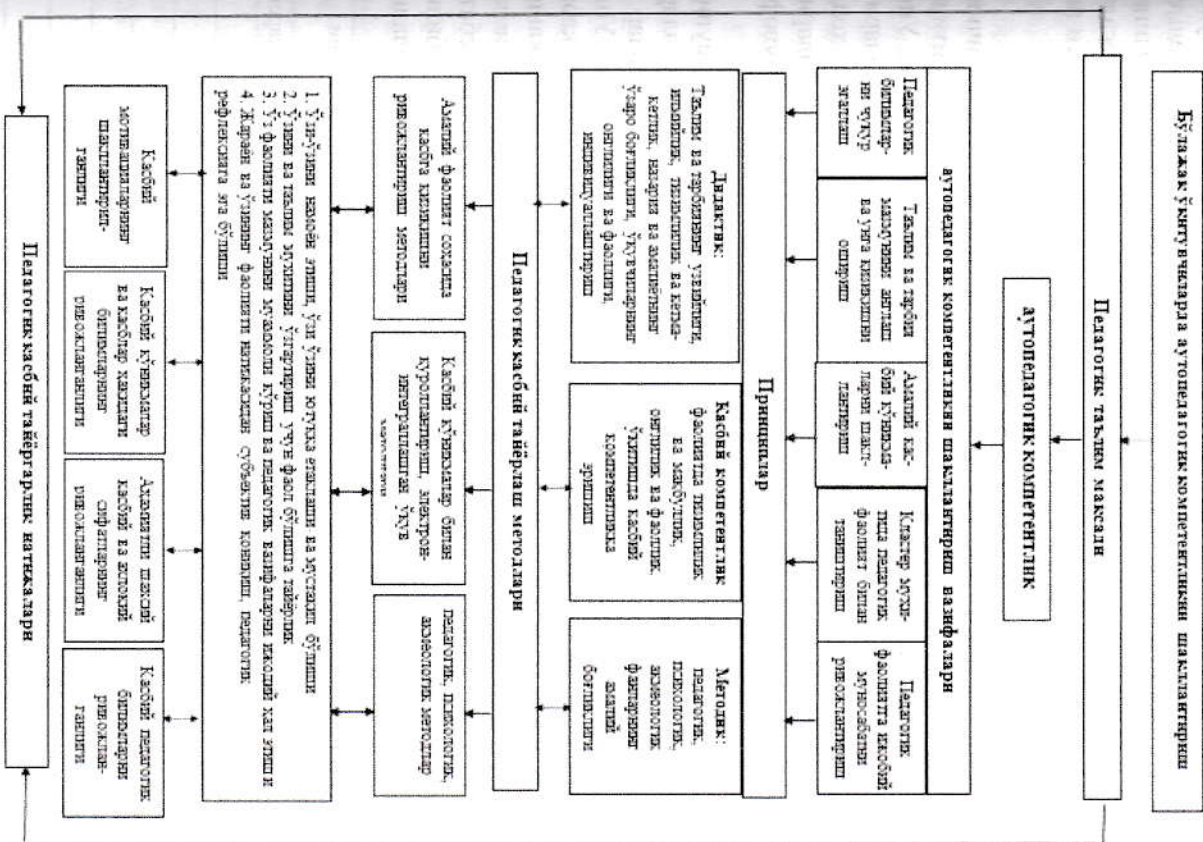
Фанларни қундалиқ ҳаёт билан боғлиқлигини кўрсатишдан ишқари, технология талабаларнинг ижодкорлигини ҳам кўрсатиб бориши мумкин. Ушбу ёндашув талабаларнинг фаолиятига бир қанча вазифаларни тақдим этади, талаба уларни ҳал қилишида

ижодкорлигини намён килишни ўрганади. Бундай вазифалар ёрдамида талаба голларни нафақат ўйлаб топади, балки уларни кундалик ҳаётида амалга оширишни ҳам ўрганади. Шу тарика, талаба ўз фаолиятини олдида кўйилган вазифалари имкониятлари доирасида ҳал қилишга ўрганади.

Бўлажак ўқитувчини касбий фаолиятга тайёрлаш учун, биринчи навбатда, ўқув жараёнининг қайси томонини такомиллаштирилиши зарурлигини аниқлаш зарур. Талабанинг махсус фанларни ўзлаштириш натижаси фан ўқитувчиси, раҳбарият ёки юқори тақсилотнинг мутасадди ходимлари томонидан баҳоланади ва тахлиғ қилинади. Уларнинг текширувлари ва курастмалари, албатта, унинг таълим олиш фаолиятини янада яхшилашга ёрдам беради. Лекин аутопедагогик компетентлиқни шакллантиришда талабада ўз фаолиятини тамойилларини эгаллаш ва ўз-ўзини тахлиғ қилиш методларини яхши эгаллашга эришиш лозим. Талабани касбий фаолиятга тайёрлаш тизими куйдаги модел кўринишида бўлиши мумкин (2.3-расм).

Куйда ушбу модел буйча касбий фаолиятга тайёрлаш ишларининг бир вариантыни кўриб чиқамиз: талабаларнинг ҳақиқий ўқиш мотивлари, билишга нисбатан қизиқишининг ривожланиши ва шаклланиш муаммоларини аниқлаш, муайян турух талабалари билан махсус ташиқл этилган суҳбатлар, уларда анкета сўровлари ўтказиш, педагогик жамоа материалларини тахлиғ қилиш ва бошқа методлардан ҳам фойдаланиш мумкин.

Натижада, ўқитувчи ўқитиладиган фанлар бўйича ўз турухиди ҳар бир талабанинг билиш жараёнлари қизиқишларини сифат ва миқдор тавсифи ҳақида аниқ маълумотларни олиши мумкин бўлади.

2.3-расм. Педагогик касбий тайёрлаш механизми

У кайси ўқув предмети талабаларнинг билишга бўлган кизиқишларини кандай тақсимланишини, ҳар бир ўқув предмети кандай статус эгаллашни аниқлаши лозим. Олинган маълумотларни жадвалга киритиш мақсадга мувофиқ. Масалан, гуруҳда 40 та талаба бўлса, улардан: 10 таси ўрта ва 20 таси паст ўзлаштирувчи. Бунда коникарли даража куйидагига тенг:

$$(10+20)/40=0.75 \text{ (75\%)} \text{ талаба.}$$

Коникарсиз даража $-10/40=0.25$ (25%). Ушбу кўрсаткичнинг ўсиши ёки камайиши у ёки бу фанларнинг ўқитишда талабаларнинг билишга бўлган кизиқишлари билан боғлиқ. Ушбу берилганларга асосланган ҳолда, шунингдек, фан кўрсатмалари ва бошқа фан ўқитувчилари иш тажрибаларига таянган ҳолда, педагог турли гуруҳлардаги талабаларнинг билиш жараёнларини фаоллаштиришга қаратилган йўналтирилган мақсадга мувофиқ воситалар тизимини ишлаб чиқади.

Шу мақсадда у ўқув предметида қўйилган таълим мазмунининг (ҳар бир ўқув мавзуси, ўқув материални ўқитиш усуллари, муаммолар саволлар, индвидуал ва гуруҳий ижодий ишлар ва бошқалар) ни қўлланилиши ва методикаси ҳисоба олинади. Ушбу методикани ўқув жараёнини тақомиллаштириш модели деб қараш мумкин. Унга узоқ бўлмаган вақт ичида методиканинг қўлланилиши педагогик самарадорлиқни ўрнатишга имкон беради. Таълим олувчиларнинг муайян ўқув предметида нисбатан муносабатини, ўзгаришларнинг пайдо бўлиши билан билиш жараёнларида кизиқишларида ўзгаришлар бўлишга олиб келади.

Ўқув предмети	Талабалар сони	Талабаларнинг билиш кизиқишлари ривожланиш даражаси			
		юқори	ўрта	паст	коникарли коникарсиз
Физика					
Кимё					
Биология					
Математика					
Рус тили					
Жами:					

Ундаги кўрсаткичлар тахлили аввалги ўқув жараёнига ўнатириллар киритилганиги, мавжуд тажрибанинг имкониятлари чегараси кенгайганлигини кўрсатади. Бундан кўринадики, оқинувчанлик характерида эга бўлган ушбу методик ишга (тажрибаги) ўқитувчилар иш тажрибасини ўрганиш, ўз-ўзини ўқитиш қабилар қиради. Бунда имкониятларнинг унга сатҳи (боқичи) мавжуд: юқори, ўрта, ва паст.

Рефлексив технологиялар бўлажак педагогнинг ижодкорлик потенциални ривожлантириш имконини беради ва шу сабабли педагогтада ушбу технологиядан кенг фойдаланилди. Ҳар бир бўлажак ўқитувчи ўзини ўзи ривожлантириш зарурлигини аниқлаши лозим. Бунинг учун педагогик касбий таълимни амалга оширишда рефлексив технологияларни қўллаш орқали бунга енгилроқ шартот яратиш зарур бўлади.

Қўлингча талабалар ўз-ўзини ривожлантиришни ташкил этишда муаммага дуч келишади. Ўз-ўзини ривожлантириш усулларини билиш, касбий ўсиш учун қучли туртки бўлса ҳам, бўлажак ўқитувчиларнинг ушбу фаолиятни бошлаш ва қўллаб-қувватлашга имкон берилмайди. Ушбу ишнинг асосий тамойили - мавжуд барча имкониятларни кўриб чиқиш, сўнгра ушбу ресурслардан қобилиятлари ва малакаларини ривожлантиришда фойдаланиш имкониятлари билан қарор топади. Умуман олганда, бу ўз-ўзини ривожлантириш учун асос бўлади.

Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетенциясини ўз-ўзини ривожлантириш ва педагогик ҳамда психологик қимматларни ўз ташаббуси билан эгаллашга, касбий қобилиятларини, педагогик қобилиятларини ва касбий аҳамиятга эга фидилатларини оширишга қаратилган онгли фаолияти, деб таърифлаш мумкин.

Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетенциясини, яъни ўз-ўзини ривожлантиришнинг фаоллаштириш учун махсус усуллар, усулбўлар, технологиялар мажмуаси зарур. Қуйида барчаушун энг муайян бўлган айрим усул ва технологияларни кўриб чиқамиз.

1. Педагогик компетенцияда ўз-ўзини бошқариш:

- замонавий педагогика, методика, таълим тизимларини бошқариш, шунингдек, таълим мазмунига киритилган инновацияларни баҳолаш. Ушбу баҳолашни олиш учун билим

тестлари, амалий топириклар ва амалий ҳолатлардан фойдаланиш мумкин. Олинган ҳисоб-китобларга асосланиб, сўнгги вақт ичида касбий ваколатдаги ўзғаришларнинг моҳиятини тўғрисида тўғри ҳулоса чиқариш мумкиндир;

- шахсий профессионал муҳим педагогик фазилатларини баҳолаш, масалан, танкидийлик - ўз-ўзини танқид қилиш, ишониқ-ишончасизлик, қарамлик - мустақиллик. Ушбу фазилатларни ўзини хос шахсий тестлар, анкеталар, муҳим профессионал вазиятларда ўз хатти-ҳаракатларини ўз-ўзини таҳлил қилиш ёрдамида баҳолаш мумкин. Нафақат бевзти бир фазилатларни ўлчаш, балки қайси тараққиётда (ижобий динамика) кузатилаётганини ва нимада йўқлигини аниқлаш ҳам мумкиндир;

- компетенциянинг ижобий динамикаси мавжудлиги ёки мавжуд эмаслигининг сабабларини аниқлаш: бу кейинги синф учун ўз устида ишлаш режаларини аниқлаштириш шиконкретлаштиришга имкон беради;

- ўз-ўзини бошқариш ваколати - бу нафақат интроспектив ёрдамида, балки юқори сифатли воситалар ёрдамида ҳам доимий эмас, балки вақти-вақти билан амалга оширилиши керак бўлган жараён. Ижобий натижа талабанинг шахсий қўндалигини юритиши билан берилади, унда ўз-ўзини ривожлантириш режаси ва вазифалари, шунингдек эришилган натижалар қайд этилади.

2. Ишдаги ва ўзидаги ўзгаришларни инвентаризация қилиш. Ҳар чоракда ёки қамида олти ойда бир марта ўтказилиши керак бўлган жараён. Унинг моҳияти, бир томондан, бажарилган ишнинг вазифалари, мазмуни, талабларидеги барча ўзгаришларни ҳисобга олиш, таҳлил қилиш ва тизимлаштиришда, иккинчи томондан, бу даврда ўз шахсияти ва педагогик ваколатида содир бўлган ўзгаришларни ўз ичига олади. Ушбу таҳминлар уларнинг бир-бирига қанчалик мос келишини аниқлашга имкон беради. Ушбу жараённинг моҳияти ҳал қилинаётган вазифаларга доимий равишда ўзгариб турадиган талабларнинг касбий тайёрлигини оширишдир.

3. Бошқалардан ўрганиш қобилияти. Қизқариш маълумотлар, фойдали билимлар, янги тажрибалар бўлиши мумкин бўлган турли вазиятларда янги нарсаларни топиш ва ўзлаштириш максалларини аратиш. Мотивацион максалларни бошқариш тадқиқотларда, конференцияларда, педагогик ишларда,

иниқса, ўқитиш ва ривожлантиришнинг маҳсул уюштирилган шиклариде ишлашда ҳам юқори даражада ривожланиш қимарасини беради. Бошқаларнинг ёрдами билан ўз-ўзини ривожлантиришнинг бундай максалда хинд фалсафасининг қиммати таълимотларидан бирининг қуйидаги сўзлари мисол бўла олади: “Ҳар қандай бошқа одам сиз ундан фойдали нарсани ўрганишинингиз мумкин бўлган ўқитувчидир”.

4. Идеал педагогик портрети моделлаштириш. Ўзининг касбий ва психологик хусусиятларини бир мунча вақт ичида (масалан, ўтган ҳафта) ёки ҳар қандай муҳим вазифани ҳал қилишда намоён бўлган энг ёрқин ва ижобий хусусиятлар шаклида яритиш тартиби. Бунда трафик моделлардан фойдаланиш кишироқ. Бундай ҳолда, педагогик портрет қиска отзаки белгилар билан берилган схематик расмга ўхшайди. Ушбу жараён вақтинингти билан амалга оширилиши керак, шу билан бирга, талаба – оқушжак ўқитувчи бошқача қўринишга эга бўлади ва шунга мувофиқ унинг педагогик портрети сезиларли даражада қирқанади.

Идеал моделни тузгандан сўнг, сиз у билан ишлашинингиз керак. Олинган портрет олинингиси билан таққослаш учун фойдалидир, ин “қосметик” ўзгаришларни белгиланингиз, тузатишлар киритилингиз, тасодифий ва доимий қизикларни таъқидланингиз мумкин. Педагогик фазилатлар ва маъналарни визуализация қилиш уларни аниқроқ тушунишга, улардан яхшироқ фойдаланишга ва бошқаришга имкон беради.

5. Ўқитиш мотивациясини ривожлантириш. Бу ерда қуйидаги ўз-ўзини мотивация қилиш усуллари тавсия этилади:

- истикболли максалларга эришишга интилиш;
- шахсий ҳаракатларинингиз учун асосий жавобгарликни ўз иммангизга олинг. Инсон ўзини тутишининг сабабини қанчалик «ўн» ҳис қилса, у ўз ҳаракатларида шунчалик мустақил ва филоиятта қўшган ҳиссаси қанчалик юқори бўлса, шунча ғайрат ва қонилиш ҳосил қилади;

- педагогик компетенцияни ривожлантириш билан чекланиб қолманг. Фақатгина профессионал соҳага йўналтирилган инсоннинг битта “мотивацион йўналиши” замонавий мутахасислар учун қабул қилиниши мумкин эмас. Сиз дунёқарашинингизни қонгайитишинингиз, ижодий қобилиятларинингизни ривожланти-

пришингиз керак. Шахсинг ижодий салоҳиятини шакллантириш замонавий жамият учун ҳам, унинг алоҳида элементлари учун ҳам, таълим тизими учун ҳам долзарб муаммолардан биридир. Бу, айниқса, 21-асрнинг рақобатбардош ўқитувчиси учун тўғри келади.

Рефлексия – бу ўқитувчи фаолияти самарадорлигини оширишнинг универсал ички механизмларидан бири. у кабул қилганди инкорлар, талабаларнинг синфдаги ўзини тутishi, умумий мақбалади иши, шунингдек, ўзининг равожланиши.

Рефлексия - бу инсон томонидан унинг истақлари, максатлари, интеллектуал ҳаракатлари, тажрибалари ва маъноларининг библиш ва ўзини ўзи бошқариш жараёни.

Акс эттиришининг асосий вазифаси инсон томонидан ўнги амалга оширадиган фаоллиятни унинг индивидуал элементлари (омиллар, максаллар, воситалар) ёки бутун қисми (фаоллият функцияси) қисмини ташкил этувчи ажралмас шаклланиши сифатида) тўғрисида тўлиқроқ ва аниқроқ тушунишни таъминлашдир. Кўзгү натижалари сезинит шахсий ҳуқуқ атворидаги аниқроқ баҳолашнинг ва яхшироқ қарорлар қабул қилишнингга имкон беради [68].

Рефлексия оламда тафаккур ва онгнинг маълум даражадаги ривожланиши натижасида вуқудга келади. Ташки кураинининг туфайли фаолият ва шахснинг индивидуал таркибий қисмлари, шу жумладан, фикрлаш ўз-ўзини билиш объектига айланганидан уларнинг истақлари, мақсадлари ҳақида, маълум бир баёнот ёки ҳиссий реакция, ички ҳолат ҳақида фикрлар пайдо бўлади ва натижада, шахс ривожланади. Шахс фаолиятининг мазмунини аниқлаштириш билан қанчалик кўп камраб олинса, унинг ривожланиши самараси шунчалик юқори бўлади [68].

Бўлажак ўқитувчилар учун акс эттиришни ривожлантириш бўйича тренинг сифатида қуйидаги тавсиялар ишлаб чиқдик:

1. Мухим вокеатар, кийин вазиятлар ва асосий қарорларни сўнг ҳаракатлар таҳлилига қайтиш керак.

2. Хар бир машинглот куни ва натижада иш куни ретроспектив тахлил билан якунланиши керак.

3. Сиз ўзингизнинг ғояларингизни, бошқа одамлар ҳақида оқинилган баҳоларни текширишнинг керак. Улар қанчалик яқин, қаерда аниқ эмас, нота улар нотўғри?

4. Уроқлар ва ҳамкасблар билан педагогик вазиятларни муҳокама қилиш муаммони ташки кузатувчилар ёки интирокчилар кўзлари билан кўриб чиқиш учун фойдалидир.

5. Сизга ўхшамайдиган, сиз ҳар дом ҳам тушунмайдиган, кўчинча бошқа нуктаи назарга эга бўлган одамлар билан алоқа уриштиш - бу акс эттиришнинг фаоллаштириш ва тушунишда мунофакатга эриштиш яна бир акс этувчи позицияни ишлаб чиқаридир. Бошқасини тушунишга уринишдан кўрмат, бу уларнинг рози бўлишни аниқламайди, ammo бу яхшироқ ечим топишнинг шарт ёки ҳеч бўлмаганда мувофиқлаштирилган бўлади.

Педагогик компетенция сифатида ўз-ўзини ривожлантириш нуқталарини ўмуллатириш натижасида боз кўйидаги қондаларни инжиглантирдик.

Педагогик компетенция сифатида ўз-ўзини ривожлантириш учун ички мотивацияни шакллантириш коидалари.

Педагогик OTMда олиб боришган педагогик иш тажрибаси билан катор қоидаларни тақсиф қилди, уларнинг бажарилишини назорат қилди. Ўқувчиларнинг педагогик компетенциясини ўқувчиларнинг ривожлантириш учун ички мотивациясини ривожлантиришга ёрдам беради.

Шуни таъкидлаш керакки, биринчи навбатда, талабага қарама-қарши касбий педагогик фаолиятта қай даражадада ишфуратини англаши зарур. Педагогик ишнинг ўзига хослигини касбий ва шахсий очкилик каби хусусиятларда ифодаланади. Ўқувчи ва самимийлик, ҳис-туйғулар ва муносабатларнинг ифодаси; талабалар билан биргаликдаги ижодий фаолиятнинг ифодасида қониқишга интилиш; максимал даражада ишонтририш ва ифодалиликка эришиш учун аниқ бир шакл билан мақбул қилинган психологик муносабат ва бошқалар. Агар ўқувчинининг ва талабаларга бўлган мухаббатни бирлаштирса, у идеал ўқувчидир. Талабалар устозда усталикни, маззунни чуқур билганини ва аниқ фикрни ҳамма нарсадан устун қўядилар. Фикратинга ўзига тегишли бўлган ушбу фазилатларни тушуниш ва қўлдан келишинга талабага ўқитувчининг касбий равожланишига ёрдам бериши зарур. Ўқувчи ва касбий равожланишнинг бирлиги ва тартиби, тартибли равишда тайёртарлик қўришга имкон бериши мумкин.

Педагогик соҳада вужудга келадиган вазиятлар амалдаги шахсининг позицияси билан баҳоланади. Ҳаракат йўналишининг танлаш унинг максалларида, кадритлар тизимида, шахсий имтиёзларида боғлиқ. Таълим жараёнида педагогик вазиятлар билан танланиш ҳолатлари сифатида танланиш, уларнинг предмети бўлган боланинг позициялари ва ҳаракатларини таҳлил қилиш, уларнинг касбий эҳтиёжларини шахсий ўз-ўзини англаш учун шароит яратди.

Бўлажак ўқитувчиларнинг педагогик компетенцияси сифатида ўз-ўзини ривожлантиришни таъкил этишнинг яна бир муҳим қоидаси - бу умуман ўз фаолияти учун жавобгарлик позициясини шакллантириш. Таълим жараёнида шундай шароитларни яратиш кераки, уни амалга ошириш ўз-ўзини ривожлантириш учун жавобгарлик каби муҳим шахс сифатини шакллантиришга имкон беради. Айни пайтда мустақил ижодий шахс ўз-ўзини бошқариш асосида қурилган мустақил ижодий фаолиятни шакллантиради. Бундан ташқари, янада мураккаб индвидуал иш, янада мураккаб ва мослашувчан фикрлаш ўзига инжамиятта нисбатан мустақил муносабатни шакллантиришга ёрдам беради.

Талабалардан самарали мустақилликка, яъни ўқитувчи томонидан тизимли назорат ва раъбатлантирмасдан, синфда, уйда кўпроқ мустақил ишлаш қобилиятига, ишнинг айрим шакллари ва умуман барча таълим фаолиятини таъкил этиш қобилиятига эришиш керак.

Мамлакатимиздаги педагогик ОТМларнинг таълим муҳитида бўлажак ўқитувчининг касбий малакасини шакллантириш: ўрганилаётган фанларнинг мазмуни нафақат қизиқарли, балки амалиётга, ҳақиқатга йўналтирилган бўлиши, фаолият шакллари ва усуллари аниқ, мантикий ва мақсад амалиётида осон қўлланилиши; ўқитувчи ва талаба ўртасидаги муносабатлар демократия ва ривожланаётган таълим турини асосланиши; замонавий ўқув фаолиятини таъкил этиш ва талабаларни ривожлантириш учун моддий имкониятлар мавжуд бўлиши; ўқув жараёнининг турли субъектлари билан ўзаро алоқалар мавжуд бўлиши; асосий ўқув майдончаларини яратиш, илмий семинар ва конференцияларни ўтказиш, илмий лабораторияларни таъкил қилиш, талабалар, университет

профессор-ўқитувчилари, ўқитувчилари ва кластер муҳитида мушарраф семинарлар, суҳбатлар ўтказишни такозо қилади.

Шу билан бирга, замонавий мактаб ўқитувчисини тайёрлаш учун нафақат умуммаллий ва касбий компетенцияни шакллантириш, балки ОТМда ўқиш пайтида касбий педагогик компетенцияни яратиш зарур ва бу қуйидаги қоидаларга риоя қилишни талаб қилади:

- таълим жараёнини ўқув жараёни барча иштирокчиларнинг ишун муносабатлари доирасида қуриш;
- бўлажак ўқитувчиларда кадрит йўналишларини шакллантиришга, шунингдек, яратилган кадрит позицияларида мисўлиятли муносабатни шакллантиришга катта эътибор бериш;
- ўқув жараёнидаги мазмуний услубдан воз кечиш, талабаларга - бўлажак ўқитувчиларга ижодий салоҳиятини, шахсий ташаббусини рўёбга чиқариш учун максимал эркинлик бериш;
- бўлажак ўқитувчиларда уларнинг ривожланишига мисўлиятли муносабатни шакллантириш.

Таъкилотда юқоридаги фикрларга таъинган ҳолда, **STEAM** ва рефлексив технологиялар қўлланилиди. **STEAM** таълими олтига босқичдан иборат: савол (вазифа), муҳокама, дизайн, қурилиш, тест ва тақомиллаштириш. Ушбу босқичлар мунтазам равишда қоида ёндашувининг асосидир. Ўз навбатида, ҳамкорлик ёки турли имкониятлардан биргаликда фойдаланиш ижодкорлик асоси ҳисобланади. Бир вақтда болаларда фан ва технологияларни қўллаш, янги инновацияларни яратиш мумкин. Жорий этиш ширлари (4-илова)га мувофиқ равишда **STEAM** технологиясини ўқув машғулотида қўллаш (5-илова).

САВОЛ (вазифа). Мазкур технологияда энг муҳими ширларни тўғри шакллантириш ва бериш. Улар ўзаро мантикий боғлиқликка эга бўлиши керак, ўрганилаётган савол моҳиятини тоғиб бериши, тизимда билимларни ўзлаштиришга ёрдам бериши керак. Саволлар мазмуни ва шаклига кўра таълим олувчиларнинг ривожланиш даражасига мос келиши лозим. Осон саволлар фаол билиш фаолиятини раъбатлантирмайди, жиддий муносабат эса билишга раъбатлантиради. Мисол сифатида қуйидаги саволларни келтирамиз:

Брейн – ренг саволлари.

- Халқ амалий санъатининг турларини айтинг.
- Зардўзликнинг кезлиб чиқиши сабабини биласизми?
- Қадимда зардўзликдан нима максалда фойдаланган?
- Қандай зардўзи буюмлар ҳозир урфда?
- Зардўзликда асосан қандай ишлардан фойдаланилади?
- Зардўзликда қандай газламалардан фойдаланилади?
- Буюмларни безашда асосан нимага керак бўлади?
- Халқ амалий санъатида зардўзликнинг бўлувчи қундаги роли?

Бахс, мунозара, суҳбатда суҳбатдош (ракиб) ни фаоллаштиришни ва ўз позициясини мустаҳкамлашга ёрдам берувчи савол турлари.

1. Илмок-савол – суҳбатдош (ракиб) ни чагитиш, руҳли мувозанатдан чиқаришга қаратилди.

2. Қарши савол – суҳбатдош (ракиб) нинг фикр-мулоҳазасини йўққа чиқариш максалида берилади.

3. Маъбурловчи савол – суҳбатдош (ракиб) ни ўз фикри билан қўшилишга даъват этиш учун қўлланилади.

4. Аниқлик киритувчи савол – суҳбатдошдан қўшимча маълумот олиш зарур бўлганда берилади.

5. Очик савол – “Ҳа” ёки “Йўқ” жавобига эга бўлмаган аниқ жавоб талаб қиладиган саволлар. Бунда “қачон?”, “қерда?”, “қандай?”, “ниммага?” каби саволлар берилади.

6. Ёпик савол – “Ҳа” ёки “Йўқ” жавобига эга бўлган саволлар. Бундай саволлар суҳбатдошнинг зўриқтиради. “Мени нимадандир гумон қилишайпти” деган ҳулосага келади.

STEAM боғладарда қуйидаги муҳим хусусиятлар ва кўникмаларни ривожлантиришга ёрдам беради: муаммоларни кенг камровли тушуниш; ижодий фикрлаш; муҳандислик ёндашув; танкидий фикрлаш; илмий методларни тушуниш ва қўллаш; дизайн асосларини тушуниш.

STEAM технологиясидаги “S” харфи фанни билдиради. Бунда талабалар назарий маълумотлар билан таништирилади: зардўзлик - қизикарли ва ижодий иш бўлиб, у инсонга кўп қувонч келтириши, бўш вақтида эрмак бўлиши, инсонни нафосат оламини олиб кириши мумкин. Зар тикиш усулларини ўзлаштираётгани ҳамма нарса бирданига яхши чикмаслиги мумкин, чуқур зардўзлик саёр-тоқатли, эътиборли, тартибли бўлишни талаб

лади. Бу касбда чидамли бўлиш лозим. Керакли малакалар шаллагани сайин иш аста-секин осонлаша боради. Моҳир зардўз бўлишни хоҳлаган ҳар бир хунаманд қуйидаги уч хунамани билиши зарур бўлган:

1. Расм солиш ва нақш чизиш.
2. Нақшларни тушириш ва қирқиш.
3. Қирқилган нақшларни зар ип билан тикиш ва безатиш.

Уй-рўзгорда ишлатиладиган зардўзи буюмлар инсон профидати нарсалар учун мўлжалланган бўлиб, инсонга эстетик нақ бағишлаш ва унинг ижтимоий мавқеини кўрсатишга хизмат қилади. Уй-рўзгорда ишлатиладиган зардўзи буюмларнинг қуйидаги турлари мавжуд: чой халтаи зардўзи, муҳр халтаи зардўзи, пул халтаи зардўзи, жилди соат, ғилофи зардўзи, туморчаи зардўзи, сўзанаи зардўзи, чимилдики зардўзи, жойномози зардўзи, чойнак пўшаки зардўзи ва ҳоказо. Уй-рўзгорда ишлатиладиган зардўзи буюмларни бичиш усуллари қанда бичимининг тузилишига қараб уч турга ажратиш мумкин:

1. Бичими тўғри чизикдан иборат бўлган кичик ҳажмли зардўзи уй-рўзгор буюмлари.
2. Бичими мавлум шаклга эга бўлган кичик ҳажмли буюмлари.
3. Бичими тўғри чизикдан иборат бўлган катта ҳажмли уй-рўзгор буюмлари.

Зардўзликда ишлатиладиган материаллар (газламалар турлари, зар иплар). Зардўзлик буюмларининг хусусий технологияси, ўша буюм учун материал танлаш ва уни бичишдан бошланади. Зардўзлик маҳсулотларининг асосий хусусиятларидан бири уларнинг сиртида зардўзи нақшларнинг бўрттиб туришидир.

Шунинг учун, нақшлар тагида туқли материал ишлатилади. Зардўзликда асосий газламалардан духоба, велгор газламалари ишлатилади.

Духоба - туқли ўришларда тўқилган газлама бўлиб, унинг икки пахта ипидан, факат туқларигина табиий ипакдан бўлади. Духоба, асосан, уй-рўзгор буюмларида ишлатилган.

Велгор - сидирга, зич тўқилган, туқли газлама. Туқлари тик, шун илдан тўқилган. Ҳозирги кунда зардўзликда синтетик тола қўлланилиб тўқилган, зардўзлар “тақир велгор” деб аташадиган турни кўп ишлатилади. Ундан барча турдаги зардўзлик буюмлари

тикилади. Бу велюр тури чидамлиги, пишкити, каттикни, кўркамлиги ва бошқа хоссалари билан зардўзликка жуда моҳи тушади.

Зардўзликда ишлатилган ёрдамчи газламаларни қуйлагилар қиради:

Бўз (хом сурп) - пардозланмаган ип - газлама, анча каллини отир материал. Бўз қарда ипдан полотно ўришларда тўқилган, шунинг учун пишк ва чўзилмайди.

Сурп - окартирилган ва пардозланган бўз. XX асргача бўлган зардўзликда сурп чакмон, повозалларда нақшлар остига тағзамини сифатида ишлатилган. Ҳозир ҳам қумуш рангли ип билан тикиладиган нақшлар остига қўйилади.

Турли навдати симли ишлар зардўзлик учун асосий хом-ашиб бўлиб ҳисобланган. Ок ва тилларанг тусдаги ясиланган қумуш толаси сим деб аталиб, у Бухоро зардўзлари томонидан кен қўлланилган.

Думалок металл ип (ликсак) - пишк йиғирилган интички думалок металл ипдан иборат бўлиб, у пружинага ўхшаб ликилиб туради.

Зар ишлардан ташқари зардўзликда жайдари рангдор ипни ишлардан ҳам фойдаланиб, улар асосан туллarga қўшимча оро беришда ҳамда матога зар йўл туширишда ишлатилади.

STEAM технологиясидаги “Т” харфи технологияни билдиради. Технология татбикида маълумотлар умумлаштирилиб, қуйдаги саволларга жавоб топиш вазифаси берилади:

1 – вариант.

1. Зардўзликда асосан икки хил турдаги ипналар ишлатилади, ипналар ишлатилиш вазифасига кўра тушунтириб беринг.

2. Зардўзликда уч турдаги қайчилардан фойдаланилади, қайчиларнинг бажарилган вазифаларини тушунтириб беринг.

2 – вариант.

1. Цехдаги зардўзлик дастгоҳларини икки турга бўлиш мумкин, уларнинг хусусиятларини тушунтириб беринг.

1. Корчупдаги овалсимон ўйикчалар ёғоч дасталарга мато тортилади, бу нима учун керак?

STEAM технологиясидаги “Е” харфи муҳандисликни билдиради. Зардўзлик учун расм солиш ва нақш чизини,

нақшларни тушириш ва қиркиш, қирқилган нақшларни зар ип билан тикиш ва безатиш вазифаси топирилади.

STEAM технологиясидаги “А” харфи санъатни билдиради.

Илабатар берилган маълумотлар асосида дафтарларига миллий нақшларни расмини чизиб ранг берилади, зар ишларни тикиб берилади.

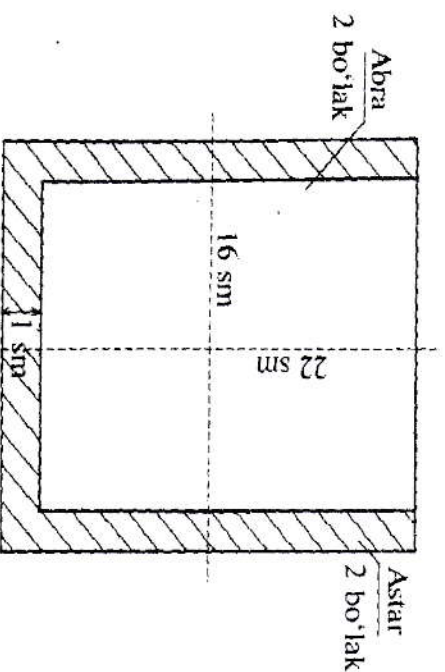
STEAM технологиясидаги М харфи математикани билдиради.

Зардўзликда ишлатилидиган асбоб-ускуналар, битта маҳсулот ишлаб чиқиш учун кетадиган харажатлар ва ундан кейини мумкин бўлган даромадларни математик нуктаи назардан ҳисоб-китоб қилишлари, шунингдек, зардўзлик ва каштачиликда математик ва геометрик ҳисоблашларни ва ўчамларни тўғри олиш мумкинмалари ҳам шакллантирилади.

Тавлимда **STEAM** ёндашуви синф-дарс тизимидан лойиҳавий фойдалатган томон ўтиш, фундаментал билимларни функционал билимларга кўчириш, уларни амалиётда фаол қўллаш жараёни орқали фанлар интеграцияси, кесипмасида муаммолар ечимининг илмича йўлларини излаш, лозим топилса, кашф этишга йўналтириш каби вазифаларни қўяди.

Маълумки, халқ хунарамандчилиги фани - бўлажак ўқитувчининг ўз касбининг устаси қилиб тарбиялаш, уларга бой миллий кодиритимиз, урф-одатларимиз, анъаналаримиз ва хунарамандчилигимиз тармоқларини: наққошлик, ёғоч ўймакорлиги, ланчкорлик, кашта тикиш усулларини, зардўзлик, қурокчилик, график саводхонлиги, графиканинг амалий қўлланилишини лангай ва бадий лойиҳалаш асосларини қайта тиклаш ва риножланттириш боскичлари билан таништирилади.

Қўлда бажариладиган ишлар учун иш ўринларини ташкил қилиш, қўл ишларини бажара олиш, кашта тикиш усулларини, зардўзлик, қурокчилик техникасини тўғри танлай олиш мумкинмаларини ҳосил қилади.

Машгулотнинг самардорлиги талаба халқ хунарамандчилигини хақида умумий тушунарлар, миллий хунарамандчилик асослари, турли миллатлар халқ хунарамандчилиги турлари тўғрисида билимга эга бўлиши, ўзбек миллий халқ хунарамандчилигини турлари, каштачилик тарихи, фойдаланиладиган материаллар, асбоб ускуналар, кашта тикиш технологияси, зардўзлик тарихи, фойдаланиладиган материаллар, асбоб ускуналар, зардўзлик тикиш усуллари ва технологияси, дўппичилик тарихи ва тараккиёти, ўлчов олиш ва андоза тайёрлаш, фойдаланиладиган материаллар, асбоб ускуналар, дўппи тикиш усуллари ва чилангарлик технологияси, пичокчилик технологияси, сандикдўзлик технологияси, наққошлик технологияси, ганчкорлик технологияси, заргарлик технологиясини билишни, малака хосил қилиши ва амалда қўллай олиши, халқ хунарамандчилиги усулида буюм тайёрлаш, халқ хунарамандчилигини замонавий дизайн талаблари билан ўйунлаштириш, халқ хунарамандчилиги учун керакли асбоб-ускуналардан фойдаланиш, дизайн ва бадий лойиҳалашнинг турмушдаги ва меҳнат таълими ўқитувчисининг касбий фаолиятидаги аҳамияти, буюмларни бадий лойиҳалаш методлари, белги ва рамзлар, саннат графикаси асослари, ҳажмли макет тайёрлаш асослари бўйича кўникмаларига эга бўлиши ва амалда қўллай олишга ўргатиш билан белгиланади.

Ушбу жараён бўйича билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш учун, аввало, дидактик шарт-шароитлар яратиш муҳим аҳамиятга эга. Дарсинг самардорлигини ошириш, бериладиган билимлар савиясини кўтариш, назарий билимларни микт билан боғлаб олиб бориш, илгор педагогик технологияларни қўллаб дарс ўтиш талабаларда педагогик таълим билимларини ўнатиришга янада қизиқиш ўйотади, улар билимини мустаҳкамлашга ёрдам беради.

STEAM ёндашувининг асосий гоиси қуйидагича: амалиёт инзирий билимлар каби муҳимдир. Бунда талабалар таълим жараёнида нафақат ўз ақлини, балки қўлларини ҳам ишлатишга мижбурдирлар, яъни ўз гоъларини амалга оширадиглар ва маҳсулот яратишади.

Таълим жараёнида педагогик технологиянинг самарали шикл, метод ва воситаларидан максалда мувофиқ фойдаланиш, инрс ишланмаларини ҳам педагогик технологиялар ва педагогик шартлар асосида тузиш бошланғич синфда таълим самардорлигини оширишга, тизимлаштиришга пировард натижани белгилашга имкон берувчи омиллардан бири саналади. Бу бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик компетентлиқни, киёбий ижодкорлиқни шакллантиради.

Касбий ижодкорлик – мутахассислик кўникма ва малакаларини илмий-техник билимлар ҳамда иктисодиёт соҳалари инновацион фаолиятини таълим-фан-ишлаб чиқариш интeрaкцияси асосида, ижодкорлик маҳсулини интeллeктуaл мулк сифатида яратишга қаратилган фаолият жараёни сифатида қаралади.

Касбий ижодкорлик йиллар давомида шакллантирилган, мильум бир тажриблар асосида юзага келган жараёндир. Шахсининг ўз касбий вазифасини бажариши учун қуйидаги шахсий сифатлар зарур: интерфаоллик, инновацион ёндашув, техник фикр юритиш, ўз кучига ишониш, ўз касбий маҳоратини тинмай ошириб бориш, педагогик жараёнларни эмоционал катъийлик билан бошқара билиш, компетенция юзага чиқиши ва бошқалар.

Демак, бўлажак ўқитувчи методик компетенциясининг моҳияти, мазмуни ва тузилишини аниқлаш технология ўқитувчиларининг методик компетенциясини ўрганишининг асосларини билиш имконини беради. Шу билан биргаликда

мутахассис касбىй ижодкорлигининг ривожланиши/и психологик-педагогик шарт-шароитлар ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Халқ хунарамдчилиги фанида ижодий тафаккурни ривожлантириш асосида таълим олувчи фаолиятининг амалий ва назарий шакллари ривожланади. Бунда амалий фаолиятнинг хусусияти шундан иборатки, бу хусусият у ёки бу вазиятларни қайта ўзгартиришга бевосита йўналтирилган бўлади. Назарий фаолият бу мақсаддан фарқ қилган ҳолда қайта ўзгартириш усулларини аниқлашга, қонуниятларни очишга таъсир кўрсатади. Назарий фаолият амалий фаолият вазифаларига таъсир этгани билан ортиб боради ва ривожланиади ҳамда мазкур вазифаларни янада самаралироқ ҳал этишга ёрдам беради.

Инсон ва жамият эҳтиёжларининг хилма-хиллигига қараб кишилар фаолиятининг хилма-хиллиги вуҷудга келади. Бу хилма-хилликнинг ҳар бири, одатда, ўзида фаолиятнинг ҳам ташки, ҳам ички, ҳам амалий, ҳам назарий элементларини намоён этади.

Талабаларнинг ижодий тафаккурини ривожлантиришда ўз ўзини англаш, ёки шахс "Мен"ни шакллантириш ҳам ўзи муҳимдир.

Бўлажак технологик таълим ўқитувчиларини ижодий фаолиятга тайёрлаш методларидан қуйидагиларни таъкидлаш мумкин:

1. Ижодий иштиёқ (қизиқиш) тренинги. Бу методнинг моҳияти машқлар тизимидан иборат бўлиб, ундаги ҳар бир машқ ва бarchа машқлар мажмуаси алоҳида шахс ёки бутун гуруҳ шахслар ижодий потенциалини ўстиришга хизмат қилади. Бунда машқлар ихтиёрий мажмуа эмас, балки муайян тизимни ифодалайди. Машқларнинг бу тизими инсон ижодий ҳаракатларида субъектнинг қандай хусусиятлари ва қобилиятлари муҳим ҳисобланишини айтиб бериш учун асос яратлади.

2. Технологик таълим бўйича муайян масалани мустанки ечиш. Масалалар ечишга ўргатиш талабаларни ижодий фаолиятга тайёрлашнинг аҳамиятли методи ҳисобланади. Чунки ушбу масалалар талабани масалани ечишда ижодий машқ қилишни чорлайди.

3. Биргалликдаги ҳаракат. Бўлажак технологик таълим йўналиши ўқитувчилари учун махсус фанларни ўзлаштириш/и

кичик гуруҳларда ижодий ва интеллектуал ҳаракатларни амалга оширишга қаратилган кичик лойиҳаларда ишлаш амалга оширилди.

4. Лойиҳа яратиш. Бўлажак технологик таълим йўналиши ўқитувчиларида интеллектуал қўникмалар ривожланиши, уларнинг билиш фаолиятини фойдаллаштирувчи методлар (Муаммоли ўқитиш, диспут-дарси, ижодий кўллаш талаб қилинган масала ва машқлар, анализ, синтез, талабалар қўлланган билимларни умумлаштириш ва тизимлаштириш) орқали амалга оширилади.

2.3-§. Ўқитувчилар тайёрлаш жараёнида аўтопедагогик компетентликни шакллантиришга йўналтирилган методлар

ТИЗИМИ

Технологик таълим табиий-илмий билимларнинг методдо-логик асоси ҳисобланади. Технологик таълим билимлари амалий фаолият масалаларини ечишда жуда катта самара беради. Халқ хунарамдчилиги фанини ўқитиш талабаларнинг умумий қийёрадлигини таъминлайди. Умумий таълим шахсни ривожлантиришга йўналтирилган бўлиб, у таълим олувчини ишлаган меҳнат соҳасига тайёрлайди.

Ҳозирги вақтда педагогикада "Шахснинг касбий йўналтирил-лиги", "Касба йўналтириш", "Таълимнинг касбий йўнал-лиги" каби тушунчалар кенг қўлланилмоқда. Шахснинг касбий йўналганлиги - шахс фаолиятини йўналтирувчи ва мавжуд лиятларга боғлиқ бўлмаган мотивлар мажмуидир. М.И.Дьяченко ни Л.А.Кандибонович касбий йўналганликни шахснинг танлаган касбий соҳасида ўз билими, тажрибаси, қобилиятини қўллашга иштилоши, деб таърифлайди. Шахснинг касбий йўналганлиги - касба ижодий муносабат, мойиллик ва қизиқиш бўлиб, унинг ўзи ишлаган касб соҳасида меҳнат қилиб, касбий тайёрларини шакллантириш, маънавий ва моддий эҳтиёжини қондириш ниятини англатади.

Таълимнинг касбий йўналганлигини таъминлашда ўргани-лидан фаннинг таълим олувчининг келгусидага касбий фаолияти билан нафкат бевосита боғлиқлигини, шунингдек, унинг мазмунини ўзлаштиришда касбий аҳамиятга эга билимлардан фойдаланиш имкониятини ҳам эътиборга олиш керак. Фикримизча, халқ хунарамдчилиги фанини ўқитишда

таълимнинг касбий йўналганлиги таълим олувчиларнинг ушбу фан асосларини чуқур ўрганишга, касбий қизиқишини янада ривожлантиришга, уларни амалий фаолиятда технологик таълим билимлардан фойдаланиш имкониятлари билан таништиришга бўлажак мутахассислар шахсида касбий аҳамиятга эга сифатларни шакллантиришга имкон беради. 2.4-расмдан кўриниб турибдики, халқ хунармандчилиги фанини ўқитишда таълимнинг касбий йўналганлигини таъминлашнинг бир неча йўналишлари мавжуд [78,79].

Биринчи йўналишда талабаларда халқ хунармандчилиги фани асосларини ўрганишга қизиқиш оширилади, уларда ўқув-билиш фаолияти аниқ мотивациялар пайдо бўлиши учун шарт-шароитлар яратилади. Бу эса, таълим олувчиларнинг технологик таълим мазмунини чуқур ўзлаштиришларига замин ҳозирлайди. Бунда касбий аҳамиятга эга мавзулардан кўпроқ фойдаланилади.

Иккинчи йўналишда бўлажак мутахассислар касбий фаоллиги жараёнида педагогик методлардан фойдаланиш имкониятлари билан таништирилади. Талабаларнинг касбий фаолиятга қизиқиши, ўзини ижтимоий-касбий ривожлантириши келгуси касбий педагогик фаолиятда қўлланиладиган технологик таълимга оид билимлардан фойдаланиб, амалий топшириқлар ва масалалар ечилади, педагогик лойиҳалар мустақил баҳариланади. Технологик таълим йўналишини таълимнинг касбий йўналган-лигини таъминлаш, талабаларнинг аутопедагогик компетентликни шакллантиришга эришини қўйлагича тасвирлаш мумкин.

2.4-расм. Халқ хунармандчилиги фанини ўқитишда таълимнинг касбий йўналганлигини таъминлаш

Учинчи йўналишда эса касбий фаолиятнинг турли микатларини тавсифловчи мавзулардан фойдаланиб, талабаларнинг касбий фаолиятга қизиқиши оширилади.

Тўртинчи йўналишда технологик таълим йўналиши махсус фанларини ўқитиш жараёнида талабаларда касбий аҳамиятга эга сифатлар ривожлантирилади.

Таълим муассасаларида технологик таълим йўналишида махсус фанларни ўқитишда талабаларга нафакат билим бериш, балки уларда касбий ва шахсий аҳамиятга эга сифатларни шакллантириш муҳим аҳамиятга эга.

Педагогик адабиётларда “Шахснинг касбий аҳамиятга эга сифатлари” тушунчаси турлича талқин қилинган. Қуйида мазкур тушунчага ўхшаш ёндашувларни келтириб ўтамиз.

1. Шахснинг касбий аҳамиятга эга сифатлари: бу фаолият натижасининг индивидуал сифатларидир. Улар фаолият натижасдорлигига ва уни муваффақиятли ўзлаштиришга таъсир қўйишади.

2. Иккинчи ёндашувга кўра, ҳар бир касб шахсдан муайян инсоний ва психологик хусусиятларни талаб этади. Касбий фаолиятдаги муваффақият ҳамда касбдан қониқиб қолганинг индивидуал сифатлари ва касбий талабларнинг мос келишига боғлиқ.

3. Шахснинг касбий аҳамиятга эга сифатлари: бу шундай сифатларки, у бирор аниқ меҳнат фаолияти жараёнида инсонга ўзини тўла намоён этиш имконини беради [75,76].

Шундай қилиб, технологик таълим йўналишида таълимнинг касбий йўналганлигига:

- а) касбий мазмундаги масала ва топшириқлар;
- б) касбий-амалий йўналганлик масалалари;
- в) касбий ривожлантирувчи масала ва топшириқларни юзлаштириш орқали таъминланади.

Технологик таълим йўналишида махсус фанларни ўқитишда таълимнинг касбий йўналганлигини таъминлашнинг биринчи ва учинчи ҳамда қисман иккинчи йўналишини амалга оширишда касбий мазмундаги масалалар ва амалий топшириқлардан фойдаланилади.

Касббй-амалий йўналган масалалар таълимнинг касббй йўналганлигининг таъминлашнинг тўртинчи йўналишини, касббй ривожлантирувчи масалалар эса иккинчи йўналишини амалда ошириш асоси ҳисобланади. Хулоса қилиб айтганда, таълим муассасаларида касббй ва амалий мазмундаги топширик ва масалаларни ечиш бўлажак ўқитувчининг касббй ва амалий йўналганлигини таъминлашда муҳим аҳамият касббй этади. Шу боисдан, бўлажак технологик таълим ўқитувчиларини касббй педагогик тайёрлашда акмеологик ёндашув методлари қўлланилди. Қуйида улардан айримларини мисол сифатида келтирамиз:

“Мен ҳаётда қандай бахтлиман” методини қўллаш учун гуруҳ аъзолари жуфтларга бўлинади. Вазифа: уч дақиқа ичида, ўн хақида шеригига айтиб, бу ҳаётда нима бахти борлигини изоҳлайди. Уч дақиқадан сўнг ролларни алмаштириб қисқа вақтда алмашиш таасуротлари амалга оширилади. Ушбу метод ҳаётда оптимизм даражасини ошириш, яхши қайфият яратиш, гуруҳда ишлаш учун қаратилган.

“Касббй шиор” методи. Гуруҳнинг ҳар бир аъзоси ўзинини шакллантириши керак, бу унинг касббга бўлган муносабатини акс эттиради. Касбблар дунёси ва ўзини бирор касбб эгаси сифатида тасаввур қилган ҳолда 5 дақиқа ичида ҳар бир талаба ўзининг шиорини ишлаб чиқади ва навбати билан ҳар бирини унга изоҳ бериб тавсифлайди. Талаба индивидуал шиорларини бирлаштириб, қичик гуруҳлар шиорини шакллантирилади.

Психологик шарҳ: бу метод ҳаётнинг мақсадларини янада аниқроқ тушунишга ёрдам беради. Бундан ташқари, ҳар бир талабани касбббй нуқтаи назардан ўргатиш имконини беради.

“Ўқитувчи сифатида мен образи” методини қўллашда талабалар шартли равишда ўқитувчининг касббига, “Мен қандай ўқитувчиман?”, “Мен ҳақиқий устозман”, “Мен илмий ўқитувчиман” каби мавзулар асосида ўзларининг “мен” образини ифода қилади. Талабалар икки устуңли жаъвал тайёрлаб, бир томонига идеал ўқитувчи сифатларини, иккинчи томонига эса ҳақиқий ўқитувчи сифатларини баён қилишади. Шундан сўнг идеал ва реал ўқитувчи ўртасидаги фарқлар мунозара шаклида қўриб чиқилади. Идеал ва реал образ бир-бирига қанчалик

яқинлиги? Фарқи нима? Идеал ўқитувчи бўлиш мумкинми? каби саволларга жавоблар натижасида идеал ва реал ўқитувчининг портретларини яратлади, ҳар қайси қичик гуруҳ томонидан очик муҳокама қилинади ва хулоса қилинади.

Психологик шарҳ: бу метод гуруҳда ўзининг яратилиш, гуруҳда иш қўнишларини шакллантириш, касббй ривожланишдаги тўсиқларни аниқлаш ҳамда ўқитувчининг “Мен” образини яратилиш ва ўз-ўзини қадри қилишга қўмақ қилади.

“Табиллашнинг фазаси” методи. Ушбу метод назарий маълумотларни яхши ўрганиш учун мотивациини шакллантиришга қаратилган бўлиб, иштирокчиларни ўз усулларининг самарасизлигидан хабардор қилиш орқали ҳулқ-атвор, ҳулқ-атвор стереотиплари, ҳавотирни қамайтиришга хизмат қилади.

Машқ: “Менинг қучли томонларим”. Ўқитувчи томонидан: “Ҳар бирингизда бўлажак педагог сифатида ўзингизнинг қучли томонларингиз бор, бу сизга ўзингизни кадрлаш, ички қийинлик ва ўзингизга ишонч ҳиссини, қийин пайларда эса сизга ёрдам беради. Қучли томонларни шакллантиришда ўзингизнинг қучсиз томонларингизни қамситманг. Қучли томонларни шакллантиришда, ушбу фазилатлар қарақдаги биринчи устуңига эрилиши керак. Иккинчи устуңда сизга хос бўлмаган, сиз ўзингизда ривожланишни хоҳлаган касббй-педагогик ижоббй фазилатларни белгиланг” деб тушултириш берилади.

Ҳаммага таъриш учун 2 дақиқа вақт берилади. Иштирокчилар факат тафсилотларни аниқлаб олишлари ёки тушултириш беришлари мумкин. Баёнотларда умумий бўлган ҳар бир нарсанинг ҳис-туйғуларига эътибор бериб, жамоавий мунозара қилинади.

Психологик шарҳ: Машқ, нафақат ўзингизнинг қучли томонларингизни аниқлашга, балки ўзингиз ҳақида ижоббй муносабатини шакллантиришга қаратилган. Шунинг учун, уни амалда оширишда иштирокчиларнинг қамқилишлари, ҳаттолари қандай ўз-ўзини танқид қилиш ва ўз-ўзини қоралашга ҳар қандай қўниш тўхтатилиши керак.

Машк: “Ўз мартабанини чиз!”

Иштирокчилар ўз касбининг турли бокичларига ҳисси баҳоловчи муносабатини акс эттирган ҳолда навобатма-навобат ҳис туғдиларини калам билан қозога эгри чизик чизади. Аниқ чизик нол даражасидан ошса, бу тегишли даврда ижобий кайфият устунлигини аниқлатади. Чизик мос ёзувлар даражасидан чуқурроқ бўлса, бу касбда умидсизликни ёки бир-бирига нисбатан норозиликни аниқлатади.

Иштирокчидан касбий ҳаётнинг қайси воқеалари мартабасининг траекторисидати кўтарилди ва пасайди билан боғлиқлигини кўрсатувчи чизмасига изоҳ бериш сўралади.

Психологик шарҳ. Машқлар касбий мартаба йўлини, шунингдек, унинг ривожланишининг муайян бокичларига бўлган муносабатини тушунишга қаратилган.

Машк: “Менинг имкониятларим ва чеклашлар”.

Иштирокчиларга қуйдаги жадвални тўлдариш таклифи этилади.

№	Менинг энг муҳим ютуқларим ва имкониятларим	Менинг касбимдан мавжуд тўсиқлар (ёки чеклашлар)
1	...	...
2	...	...

Психологик шарҳ. Машқлар ўқитувчи касбининг билим, кўникма ва маҳакалари тўғрисида юзга келган ютуқларини, шунингдек, тегишли маълумотларнинг еттизмаслиги оқибатини юзга келадиган тўсиқларни ёки чеклашларни енгилли аниқлашга қаратилган.

Машк: “Нафас олиш” (Ҳиссий ўз-ўзини тартибга солиш машқлари).

Иштирокчилар айлана бўлиб ўтиради. Ўқитувчи: “Сиз дам олишингиз мумкин, шунинг учун мен баъзи майин мускаларини кўйиб эшиттираман. Илтимос, жойингизга ўтириб, кўларингизни тизангизга кўйишингиз мумкин. Елкаларингизни тўғри сақлаш ҳолда, кўларингизни юминг ва аста-секин ва чуқур нафас олинг. Чуқур нафас олиш ёки хатто нафасингизни онгли равишда ҳис этишга уриниш ҳам ёрдам беради. Энди дам олиш методларидан бирини синаб кўрамиз. Ўзингизга ичингизда тўрттача сано,

секин чуқур нафас олинг... Бир муддат нафас ушлаб туринг... ва кейин аста-секин ва хотиржам нафас олинг. Тўрттача санаб, бир секин чуқур нафас олинг... Бир муддат нафас ушлаб туринг... ва кейин аста-секин ва хотиржам нафас олинг. Бир дақиқа учун бу коби нафас, ўзингизда тасалли ҳис қилади.... Ва энди кўзингизни очинг, чуқур нафас олинг ва нафас чиқаринг, апрофга қаранг”.

Психологик шарҳ. Машқлар иштирокчиларни ҳар қандай ўз ҳиссий ҳолатини тартибга солишни ўргатиш имконини беради, ташвишларни енгиллаштириш учун ёрдам беради.

Машк: “Мен муаммоларни ҳал қила оламан”.

Иштирокчилар кичик гуруҳларга биригашди, касбий фаолиятида юзга келадиган муаммолар рўйхатини тузишди. Шундан сўнг, таъкидланган муаммоларни биригикда муҳокама қилиш ва умумлаштирилган рўйхат тузилади. Бундан ташқари, ҳар бир иштирокчи аниқланган муаммоларни ҳал қилишда мувоҳида 10 та яқин тақлиф бериш сўралади, уларнинг ҳаммаси-ларига нисбатан муаммоларни ҳал қилишдаги қобилиятлари даражаси, ҳар бир иштирокчининг ўз имкониятлари ва бошқа ўқитувчиларнинг имкониятларини тўғри таҳлил қилиш имконияти берилади.

Психологик шарҳ. Машқлар таллашларни касбий ривожланишдаги ҳақиқий имконият ва муаммоларни баҳолаш ва уларни икки гуҳлар билан таққослашни амалга оширишга имкон беради.

Таъкидотда яхлит акмеологик ёндашув ва методни амалга оширишга асосланган долзарб назарий ва амалий муаммоларни ҳал қилишда педагогик-акмеологик янги илмий йўналиш яратилишидан далолат беради. Унинг ажралмас қисми технологик билим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантиришнинг ривожланган акмеологияси бўлиди. “Акме” элементларини яратилган имкон бериш асосий (ирқий қисмларга (билим, мулоқот, ўз-ўзини тарбиялаш профессионализми) эга бўлган технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигининг меъёрий-прототипик модели, бўлажак технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини ривожлантириш учун педагогик тизимни шакллантириш.

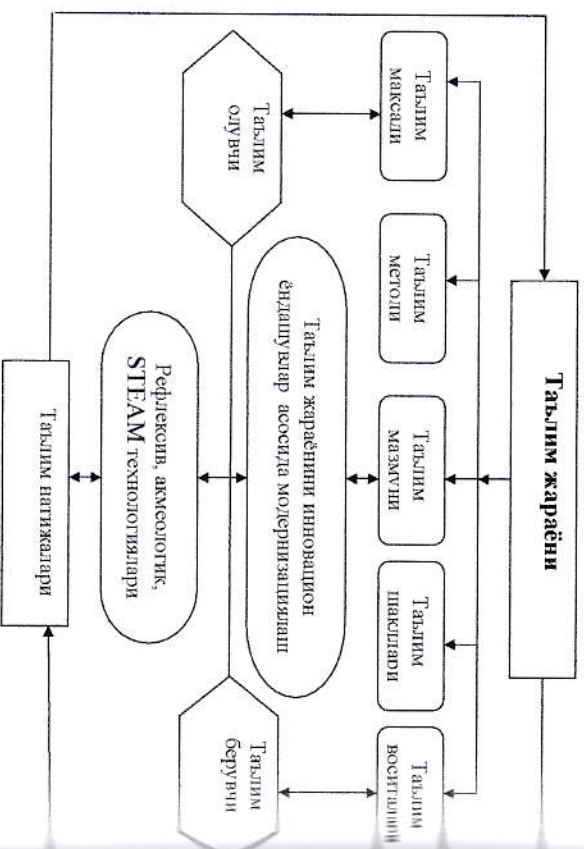
Демак, бўлажак педагог аутопедагогик компетентликка эга бўлиши учун фаол ижодий педагогик фаолиятни, ички

тасаввурлар, фикрлар, актёрлик ва режиссёрлик санъатини даражасида педагогик тафаккурни кучайтириш, акмеологик методлар ва стратегияларини ўзлаштиришни ўрганиши зарур.

STEAM таълимиди талабаларнинг амалий кўникмаларини ривожлантиришга катта эътибор берилиши натижасида уларнинг ҳамкорликда ишлаш ижодий қобилияти ривожланади, иродон мустақамланади. Айнан шундай билим ва кўникмалар ўқитишнинг асосий вазифаси бўлиб, бугун ўқитиш тизими шунинг интилади.

Касбий таълимда ахборот-коммуникацион технологияларни акмеологик ёндашуви самарали жорий этишнинг асосий воситаси бўлиб хизмат қилади.

Таълим жараёнини акмеологик ёндашув асосида замонавий ташқил этишда компьютерли ўқитиш, мониторинг ва баҳолашнинг комплекс электрон амалга ошириш учун iSpring компьютер дастури имкониятларидан фойдаланилди.

2.5-расм. Таълим жараёнини инновацион ёндашув асосида модернизациялаш

Таджикот ишида махус фанларни ўқитишда мультимедияли ўқув курсларни яратиш имкониятини беришни педагогик дастурий воситалар ичида юкори рейтингта эга бўлган iSpring дастури қўлланилди. iSpring Free дастури .PPT, .PPTX, .PPS, .PPSX форматдаги файлларни Flash (SWF) ва HTML5 форматига конвертациялаш имкониятини берадиган мультимедияли дастури мисобланади ва дастури орқали фойдаланувчилар Flash-роликлар ва YouTube-видео ресурсларни PowerPoint тақдирот слайдларига жойлаштириш мумкин.

iSpring Free дастуридан ташқари имконияти кўпроқ бўлган iSpring Suite дастури ҳам мавжуд бўлиб, бу дастури орқали юкори даражада сифатли электрон ўқув контент яратилди. Бунда биринчи нибатда iSpring Suite асбоб ускуналари орқали (QuizMaker, iSpring Visuals, iSpring DialogTrainer) фанлар бўйича электрон диалоглар, видеоматериаллар яратишга эришилди [9-илова], QuizMaker орқали электрон назорат тестлари ва акмеологик-психологик-педагогик сўровномалар яратилди ва амалиётга жорий этилди.

Шу билан бир каторда, iSpring Visuals дастури ёрдамида 3D кириблар, глоссарийлар яратилди. Кенгайтирилган iSpring Suite 7 пакети ўзида қуйидаги имкониятларга эга: PowerPoint мухитида ўқув курслари ва Flash-тақдиротларни яратиш (iSpring Pto); интерактив тестлар, сўровномалар ва анкеталарни ишлаб чиқиш; Олий таълимда акмеологик ёндашуви амалга оширишнинг психологик-педагогик шароитлари қуйидагиларни ўз ичига олади [46, 118]:

- шахсий шароитлар-педагогларнинг ўз фаолиятларида акмеологик ёндашуви амалга ошириш учун зарур билмаларни долзарблантириш, харакатларнинг талабалар шахсининг ривожлантиришга қаратилган бўлиши;
- акмеологик ривожланиш дегерминантини англаш ва мисобга олиш (акмеограммани юритиш жараёнида ва бошқалар);
- ўқув жараёнида акмеологик ёндашуви қўлланишнинг, педагогик ижодкорликнинг психологик атмосферасини яратиш;
- талабаларга касб фаолиятининг касбий ўзини ривожлантиришнинг моҳияти, қадриятлари ва максаллари тўғрисида тўлиқ ахборотни хиссий-позитив тақдирот этиш;

- технологик шароитлар - фаол-фаолиятли, шахс йўналтирилган, ривожлантирувчи, индивидуал-табақалани тирилган педагогик ёндашувларнинг қоидалар;

- таълимнинг инновационлиги, диалоглиги, контекстлиги, амалиётга йўналтирилганлиги (акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизимида касбий акмеоҳас бўлиб етишиш технологиясининг таъкилий шакллари (мустақил изланиш, лойиҳалаштириш, моделлаштириш ва бошқалар) амалга ошириш;

- педагогларнинг акмеологик йўналтирилган тарбиявий фаолиятни таъкил этишга интегратив ёндашш, электрон интеграллашган ўқув жараёнини таъкил этиш ва бошқалар акмеологик йўналган таълим-тарбиявий ишларнинг бир максали каратишганлиги;

- ўйинли таълимнинг воситалари ва услубларини қўллан, ютуқлар мотивацияси тренинглари, касбий-мотивацион ва рефлексив тренинглар ўтказиш ва бошқалар.

Акмеологик ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашда [59]:

- педагогик касбий фикрлаш маданиятини ривожлантириш (уларда касб моҳияти, касбий масалалар бўйича мулоҳаза юритиш, аниқ касбий вазиятларни таҳлил этиш қўникмасини ривожлантириш, амалий касбий тажрибасини орттириш);

- жамиятимиз ривожланишининг ҳозирги босқичида содир бўлаётган ўзгаришларга битирувчиларнинг ижтимоий мослашуви ва унда йўналтиш олишни таъминлаш, шунингдек, уларнинг келгусидаги касбий фаолияти учун зарур бўладиган танч билимларини ошириш;

- масбул касбий қарорлар қабул қилиш бўйича амалий қўникмаларни тақомиллаштириш; ўзини-ўзи қамол топтириш, мустақил таълим олиш қобилиятини ривожлантириш, уларни ташаббускор ва фаол бўлишга мустақил изланиш, вазиятларни лойиҳалаштириш, касбий моделлаштиришга ўргатиш қобилиятини амалга ошириш.

Бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик компетенцияни шакллантириш касбий фаолиятга тайёрлашни тақомиллаштиришнинг такозо этади. Жамиятнинг педагогик олий таълим муассасалари талабаларини касбий фаолиятга, ҳозирги замон

шарт-шароитларига тайёрлаш бўйича ижтимоий буюртмасини имон талабига мос равишда бажаришда, уларнинг касбий билим, қўникма ҳамда шахсий фазилатларни шакллантириш ва ривожлантиришга эришилди. Бунда талабалар шахсини ривожлантиришда акмеологик ёндашуви жорий этиш технологиялари муҳим аҳамият касб этади.

Бунлар асосан акметехнологиялар бўлиб, касбий тайёрлик шартларини оширишга, модернизациялашга хизмат қилади ва акмеологик ёндашув асосида бўлажак мутахассисларда касбий ижодкорликни шакллантиришнинг илмий асоси сифатида таълим муассасаларида таълим олувчиларнинг мазкур жараён иштирокчилари, касбий фаолиятнинг етуқ шахси ва фаол субъектлари шартлида намоён бўлишларига ҳамда уларнинг субъект ва муноҳасис сифатида босқичма-босқич, узлуксиз ўзини-ўзи тақомиллаштириши ва ўзини-ўзи ривожлантириши учун шароит қўйлади. Олий таълимда ўқитувчиларни тайёрлашда зарур бўлган акмеологик технологиялар таснифи ишлаб чиқилди (2.1-жадвал).

2.1 - жадвал
Мутахассислар тайёрлашда қўлланиладиган акмеологик технологиялар таснифи

Акмеологик технологиялар тарқиб	Акмеологик технологиялар тўзилиши
Психологик масалалар технологияси	Методологик асослари
Ривожлантирувчи тренинг технологиялари	Ишлаб чиқиш принциплари
Акметехнологиялари (-ўзини-ўзи англаш технологияси; ўзини-ўзи ривожлантириш технологияси; ўзини-ўзи намоён этиш технологияси; ўзини-ўзи дастурлаштириш; ўзини-ўзи бошқариш; ўзини-ўзи тасдиқлаш; ўзини-ўзи намоён этиш)	Технологик жараён шарт-шароитлари

Шаҳста йўналтиришган таълим технологиялари	Аниқ вазиятлар таҳлили
Ўйинли акметехнологиялар (иш ўйинлари, ташкилий ўйинлар, блиц-ўйинлар, ташкилий-коммуникатив ўйинлар, ташкилий-интеллектуал ўйинлар, рефлексив ўйинлар, дидактик ўйинлар, ўйин-моделиш технологиялари)	Технологиянинг объекти ва субъекти тавсифи, улар орасидаги ўзаро таъсирнинг ўзига хослиги
Тренингли акметехнологиялар (иқтисомий-психологик тренинг, ўзини-ўзи англаш тренинглари, видео)	Босқичлар, усуллар (стратегия, тактика) мақсадга эришиш
Мунозарали акметехнологиялар (дидактик, ижодий, ўйинли)	Натижаларни истикболлаш усуллари
Компьютерли таълим технологиялари	Тағбиқ этиш

Юқорида қайд этилган талабаларда акмеологик ёндашуви асосида аутопедагогик компетентликни шакллантиришнинг асосий кўрсаткичларида мос равишда қуйидагича машғулотлар ташкил этилди:

Назарий машғулотларда машғулотнинг ҳам жамоа, ҳам индивидуал (якка тартибда) тури ўқитувчи раҳбарлигида ўқув материални фаол, тўғри ва онгли ўзлаштирилишини кўзда тутиш ўқув-меҳнат фаолияти ташкил қилинди.

Амалий машғулотлар ўқитувчи томонидан бошқарилиб, берилган топшириқларни ўқувчилар томонидан онгли ўзлаштириш ва амалий кўникмага эга бўлишни назарда тутди. Амалий машғулотларда ўқувчилар олдинта қуйидаги мақсадлар қўйилди: ўқувчиларни ўқув материални ўзлаштирган билим, меҳнат кўникма ва малака даражасини текшириш, янги мавзунини тушунтиришда меҳнат усулларини кўрсатиш, янги мавзу бўйича ўқувчиларнинг бажарадиган ишлари ва билим даражасини

иниқлаш, ўқувчиларни ўз-ўзини назорат қилишлари, амалий ишлари мустақил бажаришлари ҳамда ўқувчиларни амалий машғулотлар натижаларини яхшилашга қаратиш ва ҳокazo.

Амалий-лаборатория ишларида ўқитувчи раҳбарлигида машғулот давомида тадқиқотлар, тажрибалар, кузатишлар олиб борилади. Махсус асбоблар, ускуналар, мосламалар, аппаратлар йўналишда тажрибалар ўтказиладиган ҳамда тўғри илмий хулосалар ва умумлашмалар чиқариш имкониятлари ўрганилади. Амалий-лаборатория машғулотлари газламашунослик билиминини ўргатишда қўлланилди. Бундай машғулотларда газламанинг нисалари: ситилувчанлик, киришунчанлик, ишқаланувчанлик, нисимиланиши, толавий таркибни аниқлашда қўлланилди. Амалий-лаборатория машғулотлари ўтказиш учун аввалдан тайёрланиб, ускуналар, хона, тадқиқот объектлари, топшириқ мўрточкалари, ҳисобот учун жадваллар шакллари тайёрлаб олинди. Амалий-лаборатория ишларини бажариш кўрсатмаси бўлиши зарур ва натижалар жамоа бўлиб муҳокама қилингандан сўнг баҳоланди.

Амалий-лаборатория - ишлари ўқувчиларга фақат турли хил ускуналар, асбоблар, мосламалар билан ишлаганини ўргатамай, балки ўлچовлар, кузатишлар натижаларини ишлаб чиқишни ўргатиш ҳамда тўғри илмий хулосалар ва умумлашмалар чиқариш имконини берди.

Ишлаб чиқариш корхонасига саёҳат технология таълиминини ташкил этишнинг шундай шаклики, у орқали ўқувчилар бевосита ишлаб чиқариш шароитида жихозлар билан танишиб, технологик ва меҳнат жараёнларини ташкил этишни кузатиб боради, яъни ўқувчиларни бевосита ишлаб чиқариш шароитига, жихозлар, технологик ва меҳнат жараёнлари билан таништириш мақсадида ишлаб чиқариш корхоналарида саёҳат ўтказилади. Саёҳат жараёнида корхоналарда тайёрланиладиган махсус лотлар, имонавий технология, меҳнатни илмий ташкил этиш усуллари ва иш оор технология жараёнлар билан таништирилади.

Ўқувчиларнинг меҳнатга оид мустақил ишларида:

1) уй вазифаси тарикасидаги топшириқлар бериш ўқувчиларни билиш фаоллигини, ижодий мустақиллигини юсотиради, уларни ҳаётга, меҳнатга тайёрлайди.

Технология таълими машғулотлари жараёнида ўқувчиларга ўз ўлчамида бўғомлар чизмасини чизиш, бўғом андозасини тайёрлаш вазифаси топширилди. Ўйга вазифа беришдан олдин ўқитувчи топшириқнинг моҳиятини, бажариш тартибini, олинган натижа ва унинг текшириш йўллари, талабларини тушутириб бериш ва унинг текшириш йўллари, талабларини тушутириб бериш Берилган ўй вазифасининг тўғри бажарилганлиги ўқитувчи томонидан текшириб борилиши керак. Ўй ишларини баҳолашда топшириқларни бажаришнинг кулай усулларидан фойдаланиш тартиби, илгари эъланланган билимга таяниш, технология ечимларининг қиммати, чиқарилган ҳулоса ва умумлашмаларининг муҳимлиги ҳисобга олинishi лозим;

2) ижодий топшириқларни бажариш. Ўқувчиларда ижодий фаоллик касбга муҳаббатни ўйғотиш имконини беради. Ўқувчи берилган топшириқни бажаришда фан ва технология ютуқларини, топшириқнинг энг мақбул ечимларини топиш имкониятларини устида изланади, ангилликка интилади, топшириқлар ечимини ижодий ҳал қилади.

Меҳнатни ташкил этиш шакллари. Меҳнатни ташкил этишнинг ҳилма-ҳил шакллари мавжуд бўлиб, мазмунни максимал босқич бўлади.

Чизма чизишни барчага баробар ўргатишда фронтал, амалий иш бажаришда звено ва якка шаклдан фойдаланилади.

Тажриба-синов сўнгида ўқув машғулотлари самарадорлигини оширишда, акмеология ёндашув технологияларини қўллаш натижасида касбга бўлган муносабат, аўтопедагогик компетенциянинг шаклланиши даражаси, касбий дунёқараш яна бир бор аниқланди ва олдинги ҳолатидан фарқ қилувчи ҳолат вуқуд келди.

Иккинчи боб бўйича хулосалар

1. Аўтопедагогик компетенция шакллантиришнинг моделлаштиришнинг назарий-методология асослари, бўлажак технология таълим ўқитувчисининг шаклланиш жараёни, унинг ижодий педагогик индивидуаллиги етарли даражада ўрганиш маълумоти соҳада кадрлар тайёрлашнинг креатив ва соҳавий ёндашувлар асосида таълим этишнинг тақозо қилади. Шу жиҳатдан олинган илмий маълумотлар ва улар асосида ишлаб чиқилган тавсиялардан мутахассислар томонидан турли инновацион

ишанишлар ва ишланмалар қилишда, технология таълим ўқитувчисининг аўтопедагогик компетенция шакллантириш муаммосини ўрганишнинг илмий-амалий асослари сифатида фойдаланиш максалда мувофиқ.

2. Бўлажак ўқитувчининг аўтопедагогик компетенция шакллантиришнинг функционал-назарий моделини амалга оширишнинг максалда ўқитувчининг ижодий индивидуаллигини шакллантириш, унинг ташаббускор ва маҳоратли, педагогик инновацион таълим муҳитида ўзини-ўзи такомиллаштириши ва ўзини-ўзи намоён этиши қобилиятини ривожлантиришдан иборат.

3. Бўлажак ўқитувчиларнинг педагогик компетенция шакллантиришда ўз-ўзини ривожлантиришнинг ташкил этишнинг яна бир муҳим қоида - бу умуман ўз фаолияти учун жавобгарлик позициясини шакллантириш. Таълим жараёнида шундай шартларни яратиш керакки, уни амалга ошириш ўз-ўзини ривожлантириш учун жавобгарлик қоида муҳим шахс сифатини шакллантиришга имкон беради.

4. Бўлажак ўқитувчининг аўтопедагогик компетенция шакллантириш моделини ишлаб чиқиш педагогик жараён шакллантиришнинг асосий туруҳларини ечиш билан боғлиқ шартларни ечиш ва педагогик вазифаларни унутмай ҳал этиш шартларига боғлиқ равишда кечади. Педагогик ўқув жараёнида психология-педагогик, умумий назарий ва умумий илмий компетенция шакллантириш ва ривожлантириш жараёни, педагогика фани ютуқлари ва энг яхши амалий натижалар ўқитувчининг ўз-ўзини такомиллаштиришга қатъий таъсир кўрсатади.

ИШ-БОВ. АУТОПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БЎЙИЧА ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИ НАТИЖАЛАРИ

3.1-§. Аутопедагогик компетентликнинг махус ёнлимларин ўзлаштиришга нисбатан таъсирини талки этиш

Бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик компетентликнинг шаклланишини педагогик-касбий йўналтирилган ўқитиш тизимида акмеологик ёндашув асосида ташкил этишда таълим самарадорлигини ошириш учун куйидагиларга эътибор қаратиш лозим бўлади:

- ўқитиш соҳасида – талабаларнинг ўқув билиш фаолияти ва педагогик-психологик ҳамда касбга оид махус ёнлимларини ўзлаштириши;

- ўзини-ўзи англаш соҳасида – ўзининг индивидуал касбий фаолияти имкониятини англаш, онгли равишда фуқаролик ҳувида ативориини такомиллаштириш;

- мотивация соҳасида – мутахассислик йўналишига онли махус фанларга қизиқшини, касбий ёнлимларга доимий эътиёжни ривожлантириш;

- касбий соҳада – касб сирларини ўзлаштириш, битирувчиларни иш билан таъминлаш муаммосини ечиш ва уларнинг хозирги замон талабига мослашишга эришиш.

Талкикотнинг педагогик тажриба-синов ишларини амалда ошириш куйидаги бооскичларда амалга оширилди: 1) ўрганувчи тасдиқловчи бооскич (2018-2019 йй.)да бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик компетентликнинг шаклланишини акмеологик ёндашув асосида талабаларни касбий фаолиятга тайёрлаш муаммосига доир фалсафий, психологик, педагогик ва акмеологик адабийётлар тахлил қилинди; 2) тасдиқловчи бооскич (2019-2020 йй.)да республикада фаолият олиб бораётган педагогик ОТМларининг фаолияти, жумладан, талабаларни касбий фаолиятга тайёрлаш жараёнида аутопедагогик компетентликнинг шакллантириш, касбий ёнлимларини шакллантириш йўлида олиб борилаётган амалий ҳаракатлар мазмунини ўранилди; талкикот мавзуси доирасидаги педагогика, психология, акмеология, ахборот технологиялари ва энергетикага онли адабийётлар ҳамда илмий ишлар, анъанадаги бўлажак ўқитувчиларни касбий

фаолиятга тайёрлаш жараёни ўранилди; технология таълим йўналиши ўқув-тарбиявий жараёнларига тегишли ўқув предметларининг янги намунавий ўқув дастурлари ишлаб чиқилди ва уларнинг мазмунига талкикот фоиси сингдирилди; “Халқ навармандчилиги” номили дарслик яратилди; таълим-тарбия жараёнида акмешахс мутахассисни шакллантиришга қаратилган акмеологик ёндашув компонентларини (акмеологик ташкилий-ўқувий ишлар, акмеологик касбий тарбия, акмеологик касбий тарбия) такомиллаштиришнинг педагогик-психологик шарт-шароитларини жорий этиш механизми, бўлгуси мутахассисларда касбий компетентлик таъминли, ўқитишда компьютер технологиялари, iSpring дастуридан фойдаланиб яратилган лектрон ўқув контент илмий-амалий талкиқ қилинди; 3) таърибавий-умумлаштирувчи бооскич (2020-2021 йй.)да “Халқ навармандчилиги” фанини ўқитишда таълимнинг педагогик-психологик-акмеологик вазифалари интеграциясини таъминлаш асосида мунозарали акметехнология, ривожлантирувчи акметехнология, тренингли акметехнология ва ўйинли акметехнологияларни қўллаш методикалари, жумладан, мунозарали акметехнологиянинг ўйинли методлари қўлланилди.

Педагогик тажриба-синов ишларининг натижаси, шунингдек, компьютер технологиялари ва акмеологик технологиялар уйғунлигида акмеологик ёндашув асосида касбий йўналган ўқитиш тизимида “Халқ навармандчилиги” фанини ўқитишда таълимнинг педагогик-психологик-акмеологик вазифалари интеграциясини таъминлаш асосида мунозарали, ривожлантирувчи тренингли ва ўйинли акметехнологияларни қўллаш методикалари қолда акмеологик йўналган таълим-тарбияга қаратилган жараёнини самарадорлигини оширишга хизмат қилувчи методик инсиялар ишлаб чиқилди.

Талкикот жараёнида қўлланилган акметехнологиялар, методикалар, компьютер технологиялари, лектрон ўқув контент натижаларининг самарали жиҳатлари 2018-2021 йилларда ўранилди.

Акмеологик касбий йўналганлик шароитида аутопедагогик компетентликка эришиш учун акметехнологиялар ва компьютер технологиялари уйғунлигида ўқитиш ташкил этилганда кўрсаткич 16,9 % ни ташкил этган, таъриба бошига нисбатан яъни 6% га

ошган. Демак, талабаларда ўз-ўзига ишонч, ўзи-ўзини ривожлантириш, мустақил фикрлаш, билгиш даражаси, касбий аўтопедагогик компетентлигини шакллантириб ва ривожлантириб бориш билан келусида уларнинг меҳнат фаолияти натижаларини дигита эришиш мумкин экан. Тадикикотнинг асосий ш тажрибавий бошқичларида олиб боришган ишлар якунида тажриба синов ва назорат гуруҳлари талабаларининг қуйидаги кўрсаткич ларидан ҳам бунга ишонч ҳосил қилиш мумкин (3.1-жадвал).

3.1-жадвал
Талабаларнинг касбий тайёргарликда аўтопедагогик компетентлик кўрсаткичлари

т/р	Касбий тайёргарликда аўтопедагогик компетентлик кўрсаткичлари	Тажриба-синов гуруҳи, %		Назорат гуруҳи, %	
		Тажриба-синов бошида	Тажриба-синов якунида	Тажриба-синов бошида	Тажриба-синов якунида
1	Касбий мустақил фикрлаш	53,2	74,2	55,2	60
2	Касбий рефлексия	59,9	75,9	60,3	65
3	Касбга кизикиш	74,9	86,9	75,6	80,6
4	Касбий қобилият	63,2	74,2	67,2	70,2
5	Эмпатия	52,9	83,9	53,1	58,1
6	Касбга ижодий ёндашиш	51,5	74,5	52,8	54,8
	Умумий	59,3	78,2	60,7	64,8

3.1-жадвалда, талабаларнинг касбий тайёргарликда аўто педагогик компетентлик кўрсаткичлари ОТМ битирувчиларининг касбий тайёргарлик даражаларини аниқлаш мақсадида акмео логик-психологик тестлар ёрдамида битирувчиларнинг касбий фикрлаши, ўз касбини севиши, касбга кизикиши, касбни

қобилияти, эмпатия, касбга ижодий ёндашиш кўрсаткичлари бўйича натижалар олинди.

Тажриба гуруҳи ва назорат гуруҳи ўртасидаги кўрсаткичлар фарқи: тажриба-синов гуруҳи талабалари умумий сонининг 74,2 %, назорат гуруҳининг 60 % да касбий фикрлаш кўрсаткичига эришганили бу назорат гуруҳидан 14,2% га, шунингдек, касбни севиш-10,9% касбга кизикиш- 6,3%, касбий қобилият - 4%, эмпатия - 25,8%, касбга ижодий ёндашиш-19,7%, умумий 13, 4 %га фарқ қилиши аниқланган натижаларда ўз ифодасини топган.

Демак, акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятта тайёргарлик, яъни акмеологик йўналган таълим-тарбияни амалга ошириш, инновацион педагогик жараён, акметехнологиялар, интерактив таълим методлари, компьютер технологиялари, электрон ўқув контентнинг қўлланилиши ёрдамида касбий тайёргарлик кўрсаткичларида ижобий ўзгаришта эришиш мумкинлигини тажрибалар кўрсатди.

Педагогик инновация, акмеологик ёндашув асосида талабаларни касбий фаолиятта тайёрлаш модели асосида имонавий таълим технологиялари жорий этилди, ОТМда бўлажак технология фани ўқитувчиларини тайёрлаш таълимита интерактив усуллар, акмеологик ёндашув асосида “Халқ хунармандчилиги” фанини ўқитишда касбий-акмеологик йўналганликни таъминлаш, талабаларда креативлик, ижодий фикрлашни шакллантиришда қўлланилган янги методлар, жумладан, касбий ва амалий мазмундаги топширик ва масалаларни ечиш, махсус фанларни ўқитишда акмеологик ёндашув асосида касбий йўналганликни таъминлаш муҳим аҳамиятта эга эканлигини тасдиқлади. ОТМда “Халқ хунармандчилиги” фанидан Давлат таълим стандартларига қўйилган талаблар тўлиқ бажариллиши, яъни талабалар фанни ўқиб тулгандан сўнг юқори даражада билим ва кўникмаларга эга бўлиши тажриба-синовларда аниқланди [1, 2-иловалар].

Юқорида келтирилган талабаларнинг бажариллишини таъмин лаш таълим жараёнини замонавий ташкил этишда таълимнинг миксад, метод, шакл ва воситалари таълим жараёнига акмеологик, ПЕАМ ёндашувини қўллашга қаратилган таълим методларининг амалий натижалари ва бошқа махсус фанлар бўйича мавзуларни ўқитишда касб натижаларининг барчаси электрон шаклда

умумлаштирилди ва асосан кўрсаткичлар аниқланди ҳамда қуйидагича мезонланди:

1. 60% дан 70% гача – “Паст даража”.
2. 80% дан 89% гача – “Ўрта даража”.
3. 90% дан 100% гача – “Юқори даража”.

ОТМ талабасида “Касбийлашув”, “Моҳирлик” ва “Эътиборини мўътабар, етарли маълумотга эга” муҳим субъектлар-шахслар фаолият характистикаларидан бири бўлган бу тушунчалар тўғрисида акмеология предметига жавоб берувчи, юқори сифатли ва даражали фаолиятни бажариш мезони ҳисобланган. Талабанинг касбий аутопедагогик компетентлигини технология тавлими йўналиши махсус фанларни атрофлича билиш, бажараётган ишнинг мураккаблиги, мавжудлиги, аниқлиги, унинг мавжуд мураккаб алоқалар, муносабатлар, кўзланган мақсадлар эришишининг усуллар ва воситалари имкониятлари аниқланди. Шунингдек, касбий аутопедагогик компетентлик, когнитив, психомотор, эмоционал шакллантилик, шахсининг ўзига ҳосликлар, ўз-ўзини намён этувчи креатив қобилиятни шакллантириш тренинглари, талаба акмеограммаси, индивидуал дастур асосида касбий фаолиятга йўналганлик, онгли мотивация ва билиш фаоллиги, зарурий касбий тайёрарлиги, яъни махсус фанларни ўзлаштириш кўрсаткичлари педагогик-психологик усуллардан баҳоланди ва умумий натижалар аниқланди.

Талабаларнинг касбий тайёрарлиги самарадорлиги даражаси:

- а) махсус фанларни ўқитиш самарадорлигини ошириш орқали билимларни ўзлаштириш;
- б) касбий фаолиятга тайёрарлик кўрсаткичлари орқали аниқланди.

Ҳар икки мезоний кўрсаткичлар тавлими самарадорлигини ошириш даражасининг асосий кўрсаткичлари сифатида қараб чиқилди.

Тажриба-синов ишнинг биринчи босқичида ОТМлари талабаларининг “Халқ хунармандчилиги” фани бўйича билим, кўникма ва малакаларини назарий-амалий жихатдан ўзлаштирганлик даражалари тажриба гуруҳларида жами 370 нафар талабанинг 111 таси юқори, 137 таси ўрта ва 122 таси паст ўзлаштириш кўрсаткичи аниқланди. Назорат гуруҳларида эси,

жами 356 нафар талабанинг 79 таси юқори, 142 таси ўрта ва 135 таси паст ўзлаштириш кўрсаткичи аниқланди (3.2-жадвал).

3.2-жадвал

ОТМ талабаларининг “Халқ хунармандчилиги” фани бўйича билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштирганлик

даражалари

№	Бўлажак бўлувчи мутахассисларнинг касбий билимларни ўзлаштирганлик босқичлари	Ўзлаштириш даражалари					
		Тажриба гуруҳларида $n_1 = 370$		Назорат гуруҳларида $n_2 = 356$			
		юқори	ўрта	паст	юқори	ўрта	паст
1.	Назарий-амалий	111	137	122	79	142	135

Тажриба-синов ишнинг иккинчи босқичида ОТМ талабаларининг “Халқ хунармандчилиги” фани бўйича билим, кўникма ва малакаларини амалий-ижодий жихатдан ўзлаштирганлик даражалари аниқланди. Бунда талабаларнинг (3.2-жадвал, 3.3-жадвал, 3.4-жадваллар асосида) фанини ўзлаштиришда билим, амалий кўникма ва ижодий малакаларни (мустақил мушоҳада, фикр, ғоя қайи) ўзлаштирганлик даражаси аниқланди (3.3-жадвал).

3.3-жадвал

ОТМ талабаларининг “Халқ хунармандчилиги” фани бўйича билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштирганлик

даражалари

№	Бўлажак бўлувчи мутахассисларнинг касбий билимларни ўзлаштирганлик босқичлари	Ўзлаштириш даражалари					
		Тажриба гуруҳларида $n_1 = 370$			Назорат гуруҳларида $n_2 = 356$		
		юқори	ўрта	паст	юқори	ўрта	паст
1.	Амалий-ижодий	124	172	74	79	149	128

3.3-жадвалда талабаларнинг касбий билимларни ўзлаштириш босқичида касбий-ижодий билимдонлиги, уларнинг билиш жараёнларининг мустикал-ижодий фикрлашлари ишлаб чиқариш

таълимида мустақил таълим топириқларини бақаришини баҳолаш ёрдамида аниқланди.

Тажриба-синов ишининг учинчи босқичида ОТМ талабаларининг "Халқ хунармандчилиги" фани бўйича билим, кўникма ва малакаларини амалий-таҳлилий жиҳатдан ўзлаштиришнинг даражалари аниқланди (3.4-жадвал).

3.4-жадвал

ОТМ талабаларининг "Халқ хунармандчилиги" фани бўйича билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришнинг даражалари

№	Бўлажак бўлувчи мутахассисларнинг касбий билимларни ўзлаштиришнинг босқичлари	Ўзлаштириш даражалари					
		Тажриба гуруҳларида $n_1 = 370$			Назорат гуруҳларида $n_2 = 356$		
		юқори	ўрта	паст	юқори	ўрта	паст
1.	Амалий - таҳлилий	169	164	37	90	141	125

3.4-жадвалда талабаларнинг касбий билимларни ўзлаштириш босқичида амалий-таҳлилий билимдонлиги, уларнинг билиш жараёнида таҳлилий фикрлашлари, махсус фанни ўзлаштириши, ишлаб чиқариш таълими жараёнида таълим лойиҳаларини бақариши ва ўзини-ўзи баҳолаши, лойиҳа топириқларини бақаришда ўз хатоларини ўзлари топиши, ўзидаги фанни ўзлаштириш жараёнидаги камчиликларни ўзи англаб етган ҳолда ўзини-ўзи баҳолаши, фанларни ўзлаштириш даражалари аниқланди.

Учинчи босқичдаги кўрсаткичлар ОТМ талабаларида билимларни ўзлаштиришнинг амалий-таҳлилий босқичида натижаларни яхшилаш кўрсаткичларини ошириш учун қилинадиган ишлар кўп эканлигини кўрсатди. Юқоридаги жадвалда махсус фанларни ўқитиш самарадорлиги ҳамда касбий фаолиятга тайёрларлигини ошириш ҳолатига мувофиқ куйидаги тарзда мезонланди: касбий билимларни "3" баҳога ўзлаштирилганлар – "паст даража", "4" баҳога ўзлаштирилганлар – "ўрта даража", "5" баҳога ўзлаштирилганлар – "юқори даража" деб белгиланди.

Амалга оширилган тажриба-синов ишлари натижаларини 3.2-жадвал кўрсаткичлари асосида махсус фанларни ўқитиш самарадорлиги ва акмеологик ёндашув асосида талабаларни касбий фаолиятга тайёрлаш даражасини ошириш тажриба-синовгача бўлган даврда ўтказилган тажриба ва назорат гуруҳларидаги ўзлаштиришларини умумий ҳолда статистик таҳлил қиламиз. Акмеологик ёндашув асосида талабаларни касбий фаолиятга тайёрлаш даражасининг миқдор ва сифат ўзгаришлари кўрсаткичлари натижаларини умумий ҳолда куйидаги 3.5-жадвалда ифода қиламиз:

3.5-жадвал

Акмеологик ёндашув асосида талабаларни касбий фаолиятга тайёрлаш даражасини аниқлашда махсус фанларни ўзлаштириш миқдорининг сифат ўзгариши кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Талабалар сони	Ўзлаштириш даражалари		
		Юқори	Ўрта	Паст
Тажриба гуруҳи	370	169	164	37
Назорат гуруҳи	356	90	141	125
Жами:	726	159	305	162

3.6-жадвалда келтирилган акмеологик ёндашув асосида талабаларни касбий фаолиятга тайёрлаш даражаси кўрсаткичлари ҳаққонийлигини аниқлаш мақсадида математик-статистик таҳлилининг Стюдент-Фишер методи бўйича амалга оширдик.

Бу кўрсаткичларни фоизларда ҳисоблаш учун куйидаги формуладан фойдаланамиз. Ҳар бир талабанинг ўзлаштириш коэффициенти фоизларда

$$K = \frac{j}{Q} \cdot 100\% \text{ формула орқали топилади. (1)}$$

Бу ерда j – ўтказилган сўровномада берилган тўғри жавоблар сони, Q – талабаларнинг умумий сони.

Тажриба ва назорат гуруҳидаги баҳолаш натижаларини мос равишда 1 ва 2-танланган гуруҳлар деб олсак, куйидаги вариацион каторларга эга бўламиз:

Талабаларнинг касбий билгиларни ўзлаштириш коэффициенти

№	Гуруҳлар	юкори	ўрта	паст
1	X _i (тажриба гуруҳи) n _i = 370	169	164	37
2	Y _j (назорат гуруҳи) n _j = 356	90	141	125

Ҳисоблаш ва жадвал кўрсаткичларидан англанадiki, тажрибон ва назорат гуруҳлари учун танланма модал кийматлари мос равишда $M_r = 4$ ва $M_n = 3$, яъни улар орасидаги фарқ етарли даражада бўлиб, $M_r > M_n$ экан. Бу эса, ўз навбатида, бу танланмалар учун мос ўрта кийматлар ҳам $X > Y$ шартларни қаноатлантиришини олдидан кўрсатади деб, қуйидаги формула асосида ҳисоблаймиз:

$$\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^m n_i \cdot x_i = \frac{1}{370} (169 \cdot 5 + 164 \cdot 4 + 37 \cdot 3) = \frac{1}{370} (845 + 656 + 111) = 4,3$$

3.7-жадвали

$$\bar{Y} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^m n_j \cdot y_j = \frac{1}{356} (90 \cdot 5 + 141 \cdot 4 + 125 \cdot 3) = \frac{1}{356} (450 + 564 + 375) = 3,9$$

т/р	Баҳо	Тажриба гуруҳи	Назорат гуруҳи
1	Аъло	$K_1 = \frac{169}{370} \cdot 100\% = 45,7\%$	$K_2 = \frac{90}{356} \cdot 100\% = 25,3\%$
2	Яхши	$K_1 = \frac{164}{370} \cdot 100\% = 44,3\%$	$K_2 = \frac{141}{356} \cdot 100\% = 39,6\%$
3	Кониқарли	$K_1 = \frac{37}{370} \cdot 100\% = 10\%$	$K_2 = \frac{125}{356} \cdot 100\% = 35,1\%$

Демак, тажриба гуруҳида ўртача ўзлаштириш назорат гуруҳидаги ўртача ўзлаштиришдан катта бўлиб чиқди, агар: $X < Y$ бўлса, мос ўрта кийматларда тажриба гуруҳининг ўртача ўзлаштириши назорат гуруҳининг ўртача ўзлаштиришидан самарадорликка эришилмайди.

STEAM ёндашув асосида ўқувчиларни касбий фаоллигига тайёрлаш даражасини аниқлашда махусе фанларни ўзлаштириш микдорининг сифат ўзгариши кўрсаткичлари

Гуруҳлар	Ўқувчилар сони	Ўзлаштириш даражалари		
		Юкори	Ўрта	Паст
Тажриба гуруҳи	370	178	158	34
Назорат гуруҳи	356	90	143	123
Жами:	726			

3.8-жадвал кўрсаткичлари асосида STEAM ёндашув асосида талабаларда аутопедагогик компетенгликни шакллантириш даражасини тажриба-синовдан кейинги даврда ўтказилган тажриба ва назорат гуруҳларидаги ўзлаштиришларини умумий ҳолда статистик таҳлил қиламиз. Бу кўрсаткичларни ҳам фозилларда формула бўйича ҳисобласак, 3.9-жадвалдаги кўрсаткичларга эга бўламиз. Тажриба ва назорат гуруҳлари бихолаш натижаларини мос равишда 1 ва 2- танланмалар деб оласак, қуйидаги вариацион каторларга эга бўламиз.

1-танланма X_i: юкори; ўрта; паст;

$M=370$ (тажриба гуруҳи) n_i: 178; 158; 34.

2-танланма Y_j: юкори; ўрта; паст;

N=356 (назорат гуруҳи) n_j: 90; 143; 123.

3.9-жадвал

т/р	Ўзлаштири	Тажриба гуруҳи	Назорат гуруҳи
1.	Юкори	$K_1 = \frac{178}{370} \cdot 100\% = 48\%$	$K_2 = \frac{90}{356} \cdot 100\% = 25\%$
2.	Ўрта	$K_1 = \frac{158}{370} \cdot 100\% = 42,7\%$	$K_2 = \frac{143}{356} \cdot 100\% = 40,2\%$
3.	Паст	$K_1 = \frac{34}{370} \cdot 100\% = 9,1\%$	$K_2 = \frac{123}{356} \cdot 100\% = 34,5\%$

Тажриба ва назорат гуруҳлари учун танланма модал кийматлари мос равишда $M_r = 5$ ва $M_n = 4$, яъни улар орасидаги фарқ етарли даражада бўлиб, $M_r > M_n$ экан. Бу эса, ўз навбатида,

бу танланмалар учун мос ўрта кийматлар ҳам $X > Y$ шартларини қаноатлантиришини олдиндан кўрсатади. Уларни қуйидаги формула асосида ҳисоблаймиз:

$$\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^{m+3} n_i x_i = \frac{1}{370} (178 \cdot 5 + 158 \cdot 4 + 34 \cdot 3) = \frac{1}{370} (890 + 632 + 102) = 4,4$$

$$\bar{Y} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^{m+3} n_i y_i = \frac{1}{356} (90 \cdot 5 + 143 \cdot 4 + 123 \cdot 3) = \frac{1}{356} (450 + 572 + 369) = 3,9$$

Демак, тажриба гуруҳида ўртача ўзлаштириш назорат

гуруҳидан катта экан: $X > Y$

Энди ҳар икки гуруҳ учун тарқоқлик коэффицентларини ҳисоблаймиз. Шу мақсадда дастлаб танланма дисперсияларини ҳисоблаймиз:

$$D_m = \sum_{i=1}^{m+3} n_i (x_i - \bar{x})^2 / (n-1) = \frac{178 \cdot (5-4,4)^2 + 158 \cdot (4-4,4)^2 + 34 \cdot (3-4,4)^2}{370} \approx 0,42$$

$$D_n = \sum_{i=1}^{m+3} n_i (y_i - \bar{y})^2 / (n-1) = \frac{90 \cdot (5-3,9)^2 + 143 \cdot (4-3,9)^2 + 123 \cdot (3-3,9)^2}{356} \approx 0,58$$

Бу натижалардан ўртача квадратик четланишларни топамиз:

$$\tau_m = \sqrt{0,42} \approx 0,65$$

$$\tau_n = \sqrt{0,58} \approx 0,76$$

Булар асосида ҳар икки гуруҳ учун вариация кўрсаткичларини ҳисоблаймиз:

$$\delta_m = \frac{\tau_m}{\bar{X}} = \frac{0,65}{4,4} \approx 0,14$$

$$\delta_n = \frac{\tau_n}{\bar{Y}} = \frac{0,76}{3,9} \approx 0,19$$

Агар статистик автоматнинг кийматдорлик даражасини $\alpha = 0,05$ деб олсак, у ҳолда Лаплас функцияси жадвалидан статистика учун критик нуқта $t_{\alpha/2}$ ни

$$\Phi(t_{\alpha/2}) = \frac{1-2\alpha}{2} = \frac{1-2 \cdot 0,05}{2} = \frac{0,9}{2} = 0,45$$

тенгликдан аниқлаймиз: $t_{\alpha/2} = 1,67$. Бундан баҳолашнинг ишончли четланишларини толамиз: тажриба гуруҳида

$$\Delta_m = t_{\alpha/2} \cdot \frac{D_m}{\sqrt{n}} = 1,67 \cdot \frac{0,42}{\sqrt{370}} = 1,67 \cdot \frac{0,04}{19,2} = 0,04$$

га тенг, назорат гуруҳида эса:

$$\Delta_n = t_{\alpha/2} \cdot \frac{D_n}{\sqrt{n}} = 1,67 \cdot \frac{0,58}{\sqrt{356}} = 1,67 \cdot \frac{0,097}{18,9} = 0,05$$

га тенг. Толиқган натижалардан тажриба гуруҳи учун ишончли интервални толиқсак:

$$\bar{X} - t_{\alpha/2} \cdot \frac{D_m}{\sqrt{n}} \leq a_1 \leq \bar{X} + t_{\alpha/2} \cdot \frac{D_m}{\sqrt{n}}$$

$$4,36 \leq a_1 \leq 4,44$$

$$4,4 - 0,04 \leq a_2 \leq 4,4 + 0,04$$

назорат гуруҳи учун ишончли интервал:

$$\bar{Y} - t_{\alpha/2} \cdot \frac{D_n}{\sqrt{n}} \leq a_3 \leq \bar{Y} + t_{\alpha/2} \cdot \frac{D_n}{\sqrt{n}}$$

$$3,9 - 0,05 \leq a_3 \leq 3,9 + 0,05$$

$$3,85 \leq a_3 \leq 3,95$$

Буни геометрик тасвирласак:

Бундан $x=0,05$ кийматдорлик даражаси билан айтиш мумкинки, тажриба гуруҳида ўртача баҳо назорат гуруҳиданги ўртача баҳодан юқори ва оралик интерваллари устма-уст тушмапти. Демак, математик-статистик таҳлилга асосан, яхши натижага эришилганлиги маълум бўлди.

Юқоридаги натижаларга асосланиб тажриба-синов ишларининг сифат кўрсаткичларини ҳисоблаймиз.

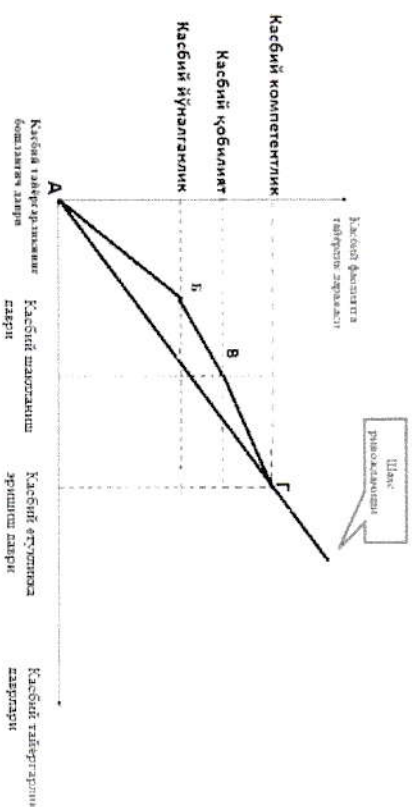
Бизга маълум $\bar{X}=4,4$; $\bar{Y}=3,9$; $\Delta_m=0,04$ $\Delta_n=0,05$ га тенг.

Бундан сифат кўрсаткичлари:

$$K = \frac{(\bar{X} - \Delta_m)}{(\bar{Y} - \Delta_n)} = \frac{4,4 - 0,04}{3,9 + 0,05} = \frac{4,36}{3,95} = 1,1 > 1;$$

$$K = (\bar{X} - \Delta_m) - (\bar{Y} - \Delta_n) = (4,4 - 0,04) - (3,9 - 0,05) = 4,36 - 3,86 = 0,5 > 0;$$

Олинган натижалардан ўқитиш самарадорлигини бирдан каттайти ва билиш даражаси нолдан катталигини кўриш мумкин. Бундан маълумки, тажриба гуруҳиданги ўзлаштириш назорат гуруҳиданги ўзлаштиришдан юқори экан. Демак, тажриба-синовдан кейин ОТМларида таълим самарадорлигини ошириш даражасининг миқдор ва сифат ўзгаришларини аниқлаш бўйича ўтказилган тажриба-синов ишлари самарадор экан.

3.2-расм. Аутопедагогик компетентликни шакллантиришнинг орқали бўлажак ўқитувчиларнинг касбий фаолиятга тайёрлаш

Таджикотда тажриба-синов гуруҳи талабаларини 2-босқич баҳорги семестрдан бошлаб, ҳар бирита (психолог, гуруҳ раҳбари, маҳусе фан ўқитувчиси ҳамкорлигида) талабанин электрон портфолиоси ва акмеограмма жорий қилиниб, ўқув йили якунида эксперт ёки психолог томонидан кўриб чиқиш учун тақдим этилиди, ҳамда натижалар ўрганилиди.

Акмеограмма фанлар кесимида, ишлаб чиқариш таълими машгулотлари кесимида, ўқув ёки ишлаб чиқариш амалиётини натижалари, семинар ва тренинглар натижалари бўйича юритилиди, ҳамда ҳар бир талабанин акмеограммаси умумлаштирилиб, унинг умумий якуний акмеограммаси ҳосил қилиниди. Якуний акмеограмма ўтган семестр ёки ўқув йилин акмеограммаси билан солиштирилиб орадаги ўзгариш фарқлари аниқланади. Тажриба-синов гуруҳидаги талабаларнинг умумий якуний акмеограммалари ўтган ўқув йилидаги битирувчи тажриба-синов гуруҳи натижавий акмеограммалари билан солиштирилиб натижада тажриба якунида талабанин касбий фаолиятга тайёрлик вектори ҳосил қилиниди (3.2-расм).

Тажрибанин 1-босқичида ОТМ талабаларининг касбий тайёрларлик даражасининг (А нукта) дастлабки босқичининг

акмеологик ёндашув асосида касбий йўналганликни таъминлаш (Б нукта), касбий шаклланиш даврида касбий қобилиятни шакллантириш ва ривожлантириш (В нукта), касбий етушликка эришил даврида касбий (аутопедагогик) компетентлик (Г нукта)га эришилш учун тажриба-синов ишлари олиб борилиди. Касбий тайёрларлик даврининг аниқ босқичларида касбий фаолиятга тайёрлашда аутопедагогик компетентликни шакллантириш акмеологик ёндашув асосида такомиллаштирилиди.

3.2-§. Аутопедагогик компетентликни шакллантиришнинг такомиллаштиришга йўналтирилган тажриба-синов натижалари ва таҳлили

Тажриба-синов ишида ўрганилаётган муаммо бўйича фалсафий, психологик, педагогик, методик адабиётларни таҳлил қилиш амалга оширилиди, педагогика олий ўқув юртлиари талабаларига касбий маҳоратни ўргатишнинг замонавий йўналишлари ва бу жараёнда мавжуд зиддиятлар ўрганилиди, тадқиқотнинг назарий асослари, концептуал апарати ишлаб чиқилиди, якуний курс талабалари ўртасида аутопедагогик компетентлик кўрсаткичларининг шаклланиш даражасини аниқлаш тадқиқ қилиниди, унинг натижалари таҳлил қилиниди.

Технологик таълим йўналиши бўйича бакалаврларнинг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш даражаси мазмун, тузилиши, мезонлари ва кўрсаткичлари ишлаб чиқилиди, ОТМ инновацион таълим муҳити шароитида ушбу компетентликни шакллантиришнинг ишлаб чиқилган назарий моделини яратиш ва жорий этиш кўрсаткичлари динамикаси мониторинг қилиниб, бўлажак ўқитувчиларнинг шаклланган аутопедагогик компетентлиги даражаси, бу компетентликни шакллантиришнинг дидактик таъминоти ишлаб чиқилиди, модельга нўзатишлар киритилиди, дастлабки ҳулосалар шакллантирилиди.

Бўлажак ўқитувчиларнинг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш даражаси кўрсаткичлари таҳлили ўтказилди, натижаларни тизимлаштириш ва уларни умумлаштириш; амалий тадқиқот материаллари, асосий назарий ва амалий ҳулосалар шакллантирилиди.

“Технологик таълим” таълим йўналиши бўйича бакалавр аутопедагогик компетентлигининг тарқибий қисмларини

шакллантириш жараёнининг педагогик шарт-шароитлари аниқланган ва асослаб берилган, шу жумладан:

- талабанинг касбый фаолиятида технологик таълимнинг замонавий стратегиясини амалга оширишга тайёрлигининг омиди сифатида ОТМнинг раёблантирувчи маданий-маърифий мухитини яратиш;

- таълим жараёнини етарли дастурий ва методик таъминотини ишлаб чиқиш;

- педагогик амалиёт жараёнида талабаларнинг педагогик амалиёт раҳбарлари, талабалар ва уларнинг ота-оналари ҳамда маданийт муассасалари билан ўзаро ҳамкорлигини таъкил этиш;

- бакалаврлар аутопедагогик компетентлигини босқичини босқич шакллантириш.

Талкикотнинг назарий аҳамияти шундаки, у бўлажак ўқитувчи аутопедагогик компетентлигини шакллантирини жараёнининг мазмун ва процессуал компонентларининг таркиб ва тузиллишини очиб беришга имкон берди, яъни: - "Технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини" тушуначасини педагогик фаолият жараёнида ўз-ўзини англаш ва ўз-ўзини англашга тайёр бўлишга асосланган компетентлиги сифатида тушултириш, ўзини ва таълим мухитини ўзгартирини учун фаол фаолият учун, ўқитишда муваффақиятти натижаини эришиш учун, педагогик вазифаларнинг мазмун ва ижодий ечимининг янги муаммоли кўриниши, шунингдек, касбый фаолиятга тайёрлашда аутопедагогик компетентлигини шакллантириш акмеологик ёндашув асосида амалга оширилди.

Талкикот материалларидан технологик таълим ўқитувчиларини учун малака ошириш дастурларини ишлаб чиқиш, шунингдек, касбый фаолият жараёнида ўқитувчининг ўз-ўзини англаши ва ижодкорлиги муаммоси бўйича тегишли машгулотлар олиб бордини учун фойдаланиш мумкин.

Бўлажак ўқитувчиларнинг аутопедагогик компетентлигини шакллантиришининг ишлаб чиқилган ва синодан ўтган моделни педагогика олий ўқув юртлиари, шунингдек, ўз ходимларининг касбый фаолиятини оптималлаштиришга йўналтирилган таълим таъкилотлари учун ишонарли аҳамиятга ета [90, 91].

Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш даражасини аниқлаш учун ишлаб чиқилган

сўрономалар ва усуллар ўқитувчиларни узлуксиз ўз-ўзини такомиллаштириш, касбый компетентликларини бойитиш, инновацион педагогик фаолият учун асос бўлиб хизмат қилади [89].

ОТМ талабаларини касба тайёрлигини аниқлашда талабаларни аниқ вақт оралитидаги касба тайёрларлик даражаси ўрганилди. Ҳисоблаш тизими талабаларни касба тайёрларлик даражасини баҳолашни аниқ даражалари рейтигини хисоблашга асосланган. Бунда таълимий, тарбиявий, педагогик, психологик мезонлар тизимида ҳар бир талабанинг ютуқларини хисобга олиб бориш, ўз рейтигини оширишга ва юқори натижаларга эришишга ҳаракат қилиш, маъсулият ва касбый интизомлиликни ошириб бориш назарда тутилди.

Талабанинг турли машгулотларда, маънавий-маърифий ишбирлар ва турли муносабакалардаги кўрсаткичлари, муносабакалар тизими катъий равишда электрон усулда аниқлаб ва кўрсаткичларни қайд этиб бориш ва натижалар йитиндисини исмеограмма кўринишида акс эттириши унинг ўзига, иш берувчи ишқилотлар, ОТМ раҳбарияти, ота-оналар, юқори таъкилотларга аниқ маълумотлар тақдим этиши ва келгусида талаба меҳнат фаолиятида ўз устида ишлаши учун муҳим омил бўлиб хизмат қилади [83,85].

Талабаларнинг иродали бўлиши, яъни таҳлил ва тарбиялашни хоҳлаши, ўз ўртоқларининг, яқин кишиларининг кўзи билан кўриши ва ўзини-ўзи такомиллаштиришга интилиши зарур [84,88]. Талабалар муайян вақтда белгиланган вазифаларни бажариш учун мажбурият оладилар ва уларни кун тартибига ёзиб боради. Кейин бажарган ишлари бўйича хисобот берадилар ёки тақдимотларда иштирок этади, унинг индивидуал натижалари таҳлил қилиб борилади.

Мазкур жараёнда муносабат бу фаолликка интилиш демакдир. Фаолликиннинг ўзи эса касб фаолиятини таъкил этади. Касба тайёрларлик ҳамда шахс фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган педагогик жараёнда шахсда ижтимоий аҳамиятга ета бўлган сифатлар шаклланади.

"Менинг келгусидаги педагогик фаолиятим, касба бўлган муносабатим" каби мавзуларда талабалардан олинган иншоолар натижаси, уларнинг касба тайёрларлик ва унга бўлган муноса-

бати мотивлари аниқланди. Тажриба-синов ишида катнашган талабалар учун касбый тайёртарлик самарадорлигини оширишда акмеологик ёндашув, акметехнологияларнинг мавжудлик ҳолатини аниқловчи махсус саволлар тузилди.

Шахснинг акмеологик йўналтирилганлиги компонентларини ривожлантириш ўқув-тарбиявий фаолиятнинг адекват методлари, усуллари ва таъкилий шаклларини қўлланиш ҳисобида амалга оширилди. Бунда интегратив вазифани бажариб, ўқитувчи талабаларни рефлексияга шахсий мотивларни англашга ва қайта тушуниб олишга ва умуман ҳаётий максаллар, қизиқишлар, эҳтиёжлар ва қобилиятларга ундайди.

Шунингдек, талабаларни онгли рефлексия ва максални интилиш, касбый муаммоларни ижодий ҳал этиш усуллари, шахсий ривожланишни режалаштиришга ва касбый ўзини такомиллаштиришга ўргатади. Иккинчи бобдаги модел ва унинг компонентларига мос равишда ОТМ талабаларининг касбый фаолиятга тайёртарлиги, ОТМда бўлажак ўқитувчини касбый фаолиятга тайёртарлик компонентлари, касбый акмеологик йўналганлик кўрсаткичлари ва мезонлари ишлаб чиқилди (3.10-жадвал).

3.10-жадвал

Бўлажак ўқитувчиларнинг касбый тайёртарлик мезонлари

Мезонлар	Таркиби	Кўрсаткичлари	Даражаси
Касбый компетент-лик	касбый фаолиятни амалга оширишда зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ва уларни амалда юқори даражада қўллай олиш; -фаолиятда назарий билимлардан	-касбый фаолиятнинг инсон ҳаётидаги ўрни ва аҳамиятини тушуниш; -касбый масалалар ва уларни ечиш усуллари билиш; - касбый фаолият талабалари, режалаштириш ва лойиҳалаш йўлларини	1.Паст даража / 1-2-ўрта / 7, 4-5 / 3.Юқори / 8 / 9

самарали фойдалана олиш, юқори даражадаги касбий малака, маҳорат ва иқтидорни намоён этиш; - касбий фаолият жараёни учун шаклланган назарий билим, кўникма ва малакалардан фойдаланиш даражаси;	билиш; - ишни бажариш усулларини қўллай олиш, жиҳозлар ва воситалар билан мустақил ишлай олиш; - амалга ошириладиган касбий вазифалар ва истикбол режаларни амалга оширишни билиш.	
Касбий қобилият техника даражаси. - касбий фаолият жараёни учун мунтазам ўз-ўзини ривожлантириш; такомиллаштириш; - изчил равишда касбий ўсишга эришиш, малака даражасини	- касбий изланувчанлик фаолиятида фаол иштирок этиш; - касбий ва илмий изланувчанлик вазифасини мустақил танлаш; - конкурс, илмий семинар, конференцияларда фаол иштирок этиш; - касбий лойиҳа, масала ва топшириқларни бажаришда фаол иштирокчи ва бажарувчи бўлиш; - касбий изланувчанлик фаолиятида қийинчиликларни енга олиш;	1. Паст даража / 1-2-ўрта / 6-7, 4-5 / 3. Юқори / 8 / 94. Юқори / 8 / 9

Турли даражаларда хатолликка йўл қўйиш эҳтимоллигининг
Х² мезони бўйича чегаравий (энг юқори) киймаглари

Даражалар	Хатолликка йўл қўйиш эҳтимоллиги		
	0,05	0,01	0,001
1	3,84	6,64	10,83
2	5,99	9,21	13,82
3	7,82	11,34	16,27
4	9,49	13,28	18,46
5	11,07	15,09	20,52
6	12,59	16,81	22,46

Юқорида ишлаб чиқилган касбий фаолиятга тайёрлашда
методологик компетентликни шакллантириш акмеологик
ёндашув асосида касбий тайёргарлик мезонларига мос равишда,
акмеологик йўналтирилган ёндашув асосида касбий тайёргарлик
даражасини баҳолаш шкаласи ишлаб чиқилди (3.12-жадвал).

3.12-жадвал
Акмеологик йўналтирилган ёндашув асосида касбий
тайёргарлик даражасини баҳолаш шкаласи

Даража	Даража белгилари	Шакллланган даражаларнинг ўзаро таккосланиши
1	талабада касбий фаолиятга тайёргарликнинг ҳамма компонентлари паст даражада шакллланган	Паст даража
2	талабада касбий фаолиятга тайёргарликнинг уч компоненти ҳам паст даражада, қолган иккисига нисбатан ойттаси сап юқори даражада	
3	талабада касбий фаолиятга тайёргарликнинг икки компоненти	

ошириб бориш, касбий фаолиятда ўз ички имкониятларини намойён қилиш.	- ўз-ўзини ривожлантиришга, янги ахборотларни ўзлаштиришга интилиш.	
- янги касбий билимларни мустақил эгалдай билиши, ўз устида ишлаши; - мутахассислик таълим йўналиши бўйича мустақил фаолият юрита олиши; - касбий фаолият жараёни учун керакли жихозлар, воситалар билан турли усулларда мустақил ишлай олиш	- касбий фаолиятни режалаштира олиш; - ҳаётий ва шахсий касбий максалларни ўз олдига қўя билиш; - касбий вазифани мустақил амалга оширишда танлаган метод ва воситаларини асослай олиш; - ўз-ўзини назорат қилиш ва баҳолай олиш; - жихозлар, воситалар билан турли усулларда мустақил ишлаш ва методларни қўллаш; - бажарилган иш натижаларини, фаолиятни мустақил таҳлил қила олиш.	1. Паст даража 1-2. 2. Ўрта 7, 4-5 3. Юқори 8/9

Турли даражаларда хатолликка йўл қўйиш эҳтимоллигининг Х²
мезони бўйича чегаравий (энг юқори) киймаглари куйдаланиши
(3.11-жадвал).

Талабаларнинг касбий фаолиятта тайёрларлик кўрсаткичлари

Даражалар	Назорат гуруҳи				Тажриба гуруҳи			
	Тажриба бошида, 356 нафар талаба	Тажриба охирида, 356 нафар талаба	Тажриба бошида, 370 нафар талаба	Тажриба охирида, 370 нафар талаба	Тажриба бошида, 370 нафар талаба	Тажриба охирида, 370 нафар талаба		
Юқори	70	19,7	72	20,2	79	21,3	139	37,6
Ўрта	100	28,1	105	29,5	118	31,9	157	42,4
Паст	186	52,2	179	50,3	173	46,8	74	20
Жами:	356	100	356	100	370	100	370	100

Тажриба охирида назорат гуруҳида юқори даража тажриба бошига нисбатан 0.5%, ўрта даража 1.4% ошганлиги, тажриба гуруҳида эса юқори даража тажриба бошига нисбатан 16.3 %, ўрта даража 10.5 % ошганлигини ва гуруҳлардаги ўзаро кўрсаткичларни таққослаганда, тажриба гуруҳи талабалари юқори кўрсаткичга эришганлиги яққол кўринади.

ОТМлари талабаларида ўзлаштириш даражасининг ошганлиги тўғрисидаги фикрнинг ҳаққонийлигини текшириш мақсадида тажриба-синовлар ОТМларида босқичма-босқич ўтказилди ва сонли маълумотлар олинди. Натижалар куйидагича математик-статистик ҳисоблаб чиқилди.

Бу маълумотлар асосида куйидаги белгиланишларни киритиб олайлик: белгиланишлар: x_i – тажриба гуруҳига мос келадиган баҳолар. y_i – назорат гуруҳига мос келувчи баҳолар. $\bar{x}$ ва $\bar{y}$ – тажриба ва назорат гуруҳлари учун мос келадиган ўртача арифметик кийматлар.

$$\bar{x} = \sum_{i=1}^n x_i n_i; \quad \bar{y} = \sum_{i=1}^m y_i m_i \quad (1)$$

Бу ерда:

$x_i, y_i - 3, 4, 5$ кийматли баҳоларни мос равишда қабул қилади

n, m – тажриба ва назорат гуруҳидаги талабалар сони

n_i, m_i – мос баҳоларга нисбатан талабалар сони.

	паст даражада, биттасига нисбатан икки компоненти сал юқори даражада	
4	талабада касбий фаолиятта тайёрларликнинг уч компоненти ҳам ўрта даражада	Ўрта даража
5	талабада касбий фаолиятта тайёрларликнинг уч компоненти ҳам ўрта даражада, колган иккисига нисбатан биттаси сал юқори даражада	
6	талабада касбий фаолиятта тайёрларликнинг икки компоненти ўрта даражада, биттасига нисбатан икки компоненти сал юқори даражада	
7	талабада касбий фаолиятта тайёрларликнинг бир компоненти юқори даражада, икки компоненти ўрта даражада	
8	талабада касбий фаолиятта тайёрларликнинг икки компоненти юқори даражада, бир компоненти ўрта даражада	Юқори даража
9	талабада касбий фаолиятта тайёрларликнинг уч компоненти ҳам юқори даражада	

Касбий фаолиятта тайёрлашда аутопедагогик компетенцияни шакллантириш акмеологик ёндашув асосида ОТМ талабасининг касбий фаолиятта тайёрларлиги, касбий аутопедагогик компетенцияни шакллантириш даражасини баҳолаш шкаласида шакллантирилган паст, ўрта, юқори даражалар ўзаро таққосланган. Демак, назорат гуруҳи ва тажриба-синов гуруҳи талабаларининг касбий фаолиятта тайёрларлик кўрсаткичлари куйидагича (3.13-жалдавал):

Ўқув жараёни самардорлигини баҳоловчи ўртача киймат тажриба ва назорат гуруҳлари баҳоларининг ўртача арифметик кийматлари нисбатидир, яъни самардорлик коэффициентини куйидагича олинади:

$$\bar{x} = \frac{\bar{x}}{y} \quad (2)$$

Ўртача квадратик огиш катталиклари:

$$S_x^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2; \quad S_y^2 = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (y_i - \bar{y})^2 \quad (3)$$

Стандарт огиш катталиклари:

$$S_x = \sqrt{S_x^2}; \quad S_y = \sqrt{S_y^2}$$

(4)

Ўртача кийматларни аниқлаш кўрсаткичи:

$$C_x = \frac{S}{\sqrt{n} \cdot x} \cdot 100\%; \quad C_y = \frac{S}{\sqrt{m} \cdot y} \cdot 100\% \quad (5)$$

Бош тўшамнинг номьялум ўрта кийматлари учун ишонч ораликлари:

$$a_x \in \left[\bar{x} - \frac{t}{\sqrt{n}} \cdot S_x; \bar{x} + \frac{t}{\sqrt{n}} \cdot S_x \right] \quad (6)$$

$$a_y \in \left[\bar{y} - \frac{t}{\sqrt{m}} \cdot S_y; \bar{y} + \frac{t}{\sqrt{m}} \cdot S_y \right]$$

Бу ерда: t — нормаллашган четланиш ишонч эҳтимоли P асосида аниқланади. Масалан, $P = 0,95$ бўлганда $t = 1,96$ та тенг.

Биз ўртача кийматлар тенглиги ҳақидаги $H_0 : a_x = a_y$ гипотезани илгари суриб, унга қарама-қарши $H_1 : a_x \neq a_y$ эканлигини юқоридаги маълумотлар асосида Стьюдент статистикаси орқали текширамыз:

$$T_{m,n} = \frac{[\bar{y} - \bar{x}]}{\sqrt{\frac{S_x^2}{n} + \frac{S_y^2}{m}}} \quad (7)$$

Агар $T > T_p = t_{\text{бўлса}}$, H_0 гипотеза рад этилиб, H_1 гипотеза олинади.

Биз куйида ушбу маълумотларга асосланиб, ҳар бир босқич учун ҳисоб ишларини олиб борамиз ва уларни қиссий таҳлилнинг жадвал орқали келтирамыз. Ушбу тадқиқотда баҳолаш тизимининг

бошланғич баҳоси тажриба бошида олиб борилиб, ОТМ талабаларида олган билимлари ва семестр давомида олган бошланғич билимлари турли усулларда баҳоланди. Тажриба охирида эса фанлар бўйича ёзма оғзаки ва тест усуллари орқали талабалар билими баҳоланди, уларнинг каббий фаолиятта тайёргарлик даражаси аниқланди.

Биринчи босқич бўйича тажриба натижаларининг қиссий таҳлили: Махсус фанлар бўйича, бу ерда: $m = 370$, $n = 356$ — тажриба ва назорат гуруҳидаги талабалар сони. (6-тажриба бошида, 0-тажриба охирида).

$$\bar{y}_6 = \frac{1}{356} \cdot (70 \cdot 5 + 100 \cdot 4 + 186 \cdot 3) = \frac{1}{356} (350 + 400 + 558) = \frac{1308}{356} = 3,67$$

$$\bar{x}_6 = \frac{1}{370} \cdot (79 \cdot 5 + 118 \cdot 4 + 173 \cdot 3) = \frac{1}{370} (395 + 472 + 519) = \frac{1386}{370} = 3,75$$

$$\bar{x}_6 = \frac{3,75}{3,67} = 1,0$$

Самардорлик коэффициенти: $\eta = \frac{x_2}{y_6} = \frac{3,75}{3,67} = 1,0$

Ўртача квадратик огиш катталиклари:

$$S_y = \frac{1}{356} \cdot (70 \cdot (5 - 3,67)^2 + 100 \cdot (4 - 3,67)^2 + 186 \cdot (3 - 3,67)^2) = \frac{1}{356} (70 \cdot 1,3^2 + 100 \cdot 0,3^2 + 186 \cdot 0,67^2) = \frac{1}{356} (70 \cdot 1,69 + 100 \cdot 0,09 + 186 \cdot 0,449) = \frac{1}{356} (118,3 + 9 + 8,1) = \frac{135,4}{356} = 0,38$$

Стандарт огиш катталиклари:

$$S_x = \frac{1}{370} \cdot (79 \cdot (5 - 3,75)^2 + 118 \cdot (4 - 3,75)^2 + 173 \cdot (3 - 3,75)^2) = \frac{1}{370} (79 \cdot 1,25^2 + 118 \cdot 0,55^2 + 173 \cdot 0,75^2) = \frac{1}{370} (79 \cdot 1,56 + 118 \cdot 0,30 + 173 \cdot 0,56) = \frac{1}{370} (109 + 35,4 + 96,9) = \frac{241,3}{370} = 0,65$$

$$S_x = \sqrt{S_x^2} = \sqrt{0,65} = 0,81 \quad S_y = \sqrt{S_y^2} = \sqrt{0,38} = 0,62$$

Ўртача кийматларни аниқлаш кўрсаткичлари:

$$C_y = \frac{S_y}{\sqrt{356} \cdot 3,67} \cdot 100\% = \frac{0,62}{18,87 \cdot 3,67} \cdot 100\% = \frac{62}{62,1} = 1,0\%$$

$$C_x = \frac{S_x}{\sqrt{370} \cdot 3,75} \cdot 100\% = \frac{0,81}{19,2 \cdot 3,75} \cdot 100\% = \frac{81}{72} = 1,12\%$$

$$a_y \in \left[3,67 - \frac{1,96}{18,87} \cdot 0,38; 3,67 + \frac{1,96}{18,87} \cdot 0,38 \right] = [3,63; 3,71]$$

$$a_x \in \left[\frac{3,75 - 1,96}{19,2} \cdot 0,65, \frac{3,75 + 1,96}{19,2} \cdot 0,65 \right] = [3,7; 3,84]$$

Ушбу ҳисобларни тажриба охирида қандай натижаларга эришганини ҳисоблаб чиқамиз:

$$\bar{y}_0 = \frac{1}{356} \cdot (72 \cdot 5 + 105 \cdot 4 + 179 \cdot 3) = \frac{1317}{356} = 3,7$$

$$\bar{x}_0 = \frac{1}{370} \cdot (39 \cdot 5 + 157 \cdot 4 + 74 \cdot 3) = \frac{1}{370} (695 + 628 + 222) = \frac{1545}{370} = 4,2$$

Нисбий ўсиш:

$$\eta = \frac{\bar{x}_0}{\bar{y}_0} = \frac{4,2}{3,69} = 1,14\%$$

Талқикотимиз натижасида тажриба-синув ишлари низоҳисиди, тажриба гуруҳидаги талабаларнинг билим даражаси назорат гуруҳига нисбатан 1,14% га юқори кўрсаткичга эга бўлдилар.

Агар тажриба бошига нисбатан таққосласак:

$$\text{Тажриба гуруҳида: } \eta_m = \frac{\bar{x}_0}{\bar{y}_0} = \frac{4,2}{3,75} = 1,12$$

Назорат гуруҳида: $\eta_n = \frac{\bar{y}_0}{\bar{x}_0} = \frac{3,69}{3,67} = 1,0$ самарадорликка эришилган

Эришилган натижани аниқлик даражасини аниқлаш учун стандарт оғиш катталиги ҳисоблаб, натижаларга кўра Стьюдент методи орқали текшириб, ҳулосалар чиқарамиз.

$$1\text{-гуруҳ, тажриба гуруҳи: } \bar{x}_0 = 3,75, \quad \bar{x}_0 = 4,2 \quad \eta_m = \frac{\bar{x}_0}{\bar{y}_0} = \frac{4,2}{3,67} = 1,12$$

$$\text{самарадорлик коэффициенти, } T_m = \frac{|\bar{x}_0 - 3,67|}{\sqrt{\frac{0,65^2}{370} + \frac{0,38^2}{356}}} = \frac{0,53}{0,07} = 7,6$$

$T = 7,6 > T_{0,96}(1) = 1,96$ Демак, H_1 гипотеза қабул қилинади.

$$2\text{-гуруҳ, назорат гуруҳи: } \bar{y}_0 = 3,67, \quad \bar{y}_0 = 3,69, \quad \eta_n = \frac{\bar{y}_0}{\bar{x}_0} = \frac{3,69}{3,67} = 1,0$$

самарадорлик коэффициенти.

$$T_n = \frac{|\bar{x}_0 - 3,67|}{\sqrt{\frac{0,65^2}{370} + \frac{0,38^2}{356}}} = 0,1, \quad T_n = 0,1 < 1,96 \text{ бўлиб, } H_0 \text{ гипотеза қабул қилинади.}$$

$$1\text{-гуруҳ, тажриба гуруҳи: } \bar{x}_0 = 3,75, \quad \bar{x}_0 = 4,2$$

$$\eta_m = \frac{\bar{x}_0}{\bar{y}_0} = \frac{4,2}{3,75} = 1,12 \text{ самарадорлик коэффициенти}$$

$$T_m = \frac{|\bar{x}_0 - 4,2|}{\sqrt{\frac{0,81 + 0,62}{370}}} = \frac{0,45}{0,062} = 7,2, \quad T = 7,2 > T_{0,96}(1) = 1,96 \text{ Демак, } H_1$$

гипотеза қабул қилинади.

$$2\text{-гуруҳ, назорат гуруҳи: } \bar{y}_0 = 3,67, \quad \bar{y}_0 = 3,69$$

$$\eta_n = \frac{\bar{y}_0}{\bar{x}_0} = \frac{3,69}{3,67} = 1,0 \text{ самарадорлик коэффициенти.}$$

$$T_n = \frac{|\bar{x}_0 - 3,69|}{\sqrt{\frac{0,81 + 0,62}{356}}} = \frac{0,02}{0,063} = 0,32, \quad T_n = 0,32 < 1,96 \text{ бўлиб, } H_0 \text{ гипотеза қабул қилинади.}$$

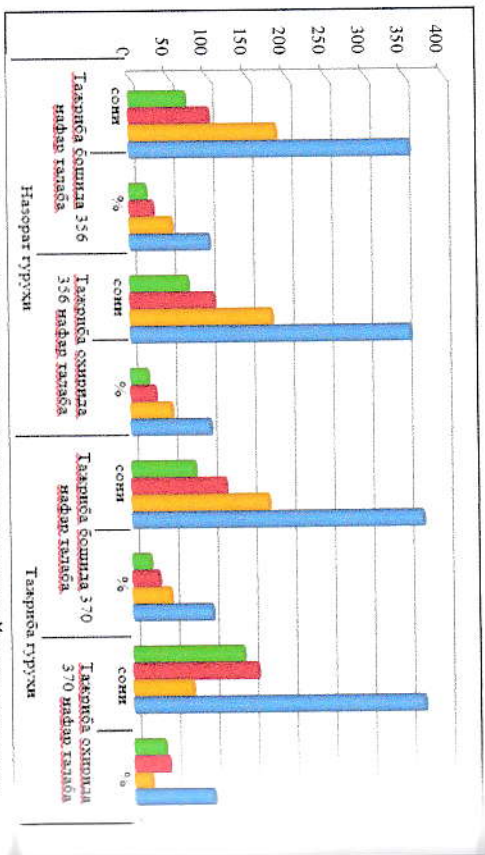
Математик-статистик таҳлил натижалари $T = 7,2 > 1,96 = t_{\alpha}$.

Тажриба-синув ишларининг охирида ОТМлари бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик компетенцликни шакллантиришда акмеологик ёндашувни қўллаш, билим ва кўникмаларни ошириш, касбий самарадорликка эришишга ёрдам бериши, касбий фаоллигига тайёрларлик самарадорлиги юқори бўлишини 16%га оширилганини тасдиқлади.

Олинган натижалар (3.14-жадвал)га мос келган гистограммани (3.3-расм) чизамиз.

Жадвал ва расмдан талабаларнинг касбий фаоллигига тайёрларлик даражаси тажриба бошида паст кўрсаткичга, тажриба охирида эса юқори кўрсаткичга эга.

Демак: - "Халқ хунармандчилиги" фани дарсларида акмеологик ёндашув асосида касбий йўналтирилган ўқитиш тизими;

3.3-расм. Тажриба-синлов ишларининг якуний натижалари диаграммаси

- "ОТМ талабаларини акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрлашни тақомиллаштириш" электрон қўлланми дастури;
- талабалар электрон портфолиси, акмеограммаси, электрон ўқув контент;
- акмеологик ёндашув асосида "Халқ хунарандчилиги" фанини ўқитишда, касбий-акмеологик йўналганликни таъминлаш;
- касбий фанларни ўқитишда компьютер технологияларидан, жумладан электрон ўқув контентдан, акметехнологиялардан, шахсга йўналтирилган таълим технологиялари методларидан биргаликда самарали фойдаланиш билан таълим самарадорлигини ошириш, акмеологик ёндашув орқали ижобий ҳал этилиши мумкин.

Учинчи боб бўйича хулосалар

1. Бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш даражасини аниқлаш учун ишлаб чиқилган сўровномалар ва усуллар ўқитувчиларни ўз-ўзини тақомиллаштириш, касбий компетентликларини бойитиш, инновацион педагогик фаолият учун асос бўлиб хизмат қилади.

2. Тажриба-синлов ишлари акмеологик ёндашув асосида касбий фаолиятга тайёрларлик, яъни акмеологик йўналган таълим-тарбияни амалга ошириш, инновацион педагогик жараён, акметехнологиялар, интерактив таълим методлари, компьютер технологиялари, электрон ўқув контентнинг қўлланилиши ёрдамида касбий тайёрларлик кўрсаткичларида ижобий ўзгаришга эришиш мумкинлигини кўрсатди.

3. Бўлажак ўқитувчиларда аутопедагогик компетентлигини шакллантиришда дастлабки илмий тушунчани талабалардаги мавжуд хиссий образлар захираси билан боғлаш зарур. Ўқитувчи фаолиятидаги ўзига хос хусусият у шакллантириладиган тушунчага хиссий билимларни киритишга рационал равишда қўмақлашадиган хиссий образлар йиғиндисини топиши керак: оламнинг илмий манзарасини тасаввур этиш орқали илмий дунёқарашни ривожлантириш лозим.

УМУМИЙ ХУЛОСАЛАР

“Бўлажак ўқитувчиларда аутопедagogик компетентликни шакллантириш методикаси” мавзусидаги диссертация бўйича олиб борилган илмий талкикоғлар натижасида куйидаги хулосаларга келинди:

1. Бўлажак педагогларни тайёрлашнинг янги талаблари: касббй фаолиятга тайёрлашга шарoит яратиш, тез ўзгарувчан меҳнат мазмунини ва доимий равишда ўзгаришсиз янгиланадиган билимлар зарурияти билан боғлиқ бўлиб, бу ўз навбатида ўқитувчининг доимий ўзини ижтимоий касббй ривожлантиришнинг талаб этади. Ушбу талаб эса, аутопедagogик компетентлик орқали бажарилишини мумкин.

2. Таълим мазмунини инсонпарварлаштириш жараёнларини кузайтириш, ўқув фанларининг хажми, таркиббйнинг ўзгариши, ўқитишнинг янги ташкилий шакллари, технологияларни доимий излашни талаб этувчи янги ўқув фанларини киритиш каби вазиятларда таълим муҳитида педагогик билимларнинг роли ва мавқеи ортади ва педагоглар касббй маҳоратлари фаоллашади. Шунингдек, ўқитувчиларнинг педагогик янгиликларни ўзлаштириш ва қўллашнинг ўзига хос муносабатларининг ўзгариши ва ўқув-тарбия жараёни мазмунини катъий тартибга солиш шарoитларида ўқитувчи нафакат янги дастурлар, дарсликларни, балки педагогик фаолиятнинг янги усулларидан ҳам фойдаланиш зарур.

3. Ўқитувчининг инновацион фаолияти унинг хатти-харақатлари ва хулқини белгилайди. Инновацион хулқи асосида педагогик амалиёт шарoитларида амалга ошириладиган мукаммаллик идеяли ва киймати ётади. Бундай хулқ мулоқотда, ўқитишда, ўз-ўзини белгилашда, рефлексив жараёнлар кечишида ва бошқаларини намоён бўлиши мумкин.

4. Таббй, ижтимоий ва технологик фанлар билимларини самарали амалиёт билан ўзаро боғлиқлиги изчиллигига асосланган яхлит акмеологик талкиот ривожланиш технологиясини асосланади. Технологик таълим ўқитувчисининг аутопедagogик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш ишлари, меҳанизмлари, шарт-шарoитлари ва омиллари технологик таълим ўқитувчиларини тайёрлашда амалиётни билиш ва ўзгартаришнинг

янги истиқболли йўналишини очиш билан боғлиқ. Бунда фанлар кесимида технологик таълим ўқитувчиси шахс ва бошқарув фаолиятининг субъекти ва индивидуаллиги ажралмас ҳодиса сифатида қаралади.

5. Қўлаб фан тармоқларида катта ютуқларга эришиш учун ўзлаштириладиган турли соҳалардаги билимларнинг интеграцияси талаб этилади. Лекин бунга талабаларни қандай қилиб тайёрлашимиз мумкин, чунки дарсларда ҳар бир мавзунини ўқитишда фанларро боғлиқлигини кўриш ва уни таълим жараёнида қўлай олиш жуда мураккабдир. Айнан шундай муаммоларни ҳал қилишда **STEAM** методи ёрдам беради.

6. Бўлажак ўқитувчининг аутопедagogик компетентлигини ўз-ўзини ривожлантириш ва педагогик ҳамда психологик билимларни ўз ташаббуси билан эгаллашга, касббй қобилиятларини, педагогик қобилиятларини ва касббй аҳамиятга эга фазилатларини оширишга қаратишган онгли фаолият, део тарифлаш мумкин.

7. Бўлажак ўқитувчиларда аутопедagogик компетентлигини шакллантириш касббй фаолиятга тайёрлашни тақомиллаштиришнинг тақозо этади. Жамиятнинг педагогик олий таълим муассасалари талабаларини касббй фаолиятга, ҳозирги замон шарт-шарoитларига тайёрлаш бўйича ижтимоий бурюртчасини замон талабига мос равишда бажаришда, уларнинг касббй билим, қўникама ҳамда шахсий фазилатларини шакллантириш ва ривожлантиришга эришилади. Бунда талабалар шахсини ривожлантиришда акмеологик ёндашувни жорий этиш технологиялари муҳим аҳамият касббй этади.

МЕТОДИК ТАВСИЯЛАР

1. Мутахассислар тайёрлаш жараёнини акмеологик ёндашув асосида такомиллаштириш учун таълимнинг асосий ва ёрдамчи воситалари мазмунига акмеологик, компетенциявий ва шахсият йўналтирилган ёндашувларни замонавий педагогик ёндашувлар сифатида сингдириш максалга мувофиқ.
2. Касббўй педагогика мазмунини янада такомиллаштириш максалида таълим олувчиларда мунтазам ўз устида ишлаш, мустақил фикр ва изланувчанликка, ўз-ўзини такомиллаштириш кўникмасини ҳосил қилишга, касббўй қобилият, компетенция ва йўналганликни ривожлантиришга асосланувчи методикаларнинг фойдаланиш талаб этилади.
3. Касббўй таълим йўналишларида акмеологик ёндашув асосида касббўй фаолиятга тайёрлашда акметехнологияларни қўллаш, кадрлар тайёрлаш сифатини оширишга хизмат қилувчи тизимли механизмлар ишлаб чиқиш ва ОТМи ўқув фанларини комплекс касбга йўналтирилган тизимга келтириш, ўқув мевърий ҳужжатларни такомиллаштириш зарур.
4. Ўқув жараёнида педагогик ва психологик методларнинг комплекс фойдаланиш, акметехнологияларни самарали қўлланш натижасида фанни ўзлаштиришнинг юқори даражаси, талабанинг ўз касббўй акмесига эришишини таъминлаш зарур.
5. Акмеологик ёндашув асосида касббўй фаолиятга тайёрлаш, яъни акмеологик йўналган таълим-тарбияни амалга ошириш, инновацион педагогик жараён, акметехнологиялар, интернет таълим методлари, электрон ўқув контентдан унумли фойдаланиш талаб этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва методологик аҳамиятга эга намуналар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент, 2014. – 74 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Таълим тўғрисидаги Қонуни. – Тошкент, 2020.09.23. www.lex.uz.
3. Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, катъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик ҳар бир раҳбар фаолиятининг қондириш бўлиши керак. Т.: “Ўзбекистон” НМДУ, 2017 йил.
4. Мирзиёев Ш.М. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947 сонли фармони. 07.02.2017. “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил, 28-(6722) сони.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. “Халқ сўзи” газетаси
6. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар Стратегияси тўғрисида” 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли фармони
7. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни катъий билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 592 б.
8. Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 187-сон Қарори. 2017 йил 6 апрель.

2. Монография, илмий мақола, патент, илмий тўпламлар

9. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. – М.: Проведение, 1990. – 141 с.
10. Аво Б.В. Возможности школы как образовательной системы в повышении профессиональной компетентности учителя. Автореф. дис... к.п.н. – СПб, 1999. – 18 с.
11. Адольф В.А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя // Педагогика. – 1998. – №1. – С. 74 - 78.
12. Алиев С.С., Уста-Азизова Д.А. Формирование различных видов педагогической компетентности как важное условие профессиональной подготовки специалиста // Молодой ученый. - 2017. - №18. - С. 344-346.

13. Андропова Н.В. Умение разрабатывать психолого-педагогические рекомендации как компонент психологической компетентности учителя. Автореф. дисс... к. псих. н. - Казань, 2000. - 22 с.
14. Ахулкова А.И. Технологии формирования профессиональной компетентности будущих преподавателей педагогического колледжа. Дисс... к.п.н. - М.: РГБ, 2003. - 153 с.
15. Ахмадалиев С.И., Болтабоев С.А., Пардабоев Ж.Э. Бўлажак меҳнат таълими ўқитувчиларини касбий-педагогик тайёрлагиритининг методик асослари. Монография. - Т.: Fan va texnologiya, 2017. - 124 бет.
16. Бабаджанов Салохиддин Сабитджанович Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг медиакомпетентлигини ривожлантириши Ар.Ном.дисс. Тошкент, 2018
17. Базикова А.А. Аутопсихологическая компетентность как компонент учебно-воспитательного процесса в музыкальных учебных заведениях. Дисс... к.п.н. - М.: ПроСофт, 2003. - 167 с.
18. Белозерцев Е.П. и др. Педагогика профессионального образования учеб. пос. для студентов высших учеб. завед. //.; Под ред. В.А. Сластёнина. - М.: Издательский центр «Академия», 2004. - 368 с.
19. Богомолова Г.Н. Теоретико-методологические основы формирования профессиональной компетентности учителя // Теория и практика образования: история и современность. - Липецк, 2001. - Вып. 7. - С. 37 - 49.
20. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной практике // Педагогика. - 2003. - № 10. - С. 8 - 14.
21. Больнов В.Д., Черемушкина Н.В. Модель профессиональной компетентности учителя в соответствии со стандартами образования // Завуч-2001. - №4. - С. 113 - 126.
22. Болина М.В. Формирование социокультурной компетентности будущего учителя. Дисс... к.п.н. - Челябинск, 2000. - 176 с.
23. Булавенко О.А. Сущностные характеристики профессиональной компетентности // Технологии в образовании. 2005. № 3. С. 40-44.
24. Варданян Ю.В. Становление и развитие профессиональной компетентности педагога и психолога / Под. науч. ред. В.А. Сластенина - М., 1998. - 180 с.
25. Варданян Ю.В. Становление и развитие профессиональной компетентности специалиста с высшим образованием (на материале подготовки педагога и психолога). Дисс... д.п.н. - М., 1998. - 353 с.

26. Валикова Г.С. Стимулы формирования профессиональной компетентности учителя. Монография. - М.: МГОУ, 2006. - 240 с.
27. Валикова Г.С. Педагогическое стимулирование профессиональной компетентности учителя в условиях заочной формы обучения. Авт. дисс... д.п.н. - Рязань, 2006. - 40 с.
28. Гаранина Ж.Г. Психологическая компетентность будущего специалиста // Дисс... канд. психол. наук. - Казань, 1999. - С. 184.
29. Гапоненко С.А. Диагностика и условия развития психологопедагогической компетентности преподавателя педагогического колледжа. Дисс... к.п.н. - Ростов-на-Дону, 1998. - 207 с.
30. Гильмеева Р.Х. Формирование профессиональной компетентности учителя в системе последипломного образования. Дисс... д-ра п.н. - Казань, 1999. - 459 с.
31. Голубин Д.В. Формирование информационной компетентности педагога в системе повышения квалификации. Дисс... к.п.н. - Калининград, 2005. - 196 с.
32. Гончаренко В.М. Мониторинг развития профессионально-педагогической компетентности педагогов общеобразовательной школы. Дисс... к.п.н. - Екатеринбург, 2003. - 161 с.
33. Гребенюк Е.В. Становление профессиональной компетентности будущего учителя музыки в процессе изучения педагогических дисциплин. Дисс... к.п.н. - СПб, 2005. - 185 с.
34. Григорьева Е.В. Влияние «Я - концепции» учителя на его профессиональную компетентность в системе отношений «учитель-ученик». Дисс... к. псих. н. - Сочи, 2000. - 162 с.
35. Гришина Н.П. Развитие профессиональной компетентности методистов ИПК в процессе практической деятельности. Автореф. дисс... к.п.н. - СПб, 1997. - 21 с.
36. Григорьева Е.В. Влияние «Я - концепции» учителя на его профессиональную компетентность в системе отношений «учитель-ученик». Дисс... к.псих. н. - Сочи, 2000. - 162 с.
37. Давлатов О.Ф. Талабаларда ахборот хавфсизлигини таъминлаш компетентлигини тарихий-маънавий мерос воситасида ривожлантириши Ар.Ном.дисс. Тошкент, 2018. - 30 б.
38. Демакова Г.А. Формирование проективной компетентности будущих учителей. Автореф. дисс... к.п.н. - Челябинск, 2004. - 28 с.
39. Демакова Г.А. Формирование проективной компетентности будущих учителей. Дисс... к.п.н. - Челябинск, 2004. - 173 с.

40. Джурев Р.Х. и др. Интерактивный комплекс в образовательном процессе. Монография. – Т.: Парк, 2011. – 268 с.
41. Добудько А.В. Профессиональная компетентность учителя в информационном обществе. Дисс... к.п.н. – Самара, 2000. – 163 с.
42. Добудько Т.В. Формирование профессиональной компетентности учителя информатики в условиях информатизации образования. Дисс... д.п.н. – Самара, 1999. – 349 с.
43. Долгих Н.Н. Педагогические условия обеспечения непрерывности становления профессиональной компетентности преподавателей изобразительного искусства. Дисс... к.п.н. – Томск, 2005. – 165 с.
44. Епизатова Г.О., Improvement of Vocational Training of Vocational Colleges students' on basis of Asmeological Approach // Eastern European Scientific Journal. – Germany, – Ausgabe 3, 2016. – S. 100-102.
45. Epizatova G.O. Development of training professional activity of vocational college students // Science and world international Scientific Journal. – №11, 2016. vol 11. – S.100-103.
46. Зеер Э.Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование / Э.Ф. Зеер, Г.М. Романцев // Педагогика. – 2002. – N 3. – С. 16-21.
47. Зимина Е.Ю. Развитие управленческой компетентности будущего педагога профессиональной школы. Дисс... к.п.н. – Екатеринбург, 2004. – 172 с.
48. Зобнина Т.В. Акмеологическая система психологической подготовки будущих учителей // Педагогика. – 2006. – № 6. – С. 70 – 75.
49. Иванов Д.А. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании // Управление современной школой. Зауч. – 2008. – № 1. – С. 4-24.
50. Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфулов Д.М., Тўраев А.И. Инновацион таблим технологиялари / – Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015.
51. Исмадияров Я.У. Факторы, влияющие на качество обучения в профессиональной подготовки кадров // Узулусиз таълим, 2017, №1. – С. 96-101.
52. Исмадияров Я.У. Качество образования и компетенции // Международная конференция «Педагогика сотрудничества в системе непрерывного образования», Ташкент, 2016 – С. 64-65.
53. Ермаков Д.С. Компетентность в решении проблем // Народное образование. – 2005. – № 9. – С. 87 – 93.

54. Кисель Н.В. Информационная компетентность учителя как условие эффективного управления образовательным процессом. Дисс... к.п.н. – М.: ПроСофт, 2003. – 210 с.
55. Козырева О.А. Условия развития профессиональной компетентности педагога в процессе повышения квалификации. Дисс... к.п.н. – Томск, 2004. – 216 с.
56. Крюкова Т.А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя в процессе педагогической практики. Автор. дисс... к.п.н. – Волгоград, 2004. – 23 с.
57. Кузнецова В.И. Формирование профессионально-педагогической компетентности преподавателей средних специальных учебных заведений. Дисс... к.п.н. – Волгоград, 2006. – 164 с.
58. Кузнецова Е.П. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности будущих социальных педагогов. Дисс... к.п.н. – Чита, 2006. – 167 с.
59. Курашева С.В. Формирование коммуникативной компетентности будущего учителя. Дисс... к.п.н. – Кемерово, 2006. – 213 с.
60. Курилова Л.М. Инновационная деятельность преподавателей педагогического колледжа как фактор развития их профессионально-педагогической компетентности. Дисс... к.п.н. – Ярославль, 2003. – 264 с.
61. Козырева О.А. Акмеологические основы развития профессиональной компетентности учителя // Школьные технологии. – 2005. – №6. – С. 98 – 102.
62. Kostet, B. and Dengetink, J. J. (2008). Professional standards for teacher educators: how to deal with complexity, ownership and function. Experiences from the Netherlands. European Journal of Teacher Education, 31:2, 135-149.
63. Крившенко И.др Педагогика. учеб. / Л.П., под ред. Л.П. Крившенко. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 432 с.
64. Кузьмина Н.В., Гинецинский В.И. Актуальные проблемы профессионально-педагогической подготовки учителя // Советская педагогика. 1997. – № 3. – С. 63 – 66.
65. Левитан К.М. Личность педагога. Становление и развитие. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1991. – 261 с.

66. Лельчицкий И.Д., Лукацкий М.А. «Идеал учителя» как научное понятие: историко-педагогический аспект // Педагогика. – 2005. – № 1 – С. 79 – 85.
67. Ломакина О.Е. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя иностранных языков: Автореф. дисс. к.п.н. Волгоград, 1998. – 23 с.
68. Лапыко Т.П. Развитие профессиональной компетентности учителей в решении педагогических задач. Дисс. к.п.н. – М., 2002. – 253 с.
69. Маринченко, К.А. Формирование компетентности профессионально-личностного самосовершенствования будущих преподавателей физической культуры в вузе: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / К.А. Маринченко. – Орел, 2012. – 24 с.
70. Масовер Н.Ю. Становление аутопедагогической компетентности будущего преподавателя классического университета // Вестник Новгородского государственного университета. – 2009. – №53. – С. 46
71. Махмудов А.Х. Совершенствование дидактического обеспечения компетентностной подготовки будущих магистров. Ар.Ном. дисс. Ташкент, 2017. – С. 42.
72. Металева В.А. Рефлексия как метакомпетентность // Педагогика. 2006, № 3. – С. 57 – 61.
73. Михайловская Т.А. Творческое саморазвитие будущих учителей в процессе реализации компетентностно-ориентированного подхода Дисс. к.п.н. – Тольятти, 2003. – 275 с.
74. Модель профессиональной компетентности учителя и соответствии со стандартами образования / Подгот. Н.А. Разина // Завуч. – 2001. № 4. – С. 113 – 136.
75. Молчанов С.Г. Профессиональная компетентность учителя и её оценивание / С.Г. Молчанов // К.Д. Ушинский и проблемы современного воспитания. – Челябинск, 2000. – С. 60 – 66.
76. Морозов А.В. Креативность преподавателя высшей школы // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 64 – 68.
77. Московская Н.Л. Формирование профессиональной компетентности лингвиста-преподавателя: Автореф. дисс. д.п.н. – Сходня, 2004. – 46 с.
78. Нестеров Д.С. Развитие педагогической компетентности студентов

- процессе открытого обучения: Автореф. дисс. к.п.н. – Великий Новгород, 2003. – 22 с.
79. Парпиева М.М. Таялдамда инновацион педагогик технологиялар// “Педагогик таълим”, 2007 йил, №5, 105-107 бет.
80. Парпиева М.М. Таябаларнинг мустакил фикрлаш маданиятини шакллантиришда таълимнинг интерфаол методларидан фойдаланиш йўллари// “Педагогик маҳорат”, 2012 йил, №3-сон, 48-51 бет.
81. Парпиева М.М. Ёш кадрларни келажакда ўз иш ўринларини топишнинг асослари ва йўналишлари// “Ўзбекистон таълими”, №3, 2019, 85-89 бет.
82. Parpieva M.M. Improving Content and Methods of Training Vocational Education Teachers based on Innovative Approach/ Eastern European Scientific Journal – Germany 20018, ISSN 2199-7977 DOI 10.12851/EEJSJ 2018.05. page 135-137.
83. Parpieva M.M. Features of professional competence of teachers of higher education/ European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Volume 7 Number 12, 2019 PART V ISSN 2056-5852 Progressive Academic Publishing, UK.
84. Парпиева М.М. Касбий фаолиятга тайёрлашга таянч компетенциянинг роли ва аҳамияти// Ёшларни касбга йўналтириш, технологиялик таълими тақомиллаштириш ва ўқувчилар меҳнат фаолияти кўникмаларини ривожлантириш имкониятлари Республика илмий-амалий онлайн анжуман материаллари тўплами. ТДПУ 2020 й, 20 май. 228-231 бет.
85. Парпиева М.М. Замонавий ўқитувчида касбий компетенцияларини шакллантириш таълим самарадорлигини таъминловчи омил сифатида//«Инновацион ғоялар, ишланмалар амалиётга муаммолар ва ечимлар» Халқаро илмий-амалий онлайн анжуман. Андижон давлат университети, 27-28 май, 2020 й, 51-53 бет.
86. Парпиева М.М. Замонавий касбий тайёргарлик: бўлажак ўқитувчининг аутопедагогик компетентлигини шакллантириш// “Ишлаб чиқаришнинг техника, муҳандислик ва технологиялик муаммолари инновацион ечимлари” Халқаро микёсидаги илмий-техника анжуман материаллари тўплами. Жиззах политехника институт, 2021 йил, 29-30 октябрь, 620-622 бет.
87. Парпиева М.М. Олий таълими тизими ўқитувчиларининг касбий фаолияти мазмунини тақомиллаштириш// “Технология фанини ўқитишда узвийлик ва узлуқсизликни таъминлаш муаммолари” Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами.

- Тошкент давлат педагогика университети, 2021 йил, 31-май, 156-159 бет.
88. Парпиева М.М. Факторы, влияющие на качество обучения и профессиональную подготовку кадров// "Узбекистан таълим", №1. Тошкент, 2017 йил, 96-101 бет.
 89. Парпиева М.М. Кадр таълимида мустақил фикрлашнинг муаммолари таълим методлари// Узбекистон таълим тизимида ўқитувчиларни касбий-педагогик компетентлигини ривожлантириш муаммолари шикрибодлари. Республика илмий-амалий анжумани материаллари ТДПУ 2013 йил, 262-263 бет.
 90. Parpieva M.M. Effective Methods of Training Vocational Education Specialists in Higher Education Institutions/ International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 03, 2020, ISSN: 1475-7192.
 91. Парпиева М.М. Ёўлажак технологик таълим ўқитувчисининг аутопедагогик компетентлигини шакллантиришнинг педагогик шароитлари// "Ёўлажак касбга йўналтиришда технологик таълимнинг ахамияти ва уни ривожлантиришнинг муаммо ва ечимлари" мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани материаллари. Нукус давлат педагогика институти, 2021 йил, 19-ноябр, 195-197 бет.
 92. Парпиева М.М. Структура и содержание подготовки студентов к управленческой деятельности в системе высшего педагогического образования// Монография. Тошкент: «Наврўз», 2014.
 89. Парпиева М.М. Ёўлажак ўқитувчиларда касбий аутопедагогик компетентлигини ривожлантириш// Журнал. "Халқ таълими" - Тошкент, 2022. - №1. 34-38 бет.
 93. Parpieva M.M. Improvement of Autopedagogic Competence/ American scientific journal. Journal of Pedagogical Inventions and Practices. Volume 4, January, 2022. Impact Factor: 5.392. page 102-105.
 94. Parpieva M.M. Effective Methods of Training Vocational Education Specialists in Higher Education Institutions/ International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 03, 2020 ISSN: 1475-7192.
 95. Парпиева М.М. Компоненты профессиональной компетентности преподавателей системы высшего педагогического образования// Илмий ахборотлари, №9, 2020 й. 58-65 бет.
 96. Педагогика// Под ред. В.А. Сластенина. - М., 1997. - 245 с.
 97. Педагогика и психология высшей школы: Учеб. пос. - Ростов-на-Дону: Феникс. - 544 с.
 98. Пищулин В.Г. Модель выпускника университета // Педагогика 2002, №9. - С. 22-27.

99. Прозорова Е.В. Педагогические условия развития коммуникативной компетентности будущего учителя в процессе высшего профессионального образования: Дисс... к.п.н. - Хабаровск, 1998. - 215 с.
100. Просвирина И.В. Развитие профессиональной компетентности учителя образовательной школы в условиях внутришкольной формы работы: Дисс... к.п.н. - Новгород: РГБ, 2005. - 134 с.
101. Рабимова Ф. Т. Ёўлажак ўқитувчиларда баъий-эстетик компетентлигини ривожлантириш. Ар.Ном.дисс. Тошкент. 2018. -40 б.
102. Рахимова Ю. Э. Формирование профессиональной компетентности учащихся медицинского колледжа. Ар.Ном.дисс. Тошкент, 2012. - 48 б.
103. Райцев А.В. Развитие профессиональной компетентности студентов в образовательной системе современного вуза. Дисс... д-ра п.н. - СПб., 2004. - 309 с.
104. Рисулова К. Д. Ёўлажак инглиз тили ўқитувчилари социолнгистик компетентлигини шакллантириш тизими. Ар.Ном.дисс. Тошкент, 2017. - 44 б.
105. Рябов Л.П. Инновационные процессы в системах высшего образования // Образовательная политика. - 2006. - № 7. - С. 41 - 47.
106. Садовская Е.А. Формирование профессиональной компетентности будущих преподавателей-исследователей университета: Дисс... к.п.н. - Оренбург, 2005. - 225 с.
107. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий. В 2-х томах. - Т. 1, 2. - М.: НИИ школьных технологий, 2006. - 816 с.
108. Сериков В.В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем. - М.: Логос. - 1999. - 272 с.
109. Сластенин В.А. Подымова Л.С. Педагогика - инновационная деятельность. - М.: Изд-во Магистр, 1997. - 221 с.
110. Слаутина Н.М. Формирование профессиональной компетентности студентов вуза: Дисс... к.п.н. - Кемерово, 2005. - 167 с.
111. Словарь иностранных слов. Изд. 7, перераб. - М.: Русский язык, 1979. - 632 с.
112. Тенютина Е.Д. Научно-теоретическая компетентность учителя и её

влияние на характер результатов обучения: Автореф. дисс... к.п.н. СПб, 1999. - 23 с.

113. Терехов П.П. Формирование педагогической компетентности специалиста в системе непрерывного профессионального социологического

образования: Дисс... д-ра п.н. - Казань, 2004. - 417 с.

114. Файзуллаева Н. Педагогик билимлар - ўқитувчи касбиди маҳоратининг назарий асоси // Ўзбекистон таълими, - Т.: 2006

115. Шиян О.М. Аутопедагогическая компетентность учителя // Педагогика. - 1999. - №1. - С. 63.

116. Шиян О.М. Продуктивное развитие аутопедагогической компетентности учителя: Авт. дисс... д.п.н. - М., 1996. - 42 с.

117. Эльконин Б.Д. Понятие компетентности с позиций развивающего обучения / Б.Д. Эльконин // Современные подходы к компетентностно-ориентированному образованию. - Красноярск, 2002. - 67 с.

118. Эминов Азизжон Фуломжонович Ёўлажак ўқитувчиларнинг компьютер графикаси компетентлигини ривожлантириш методикаси Ар.Ном.дисс. Тошкент, 2012. - 42 б.

119. Ярмаев И.Э. Развитие потенциально-смыслового потенциала личности будущего учителя // Педагогика. - 2006. - № 2. - С. 43 - 50.

120. Эрнзарова Г.О. Акмеологик ёндашувни амалга оширишнинг педагогик-психологик шарт-шароитлари // Таълим, фан ва инновация - Т.: 2017. - №3. - Б 19-21.

121. Юсупова Р.М. Аутопедагогическая компетентность как составляющая педагогического мастерства учителя // Р.М.Юсупова // Научный сборник МГПИ. - М.: МГПИ, 2010г. - С.45-48.

122. Юсупова Р.М. Методика диагностики аутопедагогической компетентности студентов-бакалавров по специальности иностранный язык. [Текст] / Р.М.Юсупова // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. Тамбов, 2012. - № 9. - С.144-148.

123. Кўйсенов О.А. Компетентли ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий педагогик ижодкорлигини ривожлантириш технологиялари. Педагогика фанлари бўйича докторлик (DSc) дисс. Т. 2019. - 56 б.

3. Фойдаланилган бошқа адабиётлар

124. Абульханова К.А., Анисимов О.С. и др. Акмеология /; Под общ. ред. А.А. Деркача М: Изд-во РАГС, 2002. - 681 с.

125. Агеев. С.Л. Особенности развития профессиональных компетенции

преподавателей физической культуры / С.Л. Агеев // Гуманизация высшего профессионального образования в России : сб. науч. тр. - Магнитогорск : МаГУ, 2012. - С.

126. Тиллаева Г.Х. Акмеология асослари: Ўқув қўлланма // Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги. - Т.: «Тафаккур бўғони», 2014. - 192 б

127. Bauer, K.O. (2000). Konzepte pädagogischer Professionalität und ihre Bedeutung für die Lehrarbeit. In J. Bastian, W. Helsper & C. Schelle, C. (Eds), Professionalisierung im Lehrberuf. Von der Kritik der Lehrrolle zur pädagogischen Professionalität (55-72). Leske & Biedrich. (Bauer, K.O. (2000).

128. Бездухов В.П. Теоретические проблемы становления педагогической компетентности педагога / В.П. Бездухов, С.Е. Мишина, О.В. Правдина, Самарский гос. пед. университет. - Самара: Издательство СамГПУ, 2011. - 132 с. - Библиогр.: С. 120-132

129. Булатов С.С., Салимов С., Мухторов А. Шердор мадрасаси бакалаврининг сирли олами. - Т.: Талкин, 2007.

130. Валинов Ю.В. Зарубежный опыт подготовки педагогических кадров // Ю.В. Валинов. - Харьков: Скорпион, 2000. - 120 с.

131. Введенский В.Н. Профессиональная компетентность педагога: пособие для учителя. - СПб.: Просвещение, 2004. - 158 с.

132. Vogt, F. & Rögalla, M. (2009). Developing Adaptive Teaching Competency through coaching. Teaching and Teacher Education, 25 (8), 1051-1060.

133. Валикова Г.С. Становление и развитие проблемы профессиональной компетентности учителя в истории и теории педагогики: Учебное пособие / Под. науч. ред. З.И.Равкина. - М.: МГОУ, 2004. - 139 с.

134. Гершунский Б.С. Философия образования. - М.: Московский психолого-социологический институт, Флинта - 1998. - 432 с.

135. Gifford S. Evaluating the Surrey New Teacher Competency Profile//British journal of in-service education. - 1994. - Vol. 20. - № 3. - P. 313 - 326.

136. Давлатов К.Д. Воробьев А.И., Каримов И.Ф. Мехнат ва касб таълими назарияси ҳамда методикаси. - Т.: Ўқитувчи, 1992, 320 б.

137. Dam, G. ten & Blom, S. (2006). Learning through participation. The potential of school-based teacher education for developing a professional identity. Teaching and Teacher Education, 22, 647-660.

138. Джураев Р.Х. Таълимда интерфаол технологиялар. - Тошкент, 2010. - 87 б

139. Деркач А.А., Кузьмина Н.В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. М.: Луч, 1993. - 49 с.
140. Жабборова Д. Зардушлик технологияси фанини ўқитиш услубининг Т.: «ARNAPRINT», 2005.
141. Загвязинский, В.И. Реформа школы и развитие педагогического творчества учителей / В.И. Загвязинский. – Тюмень, 1988. – 125 с.
142. Ёлдошев Ж.Ғ., Усмонов С. Инфор педагогик технологиялар. – Тўқтувчи, 2004.
143. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество // В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с.
144. Кан-Калик, В.А. Учитель о педагогическом общении / В.А. Кан-Калик. – Просвещение, 1987. – 190 с.
145. Муслимов Н.А., Уразова М.Б., Эшпулатов Ш.Н. Бўлажик ўқитувчининг лойиҳалаш фаолияти // Методик кўлланма. – Т.: ТДПУ, 2014.
146. Муравьева Н. Г. Понятие социокультурной компетенции в современной науке образовательной практике // Вестник Тюменского государственного университета. 2011. №9. С.136-143.
147. Ожegov С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. М.: Русский язык, 1998. – 567 с.
148. Иноатов У.И., Муслимов Н.А., Усмонова М., Иномова Д. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб//Мет. кўлл. – Т.: Низомий номидати ТДПУ, 2012. – 193 б.
149. Парпиева М.М. ва бошқалар. Халқ хунарамандчилиги// Дарслик “Тафаккур” нашриёти. Тошкент, 2021 йил, 160 бет.
150. Прокофьева М.Ю. Профессионально-педагогическая компетентность как интегральная характеристика будущего педагога // Крымский государственный гуманитарный институт (г. Ялта). – 2004. – С. 4.
151. Paquay, L. & Wagner, M.-C. (2001). Compétences professionnelles privilégiées dans les stages et en vidéo-formation. In L., Paquay, M., Alliet, E., Chaillet & Ph. Perrenoud (Eds). *Formes des enseignants professionnels. Quelles stratégies? Quelles compétences?* Bruxelles : De Boeck.
152. Ryssen, D.S. & Salganik, L.H. (2003). Key Competencies for a successful life and a wellfunctioning society. Göttingen: Hogrefe & Huber
- (Райхен, Д.С. и Салганик, Л.Х. (2003). Ключевые компетенции для успешной жизни и хорошо функционирующего общества. Геттинген Хогефе и Хубер)

153. Reh, S. (2004). Abschied von der Profession, von Professionalität oder vom Professionellen? Theorien und Forschungen zur Lehrerprofessionalität. *Zeitschrift für Pädagogik*, 47 (3), 358-72.
154. Sundburg L. A Holistic approach to competence development//Systems Res. and Behav. Sci. 2001. – V.18. – P. 103 – 114.
155. Schatz, M., Schütteser, I., Forthuber, P., Rahr, G., Pascka, A. & Seel, A. (2007). Domänen von Lehrer/innen/professionalität: Rahmen einer kompetenzorientierten Lehrer/innen/ bildung. In C. Krämer & M. Schratz (Eds). *Wissen Erwerben, Kompetenz Entwickeln*. Münster: Waxmann Verlag. (Schatz, M., Rahr, G., Fort Huber, P., Rahr, G., Pascka, A. & Seel, A. (2007).
156. Хасанбоев Ж., Туракулов Х., Хайдаров М., Хасанбоева О. Педагогика фанидан изоҳли лугат. – Т.: Фан ва технология, 2008. – 480 б.
157. Қўйсинаов О.А., Муслимов Н.А., Абдурахмонов Ш., Абдуллаева К., Гаипова Н. Бўлажак касб таялми ўқитувчиларнинг методик компетентлигини шакллантириш технологиялари. Методик кўлланма. Т.: ТДПУ, 2014. 6,75 б. 3.
158. Hutchinson D. Competence-based profiles for ITT and induction: the place of reflection // British journal of in-service education. – 1994. – Vol. 20. – № 3. – P. 303 – 312.

4. Интернет материаллари:

159. disszakaz.ru.
160. [http:// dic / akademik / ru / dic.nsf](http://dic / akademik / ru / dic.nsf).
161. Kh-davton.uz.
162. Kishboxona.com.
163. Natlib.uz.
164. www.ziyounet.uz
165. www.lex.uz
166. www.bilimdon.uz.
167. www.newhorizons.org.
168. www.ziyounet.uz
169. www.bim.uz
170. www.press-servis.uz
171. www.gov.uz
172. www.google.co.uz
173. www.tl.uz
174. Ziyouz.uz.

ИЛОВАЛАР

ИЛОВА-1 БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КАСБИЙ ЙўНАЛГАНЛИК ВА КОМПЕТЕНТЛИК ДАРАЖАСИНИ ЎРГАНИШ

Тегирилувчиға кўрсатма:

Куйида берилган саволларни ва унинг жавоб вариантларини
диққат билан ўқинг!

Сизнинг фикрингизни энг кўп акс эттирадиган жавоб
вариантини тандаб, унинг тўғрисидаги сонни (баллни) айланган
олинг!

Савол	Жавоб варианты	Балл
1. Танлаган касбингиз сизга ёқадими?	жу да хам	4
	ёқмайди деб бўлмайди,	3
	ёқади деб бўлмайди,	2
	ёқмайди	1
2. Мутахассислигингиз бўйича дарслар сизга завқ бағишлайдими?	жу да катта	4
	Катта	3
	Бирозгина,	2
	айтарли хеч қандай	1
3. Келажакда қандай иш билан шуғулланишингизни биласизми?	жу да яхши	4
	Яхши	3
	Бирозгина	2
	Билмайман	1
4. Танлаган касбингиз сизга қандай талаблар қўйишини биласизми?	жу да яхши	4
	Яхши	3
	Бирозгина,	2
	Билмайман,	1
5. Мутахассислигингиз бўйича қандай қобилиятларингиз борлигини биласизми?	жу да яхши	4
	Яхши	3
	Бирозгина	2
	Билмайман	1
6. Келгусида эгдлаган касбингиз бўйича ишлаб тахминан қанча ойлик олишингизни биласизми?	жу да яхши	4
	Яхши	3
	Бирозгина	2
	Билмайман	1
	жу да яхши	4

7. Мутахассислигингиз бўйича малака ошириш, илмий изланишларнинг қандай имкониятлари борлигини биласизми?	Яхши	3
	Бирозгина	2
	Билмайман	1
8. Келажакдаги фаолиятингизнинг ижтимоий аҳамиятини биласизми?	жу да яхши	4
	Яхши	3
	Бирозгина	2
	Билмайман	1
9. Шахсан сиз учун мутахассислик бўйича дарслар қандай аҳамиятта эга?	жу да катта	4
	Катта	3
	Бирозгина	2
	айтарли хеч қандай	1
10. Шу ўқув юртида ўқиш сизга ёқадими	жу да ёқади	4
	ёқмайди деб бўлмайди	3
	ёқади деб бўлмайди	2
	ёқмайди, нонравитса	1
11. Хар қандай касб яратил, ижод қилиш имконини бериши қеракми?	Ха	4
	йўқ дейиш қийин	3
	ха дейиш қийин	2
	йўқ	1
12. Хар қандай иш келажакда касбий ўсиш имконини бериши қеракми?	Ха	4
	йўқ дейиш қийин,	3
	ха дейиш қийин,	2
	йўқ	1
13. Касбий тайёрланишга кўп вақт ажратасизми (тўғарақларда ишлашга, махсус адабиётларни ўқишга ва х.к.)?	жу да кўп	4
	Кўп	3
	айтарли эмас	2
	айтарли ажратмайман	1
14. Ўй вазифаларини бажаришда сизнинг муолаккилик даражаниз қандай?	ўз ишимни муолакки режалагштираман ва муолакки бажараман	4
	хамма вазифаларни муолаккил бажараман	3
	мен учун алоҳида назорат ва маслаҳат қерак	2
	маслаҳатга мухтожман	1
	Ха	4

15. Хар кандай ишда кишига маълум касбий мустакиллик берилиши керакми	йўқ дейиш кийин ха дейиш кийин йўқ	3 2 1
16. Шахсий муаммоларни бошқалар ёрдамисиз, мустакил хал этиш тўғрими?	Ха йўқ дейиш кийин ха дейиш кийин йўқ	4 3 2 1
17. Сизда касбий педагогик билимларни мустакил амалда қўллай оласизми?	Ха йўқ дейиш кийин ха дейиш кийин йўқ	4 3 2 1
18. Сизда ўз-ўзингизни танкид қилиш ва режалаштиришни йўлга қўйиш одат тусига кирганми?	Ха йўқ дейиш кийин ха дейиш кийин йўқ	4 3 2 1

Олинган натижаларни таҳлил қилиш:

Хар бир талабанинг касбий йўналганлик ва компетентлик шаклланишлик индекси (кўрсаткичи) аниқланади. Бунинг учун барча саволларга берилган жавоб вариантлари йитиндиси ҳисобланади ва қуйидаги меъёр асосида баҳоланади:

65-55 балл - касбий йўналганлик ва компетентлик етарли ривожланган

55-42 балл - касбий йўналганлик ва компетентлик етарли ривожланмаган

42 ва ундан кам - касбий йўналганлик ва компетентлик умуман ривожланмаган.

Гуруҳ бўйича ўртача маълумотларни таҳлил қилиш учун қуйидаги жадалвал тўлдирилади.

Савол №	Танланган вариантлар сони			
	4	3	2	1
1.	5	3	7	2
2.				
3.				
4.				

5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
16.				
Устуңдаги сонлар йитиндиси	Σ	Σ	Σ	Σ
Қўпайтмаси	Σ*4	Σ*3	Σ*2	Σ*1

Масалан, гуруҳ талабаларидан 5 киши 1-чи саволнинг 1-чи вариантини (4 балллик) танлаган, 3 киши 3-чи, 7 киши 2-чи, 2 киши 1-чи вариантларни танлаган. Биз бу маълумотларни мисол тарикасида жадалвалда 5,3,7,2 кишиб киритдик (жадалвалга қаранг).

Шу тарика бошқа саволларга берилган жавоблар сони киритилади. Жадалвалдаги хар бир устуң бўйича йитинди ҳисобланади. 1-чи устуңнинг йитиндиси 4 га, иккинчисиники 3 га, учинчисиники 2 га, биринчисиники 1 га қўпайтирилади. Қўпайтмалар йитиндиси гуруҳ талабалари сонига (*n*) бўлинади. Натижа гуруҳ бўйича касбий йўналганлик даражасини кўрсатади.

$$Y = \frac{\sum *4 + \sum *3 + \sum *2 + \sum *1}{n}$$

64-48 - касбий йўналганлик ва компетентлик етарли ривожланган

48-32 - касбий йўналганлик ва компетентлик етарли ривожланмаган

32 -ва ундан кам - касбий йўналганлик ва компетентлик умуман ривожланмаган.

Талабалар учун анкета

Илова-2

1. Ўзингизнинг аўтопедагогик компетентлик даражанингизни баҳолаб (5 баллик тизим бўйича, 5-энг юқори, 4-юқори, 3- ўрта, 2- паст, 1- жуда паст)
2. Сиз танлаган мутахассисликда аўтопедагогик компетентликни касбий аҳамиятини шахс хусусиятлари гуруҳига қирадими?

А) Ха. Б) Йўқ.

3. “Аўтопедагогик компетентлик” атамасини сиз қандай тушунтирган бўлардингиз? Унинг алоҳида хусусияти қандай?

4. Аўтопедагогик компетентликни ривожлантиришга қайси ўқув фанлари ўрганиш имкон беришини таҳлил қилинг (Хар бир курс учун сиз ўрганган ўқув фанидан имтиҳон ёки заҳётда олган баҳонгиз).

1-курс:

2-курс:

3-курс:

4-курс:

Ўқитувчи учун анкета

Илова-3

1. “Аўтопедагогик компетентлик” атамасини қандай тушунасиз? Уни мазмунини очиб беришга ҳаракат қилинг.

2. Аўтопедагогик компетентлик ёрдамида мутахассис (сизнинг ОЛИЙ ЎҚУВ ЮРТИНГИЗ битирувчиси) қандай касбий масалаларни ҳал қилади?

3. Сиз тайёрлашда иштирок этаётган мутахассисларда аўтопедагогик компетентлик касбий зарур сифат ҳисобланадими?

4. Аўтопедагогик компетентликни ривожланиш қобилиятининг ёш чегараларини маъқулдми, сиз қандай фикрласиз.

6. Мутахассиснинг аўтопедагогик компетентлигини шакллантиришда, сизнинг нуктаи назарингизча, имкон берувчи фанларни кўрсатинг.

7. Сизнинг фикрингизча, ўқининг қайси босқичида (қайси курсда) талабаларда энг фол ва кўза ташланувчи аўтопедагогик компетентлик юзага келади. Ўз жавобингизни асослаб бering.

8. Сиз кўллаётган қандай психолог- педагогик таъсир усул ва методлар, талабаларда аўтопедагогик компетентликни шаклланишига имкон беради?

9. Олий ўқув юртлари талабаларида аўтопедагогик компетентлик шаклланишида қандай омиллар ижобий таъсир кўрсатида?

10. Сизнинг фикрингизча, талабада (булажак ўқитувчида) олий ўқув юрти да ўқиш даврида қандай зарур касбий сифатлар шаклланиши керак.

11. Ўз педагогик тажрибангизга суянган ҳолда 5-баллик шкала бўйича сиз дарс бераётган гуруҳлар талабаларида аўтопедагогик компетентликни ривожланиш даражасини баҳолаб.

Факультет	1-курс	2-курс	3-курс	4-курс

13. Аутопедагогик компетентликни шакллантиришни ривожлантириш бўйича таклиф сифатида биринчи навбатда хон килиниши керак бўлган масала (муаммолар) ларни санаб ўтти.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.

STEAM технологиясини жорий этиш шартлари

иллова-1

1. Иктидорли болаларни кидириш, кўлаб-қувватлаш ни кўлаб-қувватлаш учун кенг камровли тизимни яратиш керак.
2. Хар бир умумтаълим мактабда иктидорли болаларни аниклаш учун ижодий мухитни ривожлантириш зарур. Ўрта мактаб талабалари сиртки, кундузги ва масофавий мактабларли ўқиш имкониятини беришлари керак, бу эса ялаш жойидан катти назар, профил тайёрлаш дастурларини ўрганишга имкон беради.
3. Шу билан бирга, шакллланган иктидорли болаларни кўлаб-қувватлаш тизимини ривожлантириш керак. Бу, биринчи навбатда, 24 соат давом этадиган таълим муассасалари. Бир катор ўзбекистон университетлари хузурида физика-математикни мактаблари ва интернатлар фаолиятининг мавжуд тажрибаси кен ёйлиши лозим.

4. Иктидорли болалар билан ишлаш иктисодий жиҳатдан максатга мувофик бўлиши керак. Ётикни молиялаштирини

стандартни нафақат таълим муассасаси, балки мактаб талабаларининг хусусиятларига мувофик белгиланиши керак. Мактаб талабаси юкори натижаларга эришган ўқитувчи мухим раёблантирувчи тўловларни кабул килиши керак.

5. Махаллий ўқитувчиларни кўлаб-қувватлаш учун ахлокий ва моддий раёблантириш тизимини жорий этиш зарур. Ва энг мухими, ёш иктидорли ёшларни ўқитувчи касбига жалб килишдир.

1. Иктидорли болаларни излаш, кўлаб-қувватлаш ва уларга хамрохлик килишнинг кенг тизимини яратиш керак.

2. Хар бир ўрта мактабда айника иктидорли болаларни аниклаш учун ижодий мухитни ривожлантириш зарур. Ўрта мактаб талабаларига билим олиш имкониятини бериш керак

STEAM таълими хусусиятлари:

- Мавзулар бўйича эмас, балки мавзулар бўйича интеграцияланган таълим.
- Ҳақиқий ҳаётда илмий ва техник билимларни кўлаш.
- Танкидий фикрлаш кўникмаларини ривожлантириш ва муаммоларни хал килиш.
- Ўз кучларига ишончни ошириш.
- Фаол мулоқот ва жамоавий иш.
- Техник фанларга кизикишни ривожлантириш.
- Куйидаги бооскичларни ўз ичига олган лойиҳаларга ижодий ва инновацион ёндашулар:

- савол (вазифа);
- мунозара;
- дизайн;
- тузиллиши;
- синов;
- ривожланиш.
- Таълим ва мартаба ўртасидаги кўприк.
- Талабаларни технологик ҳаёт антиликларига тайёрлаш.
- STEAM кўшимча дастур сифатида.

Шундай клиб, STEAM дарслардан кўра кўпрок. STEAM фаолияти туфайли талабалар хозирги кунда кандай ўрганаётганларини, ўз келажагига ва бутун дунё келажагига кандай киришларини кўришлари мумкин. STEAM -тренинг талабаларни ахборот жамиятида ялашга тайёрлашга каратилган.

Айни пайтда дунёда туртинчи технологик инкилоб рўн бермоқда: тезкор ахборот оқимлари, юкори технологик янгиликлар ва ўзгаришлар ҳаётимизнинг барча соҳаларини ўзгартирмоқда. Жамият эҳтиёжлари ва шахс манфаатлари ҳам ўзгариб бормоқда.

Робототехника, дизайн, дастурлаш, моделлаштириш, ўлчамли дизайн ва бошқа кўп нарсалар - бу ҳозирги кунда дунёдаги замонавий мактаб талабаларини кизиктирмоқда. Ушбу кизикишларни амалга ошириш учун янада мураккаб кўникмалар ва малакалар талаб этилади. Бу нафақат билиш ва билиш, балки тадқиқот ва ихтиро қилиш ҳам муҳимдир. Бир вақтнинг ўзида битта суз - **STEAM** (фан, техника, муҳандислик ва математика) билан бириштирилиши мумкин бўлган фан, математика, технология ва муҳандислик каби муҳим академик соҳаларда бир вақтнинг ўзида ривожланиш зарур.

STEAM - бу академик илмий ва техника тушунчалар ҳаётини шартонда ўрганиладиган интеграл ўқув ёндашуви. Ушбу ёндашувнинг мақсади STEM саводхонлиги ва глобал иқтисодиётда рақобатбардошликни ривожлантиришга ҳисса қўшадиган мактаб, жамият, иш ва бутун дунё ўртасида доимий алоқаларни яратишдир.

STEAM қисқартмаси биринчи марта 1990-йилларда америкалик бактериолог Р.Колвелл томонидан тақриф қилинган, ammo 2000 йиллардан буюн фаол фойдаланиб келинмоқда. Ҳозирги кунда **STEAM** глобал таълимнинг асосий тенденцияларидан бири ҳисобланади. Технологичларнинг жадал ривожланиши туфайли янги касблар пайдо бўлиб, ҳамма жойда **STEAM** мутахассисларига талаб ортиб бормоқда. Шу сабабли, Австрали, Хитой, Буюк Британия, Исроил, Корея, Цинтапур, АКШ каби кўплаб мамлакатлар **STEAM** таълими соҳасида давлат дастурларини амалга оширадilar.

Талабаларга тадқиқот ва илмий-техник салоҳиятини қучайтириш, танқидий, инновацион ва икодий фикрлаш, муаммоларни ҳал қилиш, мулоқот қилиш ва жамоада ишлаш кўникмаларини ривожлантиришга имкон берадиган янги фанларро ва лойиҳага асосланган ёндашув жорий этилади. ЭМХ субъектлари ўртасида "ўзаро фаоллият мавзулар" сони кўпайди.

STEAM таълимида иккундий йўналиш, шу жумладан иккундий ва бадий интизомлар (саноат дизайн, архитектура ва саноат эстетикаси ва бошқалар) фаол ривожланмоқда. Чунки факат илм-фанга асосланган келажак ҳеч кимни хурсанд қилиши эҳтимолдан йироқ эмас. Илм-фан ва санъат синтезини ўзида мужассам этган келажак бизни энди ҳажжонлантиради. Шунинг учун булун биз яқинлашиб келадиган келажакнинг энг яхши вакилларини қандай тарбиялаш ҳақида ўйлашимиз керак.

Д.А.Степнова аутопсихологик компетентлик психологик механизмлардан фойдаланган ҳолда ички чеклашни бузиш, муайин сабий чеклашлар ва хусусиятлардан қисман ёки бутунлай ҳалос бўлиш ҳисобига пайдо бўлишини тушунтиради. Аутопсихологик компетентлик қуйидагиларга йўналтирилган кўникмаларда ҳосил бўлади:

- ўз-ўзини таххислаш (ўз-ўзини таххил қилишнинг мажмуавий кўникмалари, ўз-ўзини баҳолаш, ўз-ўзини англаш, ўз фикрита эга бўлиш, ўз-ўзини бошқариш)

-ўз-ўзини қамчиликларини бартаф қилиш, тузатиш, коррекциялаш (сабий одаглардан ҳалос бўлиш, стресслардан чиқа олиш, шахсий муаммоларни ечиш техникасига эга бўлиш.)

-ўз-ўзини ривожлантириш (шахсий хусусиятларни ўзгатириш техникасига эга бўлиш, ўз-ўзини дастурлаштириш)

-ўз-ўзини мотивлаштириш (ютуқлар ооразларини қабул қилиш ва шакллантириш, мақсадларни қўйиш, хусусий ресурсларни мустаҳкамлаш.

Дарс ишланмаси

илова-5

Фан: Ҳалқ хунарамандчилиги

Мавзу: Ўзбек миллий ҳалқ хунарамандчилиқ турларидан зардўзлик санъати

Дарс тури: Назарий машғулот

Дарс вақти: 80 дақиқа

Дарсда қўлланиладиган усуллар: "Брейн ренг" усули, "Ақлий - хужум" усули, "Бумеранг" усули, "Мунозара" усули

Дарсда қўлланиладиган назорат тури.

Оззаки, ёзма, компютерлаштирилган.

Дарс максоди. Ўзбек миллий халқ хунарандчилиқ турларидан зардўзлик санъати ҳақида билим ва кўникмалар бериш

Ўқув максоди- талабаларни назарий билимларни олиши ни мустаҳкамлаши.

Маънавий – маърифий максоди -мавзуларни ўрганиш бораида маънавий баркамол мутахассисларни тайёрлаш. Мутахассисликни кизиқлишини маъсулйят ҳиссиётларини шакллантириш.

Ривожлантириш максоди - мавзунини ўрганиш бораида талабаларни ижодий кўналишта йўллаш.

Фанлараро боғланишини: математика, кимё, физика, адабиёт, тарих

Талаба билишини керак. Ўзбек миллий халқ хунарандчилиқ турларидан зардўзлик санъатининг аҳамияти.

Дарсни жихозлаш:

- Техник воситалар: Компьютер, видеоглаз, видеопроектор.
- Кўргазмалар кўроллари: Слайдлар, схемалар, жадаллар.
- Тарқатма материаллар: Кичик гуруҳлар учун топшириқлар, тест, саволномаси, масалалар.

Дарсининг хронологик хартаси

№	Дарсни ўтказиш тартиби.	Вақти
1.	Ташкилий қисм	5 дақиқа
2.	Ўқитувчининг кириш сўзи, таълим тизими олдида турган долзарб масалалар ҳақида ахборот	5 дақиқа
3.	Ўтилган мавзу бўйича талабаларни билиминини текшириш. “Брейн - ренг” саволномаси.	10 дақиқа
4.	Янги мавзунини тушунтириш.	10 дақиқа
5.	Янги мавзунини мустаҳкамлаш. “Бумеранг” усули	10 дақиқа
6.	Дарсни якунлаш	5 дақиқа
7.	Ўйга вазифа бериш	5 дақиқа
ЖАМИ		80 дақиқа

Технология методик қўлланма.

Назарий машғулот мавзуси: Ўзбек миллий халқ хунаранд-чилиқ турларидан зардўзлик санъати

Назарий машғулотни давом этиш вақти: 80 дақиқа

Назарий машғулотнинг максоди: Ўзбек миллий халқ хунарандчилиқ турларидан зардўзлик санъати бўйича тушунча ҳосил қилиш.

Назарий машғулотларни ўтказиш режаси: Ташкилий қисм, ўй вазифасини текшириш, янги мавзунини баён қилиш, ўтилган мавзу бўйича якуний хулосалар чиқариш, ўйга вазифа бериш.

Дарс боёқчиларининг мазмуни.

Ташкилий қисм. Ўқитувчининг талабалар билан саломлашини, давоматни текшириш, ўқув хонасининг тозаллигини текшириш, машғулотга тайёрлигини кўриниши.

Ўқитувчининг кириш сўзи. Ўқитувчи ўтиладиган янги мавзунини, дарс ўтиш режаси билан таништиради. Ўқитувчи талабалар диққатини жалб этиши керак.

Талабаларни ўтган дарсда олган билимларини текшириш. Ўқитувчи олдинги ўтилган дарслардаги мавзуларни эслатади ва талабалар қай даражада ўзлаштирилганини фаол усуллар орқали кўзатиши ҳақида эълон қилади.

Фронтал сўров:

Брейн – ренг усулида кўйилганча ўтказилади.

Гуруҳда неча талаба бўлса ҳар битасига кетма – кетликда қисқа савол берилади. Талаба тез ва қисқа жавоб бериши лозим. Савол – жавоб вақтида, жавоблар нотўғри бўлса, талаба шу захотиёқ тузатиш қилиши керак, талаба қилган хатосини аниқлаши керак.

Брейн – ренг саволлари.

- Халқ амалий санъатининг турларини айтинг
 - Зардўзликнинг келиб чиқиши сабабини биласизми?
 - Қадимда зардўзликдан нима максалда фойдаланган?
 - Қандай зардўзи буюмлар ҳозир урфда?
 - Зардўзликда асосан қандай ишлардан фойдаланилади?
 - Зардўзликда қандай газламалардан фойдаланилади?
 - Буюмларни безашда асосан нималар керак бўлади?
 - Халқ амалий санъатида зардўзликнинг бугунги кундаги роли?
- Б) Ўқитишнинг фаол усули.**

“Ақлий ҳужум” методи орқали талабаларга амалий кўникмн ва машқлар асосида саволларга берилади. Бу усулнинг методик максоди: туруҳдан киска вақт ичида кўп микдорда вариантлар олиш, талабалар нималарни билишини аниқлаш. Машғулоти давомида муаммони ҳал қила оладиган ғоялар тақриф этилиши, умумий тақриба юзасидан фикр алмашиниши учун замин яратилиши ва талаб истакларни бидириши мумкин. Методнинг қиймати шундаки у туруҳларни бирлаштириб, яхлит қилади. Ҳар бир катнашчига унинг тақриф ёзиб олишга аргитиулик эканлигини сезиши учун имкон беради. Бу нараса муаммони ечиш мусобақаси айлантирмасдан, балки биргаликда бақариладиган имкон тўғдиради. Бунда туруҳнинг бошқа аъзоси эмас, балки муаммонинг ўзи асосий рақиб бўлиб қолади.

“Ақлий – ҳужум” методида одатда оғзаки шаклда ўқитувчи савол беради, талабалар эса мунозарата тўшмасдан ўз фикрини галма – гал баён қилишади, бунда ҳамма ўз фикрини бидириши керак.

1 – вариант.

5. Зардўзликда асосан икки хил турдаги игналар ишлатилади, тушунтириб беринг
6. Зардўзликда уч турдаги қайчилардан фойдаланилади, тушунтириб беринг.

2 – вариант.

1. Цехдаги зардўзлик дастгоҳларни икки турга бўлиш мумкин, тушунтириб беринг
7. Коррупцдаги овалсимон ўйиқчалар ётоқ дасталарга мато тортилиди, бу нима учун керак?

IV. Янги дарс мавзусини тушунтириш.

Мавзу: Зардўзлик санъати тарихи

Режа:

1. Зардўзлик санъати
2. Халқ бадийи хунармандчилиги ва амалий санъатини
3. Расм солиш ва нақш чизиш
4. Нақшларни тушириш ва қирқиш.
5. Қирқилган нақшларни зар ип билан тикиш ва бёзатиш

Таъинч иборатлар: Зардўзи, халқ бадийи хунармандчилиги, куроқ, каштачилик, дўшпидўзлик, амалий санъат, нақшлар, зар ип, зардўз, зардўзи буюмлар, зардўзлик санъати, зардўзликда ишлатиладиган газлама.

Асосий адабиётлар:

1. М.А.Мақсумова, К.М.Абдуллаева. Халқ хунармандчилиги. - Т.: ТДПУ, 2008.
2. Азимов И. Ўзбекистон нақшу нигорлари Т., Ғ.Ғулом номли Адабиёт ва санъат нашриёти 1987, 142 б.
3. Булатов, С.С., Салимов, С., Мухторов, А. Шердор мадрасаси безакларининг сирли олами. – Т.: Талкин, 2007.
4. Нигмонов Баҳром хожи Абдувосик хожи ўғли. Нақш композицияларини тузиш. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2006. 96 б.
5. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб /Методик кўпланма. У.И.Иноатов, Н.А.Муслимов, М.Усмонов, Д.Иномова. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2012. – 193 б.

Кўшимча адабиётлар:

1. Мирзиев Ш. Танқидий таҳлил, қат’ий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик ҳар бир раҳбар фаолиятининг қоидаси бо,лиш керак. Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017 йил.
2. Мирзиев Ш.М. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришни бо,йича ҳаракатлар стратегияси трисида”ги ПФ-4947 сонли фармони. 07.02.2017. “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил, 28-(6722) сони

Қадимда ҳам, ҳозир ҳам зардўзлик билан шуғулланидиган хунармандларни «зардўз» деб аташади. Ўзбекистон каштачилигини ноёб тури зардўзлик санъатисиз тўла тасаввур қилиб бўлмайди. Бу санъат ўтган асрнинг ўрталарида Бухорода туркираб ривожланган. У ерда мохир усталар амир саройининг устоналарида амир ва унинг сарой аҳли қиядиган дабдабали қиймиларга пардоз беришган. Зардўзлик одатда эркакларга мансуб бўлган ва улар ўз хунарини боғаларига мерос қилиб қолдиришган. Зардўзлик санъати ўзининг узок тарихига эга бўлиб, деврли барча Шарқ мамлакатлари унинг ватани ҳисобланади. Зардўзлик

санъатининг анъаналари ўз даврида ҳам мавжуд ва машҳур бўлгандир. Хозирги Эронда эса XII-XVII асрлардаги зардўзлик намуналари анъатина сақланиб қолган.

Бухоро зардўзи аёлларининг даярли ҳаммаси амир саройининг эҳтиёжи учун ишлатилган, факат жулда от миклоритина сотиш учун бозорга чиқариларди. У пайтда зардўз тикилган эркаклар кийимларини факатгина хонга ва унинг қон қариндошларига тегишли инсонлар кир эдилар. Ҳеч ким, ҳатто энг катта амалдорлардан бирортаси ушбу кимматбаҳо кийимларни ўзига буюртиришга ҳаққи йўқ эди. Улар бу кийимларни амир сонга қилгандагина кийишлари мумкин эди. Аёллар ва болаларнинг зардўз кийимларини эса факатгина бадавлат хонадон аъзолари кийишга ҳақли эдилар. Зар ва қумуш ип билан эркаклар тўни, салпа, дўппи, шаввар, поёбзаллар, аёлларнинг кўйлак, камзул, калтача, пешанабанд, рўмол, этик ва туфлилари тикилган.

Мустақилликка эришган кунимиздан бошлаб давлатимизнинг бутун сиёсати ўзлигимизни қайта тиклаш ва мустаҳкамлашга қаратилди. Айниқса, мамлакатимиз эртаси бўлган ёшларимиздан бундай муқаддас хис-туйғуни шакллантиришда она тилимни анъаналаримиз ва урф-одатларимиз билан бирга миллий хунарамандчилигимиз ҳам муҳим ўрин тутди.

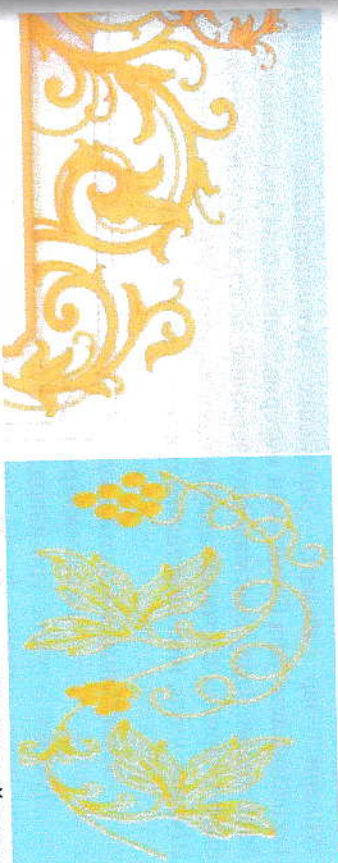
1997 йил 31 мартда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Халқ бадий хунарамандчилиги ва амалий санъатини янада ривожлантиришни давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони эълон қилинди. Фармонга асосан Республика «Хунараманд» уюшмаси ташкил этилди ва унинг вилоятларда худудий бўлиналари очилди. Бу уюшма ва унинг худудий бўлиналарини ташкил этишдан мақсад, узоқ йиллар мобайнида унўтилиб кетган халқ амалий санъати ва хунарамандчилигини тиклаш, ўзбек миллий амалий санъати ва хунарамандчилигини бутун дунёга таништиш эди.

Зардўзлик - қизикарли ва ижодий иш бўлиб, у инсонга кўн қувонч келтириши, бўш вақтида эрмак бўлиши, инсонни нафосат оламига олиб кириши мумкин. Зар тикиш усулларини ўзлаштираётганда ҳамма нарса бирданига яхши чиқмаслиги мумкин, чунки зардўзлик сабр-тоқатли, эътиборли, тартибли бўлишни талаб этади. Чидамли бўлиш лозим. Керакли малакалар эгаллаган сайин иш аста-секин осонлаша боради.

Моҳир зардўз бўлишни хоҳлаган ҳар бир хунараманд куйидаги уч хунарни билиши зарур бўлган:

1. Расм солиш ва нақш чизиш;
2. Нақшларни тушириш ва қирқиш;
3. Қирқилган нақшларни зар ип билан тикиш ва безатиш.

Уй-рўзғорда ишлатиладиган зардўзи буюмлар инсон атрофидаги нарсалар учун мўлжалланган бўлиб, инсонга эстетик завқ бағишлаш ва унинг ижтимоий мавқеини кўрсатишга хизмат қилган.

Уй-рўзғорда ишлатиладиган зардўзи буюмларнинг куйидаги турлари мавжуд: чой халтаи зардўзи, муҳр халтаи зардўзи, пул халтаи зардўзи, жилди соат, филофи зардўзи, туморчаи зардўзи, сўзанаи зардўзи, чимилдики зардўзи, жойномози зардўзи, чойнакўшак зардўзи ва ҳоказо.

Уй-рўзгорда ишлатилган зардўзи буюмларни бичини усуллари ҳамда бичимининг тузилишига қараб уч турга ажратилиш мумкин:

1. Бичими тўтри чизикдан иборат бўлган кичик хажмли зардўзи уй-рўзгор буюмлари;

2. Бичими маълум шаклга эга бўлган кичик хажмли уй-рўзгор буюмлари;

3. Бичими тўтри чизикдан иборат бўлган катта хажмли уй-рўзгор буюмлари.

Зардўзликда ишлатилган материаллар (газламалар турлари, зар иплар). Зардўзлик буюмларининг хусусий технологияси, ўша буюм учун материал танлаш ва уни бичишдан бошланади. Зардўзлик маҳсулотларининг асосий хусусиятларидан бири уларнинг сиртида зардўзи нақшларининг бўйриб туришидир. Шунинг учун, нақшлар тагига тукли материал ишлатилади.

Зардўзликда асосий газламалардан духоба, велпор газламалари ишлатилган

Духоба - тукли ўришларда тўкилган газлама бўлиб, унинг асоси пахта ипидан, факат тукларигагина табиий ипақдан бўлади. Духоба, асосан, уй-рўзгор буюмларида ишлатилган.

Велпор - сидирға, зич тўкилган, тукли газлама. Туклари тик, жун ипдан тўкилган. Ҳозирги кунда зардўзликда синтетик тола аралаштириб тўкилган, зардўзлар «такир велпор» деб аташадиган тури кўп ишлатилади. Ундан барча турдаги зардўзлик буюмлари тикилади. Бу велпор тури чидамчилиги, пишиқлиги, каттиқлиги, кўркемлиги ва бошқа хосалари билан зардўзликка жуда мос тушади.

Зардўзликда ишлатилган ёрдамчи газламалари кўйилганлар кирди:

Бўз (хом сурп) - пардозланмаган ип - газлама, анча қалин ва оғир материал. Бўз қарда ипдан полотно ўришларда тўкилган, шунинг учун пишшиқ ва чўзилмайд.

Сурп - оқартирилган ва пардозланган бўз. XX асрда бўлган зардўзликда сурп чакмон, поёбзалларда нақшлар остига тағзамини сифатида ишлатилган. Ҳозир ҳам қумуш рангли ип билан тикиладиган нақшлар остига кўйилади.

Турли навдаги симли иплар зардўзлик учун асосий хом-ашё

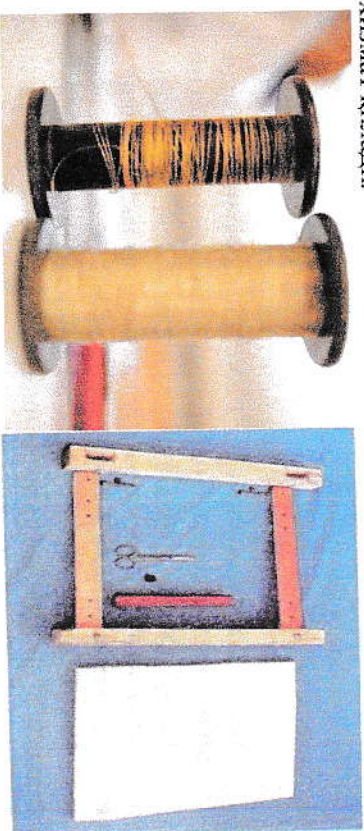
бўлиб ҳисобланган. Оқ ва тилларанг тусдаги яссиланган қумуш толаси сим деб аталиб, у Бухоро зардўзлари томонидан кент қўлланилган.

Думалок металл ип (ликкак) - пишшиқ йиприлган интичка думалок металл ипдан иборат бўлиб, у пружинага ўхшаб ликкилб туради.

Зар ишлардан ташқари зардўзликда жайлари рангдор ипак ишлардан ҳам фойдаланиб, улар асосан тулларга қўшимча оро беришда ҳамда матога зар йўл туширишда ишлатилади.

Зардўзликда ишлатилган ускуналар. Зар ипни ўраш. Зардўзликда ишлатилган асбоб-ускуналар унчалик кўп бўлмаса-да, улар ўзига хос тузилишга эга. Зардўзликда ишлатилган асосий асбоб қорчўб бўлиб, у икки қисмдан иборат: чамбарак ва хорак. «Қорчўб» форсча сўз бўлиб, «қор» - иш, «чўб» - тахта, ёғоч маъноларни англатади.

Чамбарак узунлиги 320 см гача бўлган иккита тент ёдли ёғоч даста ва уларнинг маҳсус қисмида ҳаракатланувчи силлик тахта, яъни шамширакдан иборат. Қорчўбдаги овалсимон ўйикчалар ёғоч дасталарга мато тортилганда уларни таранг ушлаб туришга хизмат қилади.

Қорчўбнинг иккинчи қисми хораклардир. Хораклар ёғоч пойлар бўлиб, ишлаган вақтда чамбарак улар устига қўйилган, чунки қадимда зардўзлар қўрпача устида ўтириб, иш тикишган.

Ҳозирги замонавий цехларда металлдан (темир ва унинг қотишмаларидан) тайёрланган зардўзлик дастохлари ишлатилади. Бу цехдаги зардўзлик дастохларни икки турга бўлиш мумкин:

1. Кичик ўлчамли уй - рўзгор буюмлари ва зардўзлик кийим - кечакларни тикиш учун мўлжалланган дастоҳлар;

2. Катта ўлчамдаги буюмларни, масалан, зардўзи тилла, сўзана ва хокзозларни тикишга мўлжалланган дастоҳлар. Улар тузилиши билан эмас, балки чамбарак киёмининг ўлчамлари билангина фарк қилади, холос.

Зардўзликда корчўлдан сўнг турадиган асбобдан бири - патилин жиёобланади. Патили - тўрт қиррали ва нафис қилиб тарашилган, ичи қавланиб, кўрғошин қуйиб вазминлаштирилган, узунлиги 18-20 см ли оддий ёғоч таёқча. Патили зар ипларни зич ва бир текис қилиб ўрашда ишлатилган, бу тикилаётган зардўзнинг бир текис чиқишига ёрдам берган, зар иплнинг чалишиб исроф бўлишига йўл қўймаган.

Зардўзликда ангишвона ҳам зарур. Чунки зардўзлик нақшлари факат кўлда тикилади. Ангишвона игна кўлга кириб кетмаслиги учун ишлатиладиган металл ғилофдир. Унинг устки ва ён томонларида игна тойиб кетмаслиги учун чуқурчалар ўйилган.

Зардўзликда барча жараёнлар кўлда бажариладиган чоклар орқали амалга оширилади, шунинг учун игналар ва уларни танлаш бўлиш муҳим аҳамиятга эга.

Зардўзликда асосан икки хил турдаги игналар ишлатилади:

1. Тикиш ишлари учун 2 сонли игналар ишлатилади.
2. Безатиш ишлари учун эса 1 сонли игналар ишлатилади.

Зардўзликда уч турдаги қайчилардан фойдаланилади:

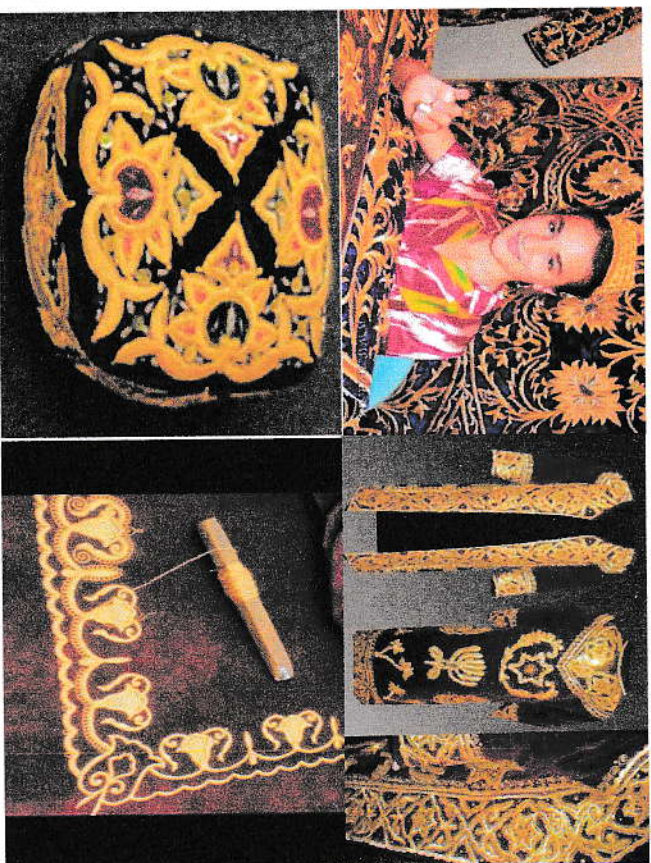
1. Нақшлар, гулларни қирқишда ишлатиладиган қайчи ўрдақбўрун ва туябўйин қайчи. Бу қайчилар факат гулларни қирқишда керак бўлади.

2. Пардозлашда керак бўладиган қайчилар. Бу қайчилар кичикрок бўлиб, дастоҳ устида ишлашда қулай.

3. Андоза бичишда керак бўладиган қайчилар. Бундай қайчилар каттарок ва ўткиррок бўлиши зарур.

Зардўзликда ишлатилидиган асбоб - ускуналар ўткир учли асбоблар бўлиб, улар билан ишлаганда эҳтиёт бўлиш ва техника хавфизлиги қоидаларига қатъий риоя қилиш зарур. Аввало, уларни сақлаш учун алоҳида мослама бўлиши даркор. Игналар билан ишлаётганда, албатта уларни игна қадагичларга қадаб қўйилади. Улардан фойдаланганда ангишвона қийиб олинади.

Игната иш ўтказганда ҳеч қачон уларни лаб орасида ушлаб турмаслик лозим. Нафас олаётганда ёки гапирмоқчи бўлганда улар беҳосдан ича кетиб қолиши мумкин. Қайчилар ҳам учини ўткир асбоблардан бири бўлиб, улардан нотўғри фойдаланиш ўзиатгина эмас, балки атрофдагиларга ҳам зарар келтириши, иш сифатининг бузилишига, ишнинг тўхтаб қолишига олиб келиши мумкин.

Зар иплардан фойдаланишдан илгари улар белгиланган чегарада узун қилиб олинади ва патилга 4 қават қилиб, яъни зар ўрайдиган чўлга ўралади. Зар иплар тўғридан-тўғри патилга ўралмасдан, аввал оддий иш патилга маҳкам қилиб боғланади, сўнг шу игна зар иплар уланади. Зар иплар тўғридан-тўғри патилга уланса, тезда узалиб кетиши мумкин. Зар ипларни ўраётганда уларнинг текис ўралашига эътибор бериш зарур. Кейин зар иш билан махсус картондан кесилган гуллар устидан тикиб чиқилади.

Бу босқичда ўқитувчи ўқув дастурига асосланиб талабаларни керакли билим доираси бўйича мавзунини тушунтиради ва талабаларни маърузани асосий қисмларини дафтарига ёзиб олади.

Изоҳ: Янги мавзунини тушунтиришда янги ахборот технологияларидан фойдаланиб, талабалар ҳамкорлигида уларни фикрлаш учун йўлнамалар бериб ишлайди.

V. Янги мавзунини мустахкамлаш. Бу босқичда ўқитувчининг талабаларнинг билим доирасини кенгайтириб, янги мавзунини мустахкамлаш учун кўйидаги усуллардан фойдаланилади.

Назорат саволларига жавоб бериш ўтилган мавзунини мустахкамлаш

1. Халқ амалий санъатининг қайси турларини биласиз?
- Ж: Зардўзи, курок, каштачилик, дўппи, ўзлик.
2. Зардўзликнинг келиб чиқиш ватани қаер ҳисобланади?
- Ж: Барча шарқ мамлакатлари.
3. Қадимда зардўзлик қаерларда ишлатилган?
- Ж: Вавилонда, Византияда, Рим империясида, Иронда, Шарқ мамлакатларида факат императорлар ва аёлоқлар учун тикилган.
4. Қандай зардўзи буюмларни биласиз?
- Ж: Тўнлар, келинлар уст кийими, дўпписи, оёқ кийими, безак ёстиқлар, елпигичлар, чойнак ёлпич ҳокзолар.
5. Зардўзликда қандай ишлардан фойдаланилади?
- Ж: Рангли ва рангсиз зар ишлар ишлатилади.
6. Зардўзликда қандай газламалардан фойдаланилади?
- Ж: Бўз, чит, бархат, велвур.
7. Буюмларни безаш учун нималар ишлатилади?
- Ж: Мунчоқлар, пистонлар биссерлар безак ленталар.

Мавзу бўйича саволлар ва муаммолар масалалар:

1. Халқ амалий санъатининг қайси турларини биласиз?
2. Зардўзликнинг келиб чиқиш ватани қаер ҳисобланади?
3. Қадимда зардўзлик қаерларда ишлатилган?
4. Қандай зардўзи буюмларни биласиз?
5. Зардўзликда қандай ишлардан фойдаланилади?
6. Буюмларни безаш учун нималар ишлатилади?
7. Зардўзликда қандай газламалардан фойдаланилади?
8. Буюмларни безаш учун нималар ишлатилади?

9. Халқ амалий санъатида зардўзликни аҳамитини айтиб беринг.
10. Зардўзликда керакли хом-ашёларни кетма-кетлигини ёзинг.

Қўрсоворлар ечиш

Бумеранг усулидаги саволлар.

1. Зардўзлик санъатини биласизми?
1. Халқ бадий ҳунармандчилиги ва амалий санъатини тушутиринг
2. Зардўзликда расм солиш ва нақш чизиш нима учун керак?
3. Зардўзликда нақшларни тушириш ва қирқиш нима учун керак?
4. Қирқилган нақшларни зар ип билан тикиш ва безатишни қандай амалга ошириш мумкин?

V. Дарсни якунлаш ва уйга вазифа бериш:

Ўқитувчи янги ўтилган мавзу бўйича тушулмаган саволларга жавоб беради. Дарсни мустахкамлашдаги талабалар жавобини муҳокама қилиб, талабалар билимини баҳолайди ва дарсни якунлайди, яъни ўқув машғулотига фаол иштирок этган талабалар қайда этилади, рағбатлантирилади. Зардўзлик санъатида оид қўшимча ўқув материалларини ўқиб ўрганиш ва қисқача конспектлаштириш, амалий машғулот учун керакли воситаларни олиб келиш, зардўзлик дўконлари ёки устaxonалари, зардўзи тикувчилар пехларига бориб зардўзлик нарсаларини, уларни тайёрлаш жараёнини яқиндан ўрганиш, расмлар коллекциясини яратиш ва ўз ҳулосаларини ёзма дафтарда баён этиш.

Мавзу бўйича талабаларга қўйидаги мустақил таълим

топирикларга берилади:

1. Зардўзлик санъати тарихи, ривожланиши.
2. Зардўз усталари ва зардўзлик мактаблари.
3. Зардўзлик ишини ташкил қилиш.
4. Зардўзлик санъатига керакли жиҳоз ва мосламалари.
5. Зардўзлик маҳсулотини турлари.
6. Зардўзлик маҳсулотларини тикиш технологияси.

Тренингли акметехнология “Касб музей” тренинги

Тренинг максоди: Хар бир инсон учун касб эгаси бўлиш зарурлигига талабаларда ишонч ўйғотиш, касб фаолиятига тўғри баҳо беришга ўргатиш, касбни эгаллашнинг машаққатли йўллари билан таништириш, кийинчиликлардан кўрқмасликка ўргатиш.

Тренингдан кутилган натижа: талабалар касб сирлари билан танишадилар, касбнинг ҳаётда қанчалик зарурли эканлигига ишонч ҳосил қиладилар, максалда эришиш йўлида иродали бўлиш йўлларини ўрганадилар.

Тренингни ўтказиш тартиби: ўқитувчи машғулотни мутафаккирларнинг “Инсон ҳаётида касб-хунарнинг аҳамияти” ҳақидаги фикрларидан бошлайди. У касб турлари, жумладан маъмур мутахассислик йўналиши касб ҳақида талабалар билан фикр алмашади.

Доскага турух талабалари билан биргаликда энергетик соҳасига доир касбларни ёзиб тўтлайди. ўқитувчи буларнинг ичидан айнан сизнинг келажакда бир умр фаолият олиб боришингиз мумкин бўлган касбни олиб, уни бошқа касблар билан ўзаро таққослаш, ҳатто касб музейси ташкил этиш керак, деган фикрни ўртага ташлаб, касбнинг қандай жиҳатларини музейда экспонат сифатида ёритиш мумкин? деб талабаларга мурожаат этади. талабаларнинг фикр ва мулоҳазаларини эшитади, уларни умумлаштиради ва шу ҳолада “Касб музейи”ни ташкил этиб кўриш мумкинлигини айтди. талабалар розилигини аниқлагач, ўқитувчи уларни турухдаги талабалар сонига қараб, бўлғуси турухларга ажратили ва уларга “Касб музейи”ни лойиҳасини яратишни, музейга топириш мумкин бўлган касбдаги ижобий ва салбий (машаққатли, кийинчилик туғдирадиган) жиҳатлар рўйхати, музейнинг бўлимлари ва уларда қандай экспонатлар бўлиши ҳақида фикр ва мулоҳазалар юритишларини, вужудга келган тақдирларни ёзма ёки оғзаки баён этишларини тушунтиради. Вакт белгилайди.

Турухлар вазифаларни бажариб бўлишгач, навбат билан ўзлари тайёрлаган материалларни тақдирот қиладилар. Тақдирот тугатгач, ўқитувчи талабалар билан биргаликда энг яхши ва бажарилиши мумкин бўлган тақдироти танлаб олади. Бир ой

танаффуздан сўнг, талабалар ўқитувчи ёрдамида танлаб олинган тақдир асосида шу ҳолада “Касб музейи”ни ташкил этишни бошлайди.

Тренингда атар талабалар томонидан керакли ва етарли тақдирлар тушмаган бўлса, у ҳолда ўқитувчи томонидан олдиндан тайёрлаб қўйилган тақдирлар билан талабаларни таништиради ва шу асосда музейни ташкил этишни бошлаш мумкин. Булар қуйидагича бўлиши мумкин:

1. Музей барча талабалар, ўқитувчилар, таълим муассаса ходимлари, ота-оналар учун қулай бўлиши

2. Музейда қуйидаги бўлимлар ташкил этилиши максалда мувофиқ:

- касбнинг шарафли жиҳатлари,

- касбнинг машаққатли жиҳатлари.

Хар бир бўлим ўз навабатида қуйидаги бўлғуси бўлимларга бўлиниши мумкин:

- донишманд, мутафаккирлар фикрлари тўпланган адабиётлар намунаси ёки рўйхати, улардан намуналар.

- касб эгаларининг фикрлари мулоҳазалари;

- касбни эгаллаш машаққати ва уни енгиш йўллари

- предметлар кўрғазмаси, видеороликлар;

- касбни эгаллашдаги мавжуд тўсиқлар рўйхати (оиладаги шарт-шароит, соғлиқ ва ш.к.)

- кийинчиликларни енгишда қим сизга ёрдам қўлини узатади?

- экспонатлар турли тренинг мавзусига оид расмлар бўлиши

мумкин.

Музейга ташириб буюрган шахс - касб эгаси бўлиш зарурлиги; Касбни эгаллашда кийинчиликларни қандай енгиб ўтиш мумкин? Зарарли олатлардан қандай воз кечиш мумкин? қоби саволларга жавоб топиши зарур.

Белгиланган тартибда музей тайёр бўлгач, турухлардан музей экскурсоводлари тайинланиб, улар музей бўйлаб экскурсия ўтказадилар. Хар бир бўлим ва экспонатлар ҳақида маълумот берадилар. Музей материаллари билан танишиб бўлгач, ўқитувчи тренингта якун ясайди ва талабаларнинг машғулот ҳақидаги фикрларини аниқлайди.

МУНДАРИЖА

КИРИШ

I БОБ. БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА АУТОПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1-§. Бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашда аўтопедagogик компетентликни шакллантиришнинг жорий ҳолати таҳлили	8
1.2-§. Ўқитувчиларнинг аўтопедagogик компетентлиги тузилмаси ва унинг ўзига хос хусусиятлари	18
1.3-§. Бўлажак ўқитувчиларда аўтопедagogик компетентликни шакллантиришнинг назарий асослари	26
Биринчи боб бўйича хулосалар	35

II БОБ. ТАЛАБАЛАРДА АУТОПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ТИЗИМИ

2.1-§. Бўлажак ўқитувчиларда аўтопедagogик компетентликни шакллантиришнинг функционал модели	37
2.2-§. Талабаларда аўтокомпетентлик кўникмасини шакллантириш методикаси	57
2.3-§. Ўқитувчилар тайёрлаш жараёнида аўтопедagogик компетентликни шакллантиришга йўналтирилган методлар тизими	75
Иккинчи боб бўйича хулосалар	88

III БОБ. АУТОПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БЎЙИЧА ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИ НАТИЖАЛАРИ

3.1-§. Аўтопедagogик компетентликнинг махсус билимларни ўзлаштиришга нисбатан таъсирини таъкик	90
3.2-§. Аўтопедagogик компетентликни шакллантиришнинг тақомиллаштиришга йўналтирилган тажриба-синов натижалари ва таҳлили	103
Учинчи боб бўйича хулосалар	116

УМУМИЙ ХУЛОСАЛАР	118
МЕТОДИК ТАВСИЯЛАР	120
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	121
ИЛОВАЛАР	134

-4386-

М.М. Парпиева

**БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА
АУТОПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИКНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ МЕТОДИКАСИ
(5112100 - “Технологик таълим” таълим
йўналиши мисолида)**

(Монография)

Муҳаррир:

Э.Эшов

Тех.муҳаррир:

Д.Абдурахмонова

Мусаххач:

М.Шодиева

Бадий раҳбар:

М.Сатторов

Наشريёт лицензияси № 022853. 08.03.2022.

Оригинал макетдан босишга рухсат этилди: 07.07.2023.

Вичими 60x84. Кетги 16 шпонли.

“Times New Roman” гарнитура 1/16.

Офсет босма усулида. Офсет босма қоғози.

Босма табоғи 10 Адади 100. Буюртма № 134

КАМОЛОТ

“ТЕМУР ЛУСК ПРИНТ” МЧЖ
босмахонасида чоп этилди.

Тошкент вилояти Чирчиқ шаҳри Муханлислар 11-в уй
Тел.: + 998 93 593 93 21 +998 33 593 93 21